

AZERBAJCAN CUMHURİYETİ
AZERBAJCAN DEVLET İKTİSAT UNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE DİPLOMASİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS BİTİRME TEZİ

AZERBAJCAN'IN ENERJİ POLİTİKASININ
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDEKİ
KONUMUNA ETKİSİ

Hazırlayan
NERGİZ MEHERREMOVA

Danışman
Dr. CAVİD VELİYEV

BAKÜ
2015

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT UNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE DİPLOMASİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS BİTİRME TEZİ

AZERBAYCAN'IN ENERJİ POLİTİKASININ
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDEKİ
KONUMUNA ETKİSİ

HAZIRLAYAN : NERGİZ MEHERREMOVA
NUMARASI : MM 130270

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 15 Mayıs 2015

Tezin Savunulduğu Tarih : 26 Mayıs 2015

Tez Oy Birliği

Unvan Ad Soyad

İmza

Jüri Üyeleri :

BAKÜ
MAYIS 2015

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	VI
TABLO VE HARİTA LİSTESİ	VII
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'IN ENERJİ POLİTİKASI

1.AZERBAYCAN COĞRAFYASINDA PETROLÜN TARİHİ	7
1.1.Azerbaycan'da petrolün sanayi amaçlı kullanımı.....	8
1.2.Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Döneminde petrol	11
1.3.SSCB döneminde Azerbaycan petrolü	14
1.4.1991 sonrası Azerbaycan'ın petrol siyaseti	15
2.YENİ BAŞLANGIÇ - ASRIN ANLAŞMASI	20
2.1.Asrın anlaşması'na giden süreç ve görüşmeler	21
2.2.Anlaşma'da tarafların payı	23
3.AZERBAYCAN'IN PETROL VE DOĞALGAZ BORU HATLARI STRATEJİSİ	24
3.1.Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa Ham Petrol Boru Hattı Projesi.....	25
3.2.Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi	27
3.3.Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı	30
3.4.Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP).....	31

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'ın DIŞ POLİTİKASI VE ENERJİ

1.AZERBAYCAN'ın ULUSLARARASI İLİŞKİLER SİSTEMİNE KATILMASI.....	34
2.AZERBAYCAN 'ın DIŞ POLİTİKASININ OLUŞUM SÜRECİ.....	36
2.1.Azerbaycan'ın dış politikasının oluşumunu etkileyen unsurlar.....	37
2.2.Ayaz Muttalibov dönemi dış politikası	43
2.3.Elçibey dönemi dış politikası	45
2.4.Haydar Aliyev dönemi dış politikası	46
2.5.İlham Aliyev dönemi dış politikası	48
3.AZERBAYCAN'IN DIŞ POLİTİKASINDA ENERJİNİN ROLÜ	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN'IN ENERJİ POLİTİKASI'NIN DIŞ POLİTİKASI'NA ETKİSİ

1. ULUSLARARASI ALANDA ERMENİ DİASPORASININ AZERBAYCAN KARŞITI FAALİYETLERİ.....	57
1.1.ABD Kongresinin kabul ettiği 907. Sayılı ek Düzenleme	58
1.2.1997 yılında Haydar Aliyev'in Amerika ziyareti	60

2. ENERJİ’NİN AVRUPA-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ	62
2.1.Avrupa Konseyi ve Avrupa Konseyi Parlamenter Assamblesi’nin Dağlık Karabağ’la ilgili kararları	63
2.2.Avrupa’nın enerji güvenliğinde Azerbaycanın rolü	66
3.HAZAR SORUNU ETKİSİ	71
3.1.Azerbaycan’ın tutumu	75
3.2.Rusya ve İran’ın Hazar’ın bölünmesine karşı çıkması	77
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA.....	89
ÖZET	99
ABSTRACT	100

KISALTMALAR

AC	: Azerbaycan Cumhuriyeti
AÇG	: Azeri-Çırac-Güneşli
AİOC	: Azerbaijan International Operation Company
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İstikrar Teşkilatı
AK	: Avrupa Konseyi
BDT	: Bağımsız Devletler Toplumu
BN	: Bakü- Novorossiysk
BS	: Bakü - Supsa
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum
SOCAR	: Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi
SSCB	: Sovyetler Birliği
ŞD	: Şahdeniz
TANAP	: Trans - Anadolu Doğalgaz Boru hattı
TAP	: Trans Adriatik Boru hattı

TABLO VE HARİTA SAYFALARI

	Sayfa No
Şekil 1 : Hazar petrolünün nakil olduğu boru hatları	27
Şekil 2 : Avrupa'nın Rusya'ya doğalgaz bağımlılığı	68
Şekil 3 : Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesi	76
Şekil 4 : Azeri-Çırak-Güneşli'de petrol hasılatı yıllarla mükayisede	85

GİRİŞ

Azerbaycan dünyada ilk petrol üreten ülke olarak bilinmektedir. Bu, XIX Yüzyılın ortalarında yaşanmaya başladı. Aynı zamanda, XX Yüzyılın ortalarında denizde petrol üreten ilk ülke de Azerbaycan'dır. Dolayısıyla ülkenin petrol endüstrisinin tarihi çok zengindir. Onu da eklemek mümkündür ki, ikinci Dünya Savaşı'nda Azerbaycan'da üretilen petrol Sovyetler Birliği hasıl ettiği petrolün 80 faizini teşkil ediyordu. Faşizm üzerinde zaferin elde edilmesine Azerbaycan petrolcuları büyük katkı vermişler.

Azerbaycan gerçekleştirdiği çok yönlü siyaset ve sahip olduğu elverişli jeopolitikası sayesinde Hazar, Karadeniz ve Akdeniz denizleri, Orta Asya, Ortadoğu ve Avrupa bölgelerinin ekonomik ve siyasi süreçlerinde gerçekleştirilen enerji, ulaşım projelerinin yakından katılan ve birçok durumda ise girişimcisidir. Tüm bunların sonucudur ki, petrol sermayesinin insan sermayesine, petrol sektöründen elde edilmiş gelirlerin petrol sektörünün gelişmesine yönelik olduğu Azerbaycan artık yatırım kabul eden ülkeden yatırım ihraç eden ülkeye dönüşmüştür. Aynı zamanda ülkemizin uluslararası ilişkilere uluslararası hukuk ilkeleri çerçevesinde yaklaşımı onu uluslararası güvenilir ortağı olarak tanıtmış ve rağbet kazandırmıştır. Yüksek lisans tezinin yazma nedeni de iç ve dış politikanın birbirini organik şekilde tamamladığı biçimde kurulmuş stratejisi olan ülkemizin uluslararası ilişkilerdeki konumuna enerji politikasının etkisinin büyük olmasını dikkate alarak, geniş şekilde göstermektir.

Azerbaycan'ın "coğrafya, petrol ve jeopolitik" faktörleri birbirlerini tamamlayarak tek bir strateji temelinde gerçekleştirilmiş ve gelecek dönem için hazırlanmıştır. Zaman geçtikçe stratejinin olumlu sonuçları uluslararası düzeyde elde edilen başarı ve gelişmenin özünde yansımaya başlamıştır. Bunu göz önünde bulundurarak, temel amaçlardan birincisi, Azerbaycan'ın Avrupa ve Asya arasında barış ve işbirliği köprüsü oynayan uluslararası enerji projelerini analiz etmektir. Belirtelim ki, sırayla keşf olunmuş "Şahdeniz", "Umut" ve "Abşeron" doğalgaz yatakları, dünyanın en büyük enerji projelerinden olan Güney gaz koridoru çerçevesinde TANAP ve TAP projeleri, Azerbaycan petrolü ve gazının dış pazarlara çıkarılması amacıyla kullanıma açılan Bakü-Novorossiysk, Bakü-Supsa, Bakü-Tiflis-

Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum (Güney Kafkazy) boru hatları dikkate ulaştırılacaktır. Tüm bu başarıları neden olan "Asrın Anlaşması" çerçevesinde yapılan çalışmaların geniş çaplı olması da başlıca amaçlardandır.

Öte yandan Haydar Aliyev tarafından oluşturulan dış politika stratejisinde enerji politikasının rolü ve etkisine geniş bir şekilde yer verilecektir. Azerbaycan'ın düşünülmüş enerji politikaları uluslararası imajının artmasına, onun bir çok uluslararası kuruluşlara üye kabul edilmesine, uluslararası etkinliklere yakından katılımına, nüfuzlu yabancı devletlerin güvenli ortağına dönüşmesine ve nihayet, ülkenin uluslararası etkinliklerin yapıldığı merkeze dönüşmesine, Azerbaycan'ın yabancı devletlerle ve çeşitli büyük şirketlerle ekonomik ilişkilerinin artmasına neden olmuştur. Amaç anlatılanlar hakkında ayrıntılı bilgiyi sunmaktır.

Adı geçen konu hazırda oldukça güncel bir konudur. Çünkü, Azerbaycan dünyada kendi petrol ve doğalgaz kaynaklarına göre tanınır ve ortak ülkeler bu alanda işbirliği kuruyor ve özellikle Avrupa ülkelerinin son zamanlarda yaşanan siyasi meselelerden dolayı Azerbaycan'ın enerji kaynaklarına ihtiyacı artmıştır. Bu nedenle sık sık bu alan üzerinde görülen işlerden, yapılan görüşmelerden, yapılan görüşmelerden haberdar olmak mümkündür.

Ülkenin enerji politikaları, gerçekleştirilen projeler ile ilgili bir çok kaynaklarda rastlamak mümkündür. Fakat kaynaklardan esasen ülkenin beyin merkezi olan Azerbaycan Cumhurbaşkanı yanında Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin enerji üzere uzmanlarının görüşü ve analizlerinden oluşan yayınlanan kitap ve makalelerde daha çok rastlanmaktadır. Yanı sıra bu kurumun yayınladığı uluslararası ilişkilere dair dergilerde alan uzmanlarının, diplomatların makaleleri yayınlanmıştır. Fakat aynı zamanda internet kaynaklarında, milli dergi ve gazetelerde enerji ve diplomasi üzere uzmanlar tarafından yazılan fikirler ve tahlillerden de kullanılmıştır.

Yüksek lisans tezi giriş, üç esas bölüm, sonuç ve değerlendirmeden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Azerbaycan'ın enerji politikasından bahsediliyor. Bölümde ilk önce Azerbaycan topraklarının petrol kaynaklarına göre odak olması, Avrupalı ve Arap gezginlerinin bölgelere seyahat etmesi ve bu konuda kendi yazılarında Apşeron'da ekonomik hayatın petrolle bağlı olması üzere geniş şekilde kayıtların

olması, ilk petrolün bulunması, kendi tarihi olgularına göre petrolün çeşitli yöntemlerle çıkarılması yer alıyor. Daha sonra ise, yeni mevzuatın kabul edilmesi ile sanayi dönemi, petrol buminun tarihe yazılması, Ramana, Sabuncu, Balahani ve Bibi-Heybet gibi dünyanın en büyük mevduat gelişimi sağlanması ve gazyağı nakleden boru hattının inşasından sonra, yabancı yatırımcıların petrol yataklarına katılımı ile devam ediyor.

Sovyet döneminin başlaması ile ülkenin petrol endüstrisinin yükseliş ve düşüş aşamaları, aynı zamanda imparatorluğun Azerbaycan petrolüne ihtiyacının büyük olması, özellikle de İkinci Dünya Savaşı'nda başarısında Bakü petrolünün rolü kaydedilir. Adı geçen dönemde petrol üretiminin düşüşü ve gelişiminin göstergeleri rakamla ifade edilmiştir. Bunların ardından Azerbaycan'ın enerji projelerini gerçekleştiren Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) kurulması, faaliyetleri, sahip olduğu durumu, Sovyet döneminde karşılaştığı zorluklar ve hazırda yürütülen politikaları ve yabancı ülkelerdeki yatırımları ile tanışacaksınız. Tabii ki, enerji politikasından bahs ediliyorsa, ülkede enerji mevzuatı, güvenliği prosesinden konuşmak gereklidir. Hazırda bildiğimiz gibi Azerbaycan Avrupa'ya petrol ihraç eden ülkedir ve buna başlangıç temel olay "Asrın Anlaşması" ile başlanan yol hakkında konuşuluyor. Buraya bağımsızlık elde edildikten sonra yeni yönetim kurulu bir zamanda petrol altyapısının gelişmesi için yabancı şirketlerin katılımı, Azeri-Çırac-Güneşli petrol yataklarından üretimin başlaması ve bu gibi tarihi gelişim süreçleri aittir. Aynı zamanda geçen yıl sözleşmenin imzalanmasından 20 yıl geçmesi ve bu yıllarda sözleşmenin hangi başarıları ve nüfusun hayatında rolü bildirilmiştir. Kaydediliyor ki, sözleşmenin imzalanması ile Azerbaycan petrolü ve gazının dış pazarlara çıkarılması amacıyla Bakü-Novorossiysk, Bakü-Supsa, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hatları kullanıma verilmiş, genişlendirilmiş ihracat nakil hatları sistemi kurulmuştur. Sıra ile adı geçen boru hatları ve ayrıca sıra ile onlar hakkında geniş bilgi ve önemi rakamlarla ifade edilmiştir. Şahdeniz gaz yatağının geliştirilmesi sonucunda ortaya çıkan Bakü-Tiflis-Erzurum ve onunla birlikte uygulanması öngörülen, üzerinde çalışılan Avrupa'ya taşımak üzere tasarlanmış TANAP ve TAP gaz projeleri hakkında konuşuluyor. 2018 yılına kadar TANAP, 2020 yılına kadar ise TAP projesinin yürütülmesi öngörülüyor.

Bu yılın 12 Şubat tarihinde Bakü'de dünyanın birçok ülkelerini temsil eden enerji bakanlarının ve görevlilerin katılımı ile Güney gaz koridoru projesinin Danışma Kurulu toplantısı baş tutmuştur. Burada Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, İtalya gibi ülkelerden oluşan takım oluşmuştur. Artık Hırvatistan ve Karadağ ile anlaşma memorandumunu imzalandı. Karara gelinmiştir ki, Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan'ın diğer projelerin icrasında gösterdikleri esnekliği TAP, TANAP projelerinde de göstermelidirler. Ayrıca, güzergahların çeşitlendirilmesi önemli olduğu kadar kaynakların çeşitlendirilmesi de önemli bir meseledir. Böylece, Azerbaycan'dan Avrupa'ya açılan kapı - Güney gaz koridoru projesi Azerbaycan'ın uluslararası nüfuzunu yükseltecek.

Birinci bölüm petrol ve gaz boru hattı projeleri hakkında bilgi verilmekle tamamlanıyor.

İkinci bölümde Azerbaycan'ın uluslararası ilişkiler, üye olduğu kurumlarda rolü, yapılan çalışmalar ile ilgili bilgiler verilmiştir. 1992 yılından BM, AGİT ve İKÖ'nün üyesi olduktan sonra 2001 yılında Avrupa Konseyi'ne kabul edilmiş, Avrupa Birliği, NATO ile ilişkiler kurmuştur. Yüksek lisans tezi enerji politikasının uluslararası ilişkilere etkisi konusunda olduğuna göre ikinci bölümde ilk önce Azerbaycan'ın uluslararası ilişkilere girmesi ve bağımsız Azerbaycan'ın dış politikası, bağımsızlığının ilk yıllarında yol verilen hataları, dış politika sorunlarının çözümünde enerjinin rolü ve önemi ile bağlı bilgi verilmiştir. 1991-1992 yılları arasında Azerbaycan'ın dünyada tanınması, diplomatik ilişkilerin kurulması ile dünya birliğine entegrasyonu başlamıştır.

"Asrın Anlaşması"nın imzalanması ve daha sonra Avrupa Birliği'nin "TACIS-TRACECA" programı çerçevesinde "Büyük ipek yolu"nun imarı üzere Bakü'de düzenlenen konferans bağımsızlığın ilk yıllarında ülkenin dış politikasının temel başarılarından biridir. Çünkü, bu başarıların neticesinde ülke yabancı devletlerin petrol şirketlerini cezbetmiş ve Avrupa - Kafkasya - Asya koridorunda bulunan ülkeler arasında çok taraflı ilişkiler kurulmuş, ekonomik gelişmenin ve işbirliğinin yükselmesine neden olmuştur.

Bölümde bağımsızlık kazandıktan sonraki dönemi dörd döneme bölerek, her bir cumhurbaşkanının yürüdüğü dış siyasetten, dış politika sorunları olan işgal altında bulunan toprakların ve Hazarın statü sorununun çözülmesinde enerjinin rolünden

bahs ediliyor. Bağımsızlık kazandıktan günümüze kadar birinci cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov dışında diğer üç cumhurbaşkanı Azerbaycan'ın dış politika sorunlarının çözümünde Batı'yla yakınlaşmaya öncelik tanımıştır. Haydar Aliyev ve İlham Aliyev dönemlerinde denge politikasının gereği olarak yaşanan yakınlaşma, Ebülfez Elçibey döneminde bölgesel denge göz ardı edilerek yaşanmıştır. Fakat sonuçta Ayaz Muttalibov dönemi Rusya ağırlıklı dış politika, Ebülfez Elçibey dönemi Batı'yla ilişki, Haydar Aliyev döneminde yürütülen denge politikası Azerbaycan'ın dış politika sorunlarının çözümünde yeterli olmamıştır.

İkinci bölüm Azerbaycan'ın uluslararası ilişkilere katılması ile başlayıp, dış politikada enerjinin rolü ile bitiyor.

Üçüncü ve son bölüme gelince, Azerbaycan'ın bağımsızlık elde etdikden sonra uluslararası alandaki konumu, dış siyasetde enerji siyasetinin rolü yer almaktadır. Şöyle ki, uluslararası alanda Ermeni diasporasının Azerbaycan karşıtı faaliyeti, Avrupa Konseyi ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin Dağlık Karabağ'la ilgili kararları ve Avrupa'nın enerji güvenliğinde Azerbaycan'ın rolü, aynı zamanda ülkenin dış siyasetinde Hazar meselesinden – Rusya ve İran'ın Hazar'ın bölünmesine karşı çıkmasından bahs edilmektedir.

Ermeni diasporasının faaliyeti sonucunda Azerbaycana direk yardım olunmasına karşı çıkan 907. Ek düzenlemenin durdurulması yönünde atılan adımlar, Haydar Aliyev'in 1997 yılında ABD'ye seferi ve düzelişin durdurulması için petrol anlaşmaları teklif etme siyaseti yürütmesinden de ayrıca bahs edilmiştir.

Genelde Azerbacan'ın uluslararası ilişkilerde konumu onun Ermeni diasporasına karşı serbestce siyaset yürüterek faaliyet göstermesi ve Hazar'ın bölünmesi sorununda fikrini sağlaya bilmesi olarak bilinir. Azerbaycan uluslararası alanda Ermeni diasporasına karşı bağımsız siyaset yürütüyor ve Ermeni diasporası Azerbaycan karşıtı faaliyetler göstermesine rağmen Azerbaycan kendi imajını uluslararası alanda yenilemeye ve Batı ülkelerinden esasen de Fransa gibi ermeni terefdarı ülkenin Dağlık Karabağ sorununda tarafsızlaştırmasını başarmıştır. Hazar sorununun çözümünde ise Hazarın sektörlere bölünmesi fikrinden taşınmayarak, Batılı enerji şirketleriyle işbirliği kurarak, diğer Hazar sahili ülkelerin denizin ortak bölünmesi fikrine karşı çıkıyor. Bunun sonucunda Kazakistan da sektörel bölünmenin tarafdarı olmakla yanı sıra Rusya, İran, Türkmenistan da aynı fikri

sağlamışlar. Azerbaycan enerji işbirliği kurarak sorunların çözümüne çaba gösteriyor.

Yüksek lisans tezi araştırma sonunda ortaya çıkan sonuç ve değerlendirme ve istinat edilmiş kaynakçayla tamamlanıyor.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAJCAN'IN ENERJİ POLİTİKASI

1. Azerbaycan coğrafyasında petrolün tarihi

Eski zamanlardan beri Kafkasya-Hazar bölgesi petrol kaynaklarına göre dünyanın ilgi odağı olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun çökmesinden sonra Avrupalı gezginlerin adı geçen bölgeye seyahatleri olmuştur. Gezginler dayaz çukurlardan ve kuyulardan petrolün çıkarılması ve Bakü'de petrolün tıpta, mutfakta ve evlerde aydınlatmada kullanımından bahsetmişler. "Ebedi ateşin" 2500 yıl önce Bakü topraklarından çıkarılması ve MÖ 6'ncı yüzyılda Zerdüştlük dininin kurulması ile ilgili Bakü petrolü hakkında eski hikayelerde rastlamak mümkündür.¹

Azerbaycan yüzyıllar boyunca petrolün üretildiği ve kullanıldığı birkaç ülkeden biridir. Öyle ki, köylüler su aramak maksadıyla kuyu kazarak ilk defa petrole rastlamışlar. 1594 yılında Apşeron'da yaşayan Nuroğlu adlı köylü basit metotla 35 metre derinlikte kuyu kazmış, 1806 yılına kadar yarımada 50 petrol kuyusunun sayısı 1821 yılında artık 120'ye ulaşmıştır. Tarihsel bakarsak, 1877 yılında Şarlz Marvin Bakü'nün bulunduğu Abşeron yarımadasından 2500 yıl önce İran, Irak, Hindistan ve diğer ülkelere petrol ihraç edilmesi ile ilgili yazmış, ayrıca P.Pontus (5 yüzyıl), Ebu-İstehri (8 yüzyıl), Ahmet Balazuri (9 yüzyıl), Mesudi (10. yüzyıl), Marko Polo (13-14 yüzyıl) ve O'Learius (17 yüzyıl) gibi birkaç tanınmış tarihçi ve gezginlerin yazılarında da bunlar kanıtlanmıştır. Bizans müelliflerinin kitaplarında Eski Fars devletinin kuzeydoğu topraklarından çıkan "Medine ateşi"nin adı çekilmektedir. Burada Abşeron petrolünden bahsedildiği çok net görünüyor. Hatta, Marko Polo anlatıyor ki, Abşeron yarımadasındaki petrol kuyularından petrol çıkarılarak aydınlatma amacıyla ve aynı zamanda askeri amaçla kullanılması şaşırtıcı haldir.² Henüz 9-10'cu yüzyıllar Arap gezginleri, tarihçi ve coğrafyaşünasları Apşeron'da ekonomik hayatın petrole bağlı olduğunu göstermiştir. Balahani'da

¹ Michael P. CROÏSANT and Bülent ARAS: Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region. July

² Sabit BAGİROV: AZERBAIJANI OIL: GLIMPSES OF A LONG HISTORY.2012.

<http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/1.-AZERBAIJANI-OIL-GLIMPSES-OF-A-LONG-HISTORY>. (erişim tarihi.Ocak.2015), s.1.

petrol kuyularının birinde keşfedilen taş yazıdan bile belli oluyor ki, Apşeron'da ilk petrol kuyusu 16. yüzyılda kazılmıştır.³

Azerbaycan'ın petrol tarihinin eskilere dayanması ve bunun Arnavutluk, Arap, Fars ve Avrupalı tarihçi ve seyyahların eselerinde ispatlanması her kese malumdur. Lakin petrol tarihinin eskilere dayanmasına rağmen petrolün sanayi amaçlı kullanımı 19. yüzyılın ikinci yarısından başlamıştır.

1.1. Azerbaycan'da petrolün sanayi amaçlı kullanımı

1847 yılında ilk kez Bibiheybet'de su kuyularının kazılmasında kullanılan mekanik yöntemle kazılmış kuyudan sanayi önemli petrol alınmış ve ilk olarak da Azerbaycan'ın petrol endüstrisinin gelişmesi başlanmıştı. 1848 yılında Azerbaycan'da ilk defa teknik üsullerle petrol kuyusunu Marcus Semyonov kazdı. ABD de ilk petrol bulucusu Albay John Drake bu hadiseden 11 yıl sonra ilk petrol kuyusu sondajını yapmıştır.⁴

1860'larda kuyuların derinlikleri 2-3 metre arasında değişiyordu. Geçen yüzyılın ortalarında en verimli kuyudan bir güne 10 varil petrol üretim olunuyordu. Üretilen petrol saflaştırıldıktan sonra devlete ait dükkanlara çıkarılırdı. 1870 yılında Bakü'de bu tür dükkanların sayısı 14'e ulaşmıştır. 1871 yılında ise dünyada ilk defa olarak Balahani'da petrol kuyusu yeni sondaj yöntemi, yani ağaç çubukların uygulaması ve darbe yoluyla kazılmıştı. Petrolün basit yöntemle çıkarılması 1872 yılına kadar devam etmiştir. 1870'li yılların başında petrolün kuyulardan zımba ile çıkarılması Azerbaycan'ın her yerine yayıldı. Bu zaman yeni mevzuatın kabul edilmesi ile yeni sanayi dönemine teşvik verildi. Bu yıllar sadece petrol geliştirme teknolojideki dramatik değişikliklerle akılda kalmayıp, aynı zamanda eski iltizam sisteminin dağıldığı yıllara denk gelmektedir. İltizam sistemi petrolün çıktığı arazi hanları (girişimciler) tarafından kiralanarak belli şartlarla veriliyordu ve petrol

³ Hoşbeht YUSİFZADE: "Əsrin müqaviləsi dünyaya Azərbaycanın müstəqil dövlət və etibarlı tərəfdaş olduğunu göstərdi". www.azertag.az 18 Eylül, 2014.

⁴ Cavid VELİYEV: Azerbaycanın dış politikasında enerji boyutu. (Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Ankara, 2006., s.12

kuyularından, tuz göllerinde, dükkanlardan vb. geçici kullanmak mümkündür. Sistem 1870 yılına kadar Apşeron'un birleşmesinden sonra Rusya hükümetinde kullanılmıştır. 1872 yılında iltizam sistemi önemli yasal düzenlemelerin kabul edilmesinden sonra petrol endüstrisinde yeni sistemle değiştirildi. Kabul edilen düzenlemeler şunlardır:

- Petrol üretimi için özel tüketim vergisinin petrol alanlarında uygulaması kanunu;
- Arazisini kiraya veren insanlara ait petrol alanlarının açık artırmayla satışa çıkarılması kanunu.

Bu kanunlardan sonra Kafkasya'da yeni madencilik sanayi idaresi kuruldu ve idare Kafkasya'da petrolle ilgili sorunların çözümü için sorumluluk taşıyordu. 1872 yılında petrol yatakları gruplanmış ve ayrı kişilere satıldı.⁵

19. yüzyılın sonu petrol patlaması ile tarihe yazıldı. Yeni koşullar, teknoloji ve teknik petrol üretimi ve ihracının, saflaştırmasının, naklinin ve Azerbaycan'ın önde gelen sanayi altyapısının, kültürel ve eğitim sistemlerinin gelişiminin genişlenmesine neden oldu. 1873 yılında Ramana, Sabuncu, Balahani ve Bibi-Heybet gibi dünyanın en büyük mevduat gelişimi elde edilmiş ve bu arazilerinin 500 milyon tonluk petrol ihraç etme yeteneği vardır. 12 yıl boyunca 6.2 m.ton üretimi olmuştur. Bundan önce ise belirtilmelidir ki, 1859 yılında ilk petrol rafinerisi inşa edildi ve 10 yıl içerisinde ham petrol rafinerisinin sayısı 15'e kadar kalktı. Petrol ürünleri tüketim vergisinin iptali Azerbaycan'da yeni teknoloji ile yeni tür rafine ürünlerin üretildiği fabrikaların yapılmasına olanak sağladı. Hatta 1879-1881 yıllarında yağlayıcı madde üreten iki rafine fabrikası inşa edildi.

İlk petrol borusu 1878'de Balahani petrol yatağını petrol rafinerisine bağlamak amacıyla inşa edilmişti. 12 km uzunlukta olan borunun çapı 75 mm-di. Yirmi yıl içerisinde 230 km'lik borunun yıllık verimliliği bir milyon ton olmuştur. Aynı zamanda Balahani'da ilk petrol kuyusundan bir gün için 700 ham petrol çıkarılıyordu.⁶

1896-1906 yılları arasında 833 km uzunluğu, 200 mm çapında ve bir yıla 900,000 ton gazyağı nakleden Bakü-Batum boru hattı inşa edildi. 2 Şubat 1872

⁵ Sabit BAGİROV: a.g.m, s.2

⁶ E.M.HACIZADE: Neft təsərrüfatının iqtisadi strukturunun modernizasiyası, (Bakı: Elm,2003). s.9

yılında iltizam sisteminin kaldırılması karara alındı. Belirtmek gerekir ki, bu sistem petrol sanayisinin gelişmesine ve endüstriyel yatırımlara engel olmuştu. Bu sebeple ortadan kaldırılarak petrol çıkan topraklar grublara bölünerek bir çok yatırımcılara müzayede yoluyla verildi. Bu olay ülke petrol sanayisinde önemli olarak Azeri petrolünün dünya pazarına çıkışına yol açtı.⁷ Bununla da Azerbaycan 1870 yılların sonunda dünyanın önde gelen finans merkezine dönüşmüş ve yabancı yatırımcıları kendine çekmiştir. Batılı yatırımcıların Bakü'ye ilgisinin artma nedenleri de işçi maaşının az olması, toprak arazilerinin ABD'ye nisbeten 10 kat ucuz olması, bir çok petrol arazilerinin kullanılmaması ve petrol yataklarının zenginliği, aynı zamanda rekabetliliğin az olması idi. İlk yatırımcılar Rusya'nın Güney Kafkazyaya temsilcileri olmuştur. Lakin Batılı yatırımcıların geniş ölçüde yatırımlar yapması 1875 yılından sonra başlamıştır. 1873'de İsveç uyruklu Nobel kardeşler ilk gelen olmuş, ardından Avusturyalı Y.Doçar, Alman kapitalistlerinden O.Lens, K.Vayzer, O.Kvel 1880 yıllarında Azeri petrolüne ilgi göstererek yatırımlar yapmışlar. Aynı yıllarda Tiflis-Bakü demiryolunun çekilişinde şirketlerin mali sıkıntıda olması Rotşildlerin gelişine neden olmuştur ve onlar 1890 yılının sonunda Bakü'den ihraç edilen petrolün 42 faizine denetimi gerçekleştirdiler.⁸

1910 yılından başlayarak petrol alanlarının 60 faizinin denetimi üç büyük organizasyon olan Shell, Nobel Kardeşlerinin Petrol Üretimi Derneği ve Fransız ve İngiliz kapitalistlerinin desteği ile genel merkezi Londra'da bulunan Rus Genel Petrol Cemiyeti tarafından gerçekleştiriliyordu. 1874-1899 yılları arasında bazıları yabancı kapitalistlerin katılımıyla yirmi dokuz stok toplumu Azerbaycan'da oluşturuldu. Tüm bu olaylar dünya sanayi merkezlerinde benzine olan ihtiyacı artırdı ve Azerbaycan'dan petrol üretimine olanak sağladı. 20. yüzyılın başlangıcında yıllık üretilen petrolün hacmi 10 m.ton olmuş, bu da adı geçen dönem için dünya üretiminin yarısı görülürdü.

XIX yüzyılın 80'li yıllarına doğru Azerbaycan petrol endüstrisinde gelişme yaşandı. Rakamla ifade edersek, petrol üretimi 1886 yılında 113.2 mln.puda yükselmiştir. Bu dönemde Rusya sermayesi petrol üretimi ve işleme alanlarında

⁷ Cavid VELİYEV:a.g.e., s.14

⁸ Cavid VELİYEV:a.g.e., s.15

güçlendi. Üretilen Azeri petrolünün %72'si, üretilen petrolün 65,3%-i Rusya sermayesi üzerine düşüyor. Azerbaycanlı Hacı Zeynelabidin Tağıyev ve Musa Nağıyev Rus- Ermeni kapitalistleri ile sıkı rekabet yapmasına rağmen, ulusal tutum zayıftı. Yani, Azerbaycanlı sahibkarlar 10.7 mln. pud petrol, yani genel üretimin % 9.4, 9 milyon pud beyaz petrol, yani 24.7% üretim etmişlerdi.⁹

1.2. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde petrol

Trans-Kafkasya Federativ Cumhuriyeti'nin çöküşü Güney Kafkaz'da üç bağımsız devletin- Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan devletlerinin kurulması ile sonuçlandı.

27 Mayıs 1918 yılında eski trans-kafkas birliğinin azeri bölümü yaranmış siyasi durumu tartışmak için acil toplantı çağırıldı. Uzun geçen tartışmalardan sonra Geçici Milli Konsey yaradıldı. Konseyin bakanı M.E.Resulzade, İcra Komitesi başkanı F.H.Hoyski oldu.

28 Mayıs'da Tiflis şehrinde Azerbaycan'ın istiglalıyeti hakkında beyanname kabul olundu. Aynı zamanda devletin bağımsızlığı ilan edildi. Demokratik, hukuki devletin esas belirtilerinden oluşan söz, vicdan, basın, toplantı, sendikal özgürlükleri teminat veriliyordu. Petrol siyaseti, ordu kuruculuğu, halkın tahsili, genel icbari tahsil konularına özel dikkat ayrılmıştı.¹⁰

Cumhuriyetin kurulduğu yılda petrol endüstrisinin kötü durumda olması ekonomiyi olumsuz şekilde etkilemişti. Bu duruma düşmenin nedenleri Azerbaycan'da yaşanan iç ve bölgesel savaşlar, 5-14 Mayıs 1919'da Bolşevik ve Ermenilerin Bakü'de gerçekleştirdikleri gösteriler olmuş ve bu sebeple ülkenin petrol üretimi düşerek yabancı yatırımcıların güvenini etkilemişti.¹¹

Halk cumhuriyetinin ekonomisi genellikle petrol ihracatına bağlıydı. Temel tüketici olan Rusya'da vatandaş savaşı başladığına göre Azerbaycan'ın bu pazarı bağlanmış, petrol ihracatı hızlı şekilde azalmış, fiyatı düşmüştü. 1919 yılında çıkarılan petrolün yalnızca 16 hissesi ihrac edilmiş, diğer hissesinin nakli zor hale

⁹ E.MEHDIYEV: Azerbaycan neft senayesi XIX esrin son rübünde. (Bakı:Altay neşriyyat, 2000). s.57-58.

¹⁰ Cəmil HESENLI: AXC-nin Xarici Siyasəti (Bakı :“GARİSMA”MMC, 2009). s.89-118

¹¹ Cavid VELİYEV: a.g.e., s. 34-35

gelmiştir. Bu durumda ekonominin imarı ve sosyal-ekonomi durumu iyileştirmek için tüm zorluklara rağmen hükümet petrol sanayisinin gelişimine önem veriyordu. Lakin millileştirilme döneminden sonra dağılan maden ve fabrikaların yeniden gelişmesi için maddi vesait yoktu. Mecbur olarak aynı işletmeleri kendi sahiblerine geri verilmesine başlandı. Az vesait olduğuna rağmen Azerbaycan'a yurt dışından düzenli kredi alma şansı verilmişti.

1918 yılında petrol sanayisinin millileştirme hakkındaki kararnameye esasen tüm işletmeleri kendi sahiblerine geri verdi, üretilmiş petrolün 2/3-ni onlara vermeye 1/3 hissesini kendi serencamında sakladı. 1919'da petrol rezervi 3 defa artarak 1920 yılında 300 milyon puda yükseldi. Yaranmış elverişli durum AHC'ye komşu devletlerle serbest petrol satışına imkan yarattı. Azerbaycan petrol endüstrisinin sabitleme ve geliştirilmesinde hükümetin 1919 yılında ilan ettiği kararname özel önem taşıyordu. Bu dekrete göre petrol endüstrisi üzerinde devlet denetimi konuldu, petrolün ve petrol ürünlerinin Batum'a taşınmasına ve satılmasına, mal takasına izin verildi. Dekretle bağlı 1919 yılının Mart ayında uzunluğu 500 kilometre, nakil gücü 3 milyon ton olan 1903-1907 yıllarında inşa edilen ve savaş yıllarında çürük Bakü-Batum petrol hattı restore edildi ve ilk petrol uğurlandı. Bakü-Batum petrol hattı Batı Avrupa'nın ilgisini çekmiştir.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti hükümeti petrol endüstrisinin çalışmasının düzenlenmesi, gelişiminin sağlanması ve bu alan üzerinde devlet kontrolünün güçlendirilmesi amacıyla 1919 yılının başında özel karar kabul etti. Aynı karara göre ülke petrolünün sadece Batum boru hattı ile taşınmasına, satılmasına ve takasına izin veriliyordu. Bu kararla Azerbaycan petrolünün yıkmasını, sahiplenmesini engellendi. Böylece, yaklaşık 18 ay petrol endüstrisi Halk Cumhuriyeti'nin emrinde kaldı. Halk Cumhuriyeti hükümetinin gördüğü olaylar sonucunda 1919 yılında aylık petrol üretimi 18 milyon puda iletildi. Onun 14 bölümü dış pazarlara satıldı, kalan bölümü ise ülkede birleştirildi. 1919 yılında Bakü'de üretilen petrolün 40,5 milyon puda Batumi, Krasnovodsk, Pehlevi limanları aracılığıyla dış ülkelere satıldı.¹²

Petrol zengin yakıt ve gelir kaynağı olduğu için Azerbaycan her zaman büyük devletlerin ilgi merkezinde durmuştur. Bu ilginin sonucunda yüzyılımızın başında yabancı ülkelerin Azerbaycan'a askeri müdahale tehlikesinin ve imparatorluk

¹² Siyavuş QARAYEV: "AXC-nin neft siyasəti", <http://files.preslib.az/projects/axc/meqaleler.pdf> s.9-11

baskılarının güçlenmesi ekonominin dağılmasına, petrol madenlerinin talan edilmesine neden olmuş ve Azerbaycan'da 1918-1920 yıllarında petrol üretiminin 2,5 milyon tona inmesine yol açmıştır. Bolşevik rejiminin yoğun baskısı sonucu ülkenin petrol ve petrol ürünleri yurtdışına taşınıyor, benimseniyordu. 1918 yılının 6 ayında Azerbaycan'dan Rusya'ya 1,3 bin ton petrol ve petrol ürünleri, 20 bin pud benzin, 3.500 pud yağlama yağı götürülmüştü.¹³

AHC yarandığı tarihten komşu devletlerle ilişkilerin iyi durumda olmasına çaba gösteriyordu. 4 Haziran'da imzalanan "Barış ve Dostluk Anlaşması"na ek olarak iki anlaşma daha imzalandı. Birinci anlaşma Bakü-Batum petrol kemerine ait olup Azerbaycan, Gürcistan ve Osmanlı arasındaydı. Anlaşma ile taraflar kendi arazilerinde petrol kemerinin faaliyetlerini temin etme konusunda anlaştilar. Rusya'da baş tutan iç savaşıardan dolayı ekonomi bağlantıları kesildiği için Azerbaycan, petrolünü Rusya'ya ihrac edemiyordu. Moskova'yla iyi ilişkiler kurma isteğinde olduğunun göstergesi 13 Eylül tarihinde AHC Dış işleri Bakanı'nın Tiflis'teki diplomatik misyona gönderdiği şifreli mektuptur. Aynı zamanda İran'da oluşan iç çatışmalara göre Azerbaycan petrolü ihracına engel olmuştur ve İran Azerbaycan'a toprak iddialarında bulunuyordu. Nisan-Mart 1920'de Azerbaycan'la İran arasında siyasi, iktisadi, ticari ve diğer çok yönlü anlaşmalar imzalanmıştır.¹⁴

Azerbaycan Hükümeti'nin bütün çabalarına rağmen bağımsız cumhuriyet sadece 23 ay yaşamını sürdürebildi. Rusların 28 Nisan 1920'de Bakü'yü işgal etmesiyle bağımsızlık sona erdi. 1922'de Azerbaycan Gürcistan ve Ermenistan'ın da dahil olduğu Trans-Kafkasya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne dahil oldu. 1936 yılında ise Federasyon dağıldı ve Azerbaycan, Sovyet Birliği içinde ayrı bir cumhuriyete dönüştü.

Ülkenin zengin petrol rezervlerini ve onun maddi değerini iyi bilen M. E.Resultzade yazıyordu ki, Azerbaycan petrol ürünlerini satmakla kendisinin güçlü ulusal ekonomisini oluşturmayı ve onu geliştirmeyi başara bilir. Ona bu müstesna güveni veren cihanda en değerli servet olan petroldur: " petrol cihan politikasının en önemli unsurdur. Petrol Azerbaycan halkının huzur ve refahını sağlayan kaynaktır. Bununla ilgili olarak Azerbaycan uluslararası siyaset silsilesinde en önemli halkanı

¹³ Gülnare SULTANOVA: "Azerbaycan Demokratik Respublikasının Dövlətçilik Fealiyyeti"
<http://www.uludil.gen.az/adr/015.php>

¹⁴ Cavid VELİYEV: a.g.e., s.39-40

oluşturuyor. Böylece, petrolün Azerbaycan'ın milli ekonomisi adına kullanılması önemlidir ".¹⁵

1.3. SSCB döneminde Azerbaycan petrolü

27 Mayıs 1920 kararnamesine göre Petrol Sanayisi millileştirildi. Bu tarihten sonra Azerbaycan Petrol Sanayisi'nin idaresi Azerbaycan Petrol Komitesi'ne verildi. Bakü, SSCB'nin petrol üretiminde ana merkezi olmuştur. 1937 yılında Azerbaycan Petrol Sanayisi SSCB Petrol Sanayisi üretiminin % 76'sını oluşturuyordu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında bu oran % 80'lere ulaşmıştı.¹⁶

Sovyet döneminde Azerbaycan sektöründe yükseliş ve düşüş aşamalarını yaşamıştır. Yeni oluşan Bolşeviklerin finans kaynaklarına ihtiyacı vardı ve Azerbaycan'dan çıkarılan siyah altının onlar için büyük rolü vardı. 1918 yılında petrol üretimi 3245 m.tona kadar düşmüş, fakat siyasi değişikliklerden sonra 1921 yılındaki sonuç önceki yıllardaki üretim ile karşılaştırıldığında yüzde 70 artmıştır. Bu gelişme ikinci Dünya Savaşına kadar ve savaş zamanında devam etmiştir ve dünyanın petrol ve teknolojisi üzere merkezine dönüşmüştür. Bibi-Heybetde projenin, 834 km'lik Bakü-Batum boru hattının inşası tamamlanmıştır. Belirtilmelidir ki, petrol ürünleri üreten tesislerde da dramatik gelişme yaşanmıştır.¹⁷ Sovyet yılları petrol üretiminin ikinci periyodu olarak bilinir. 1940 yılında Azerbaycan SSCB genel petrol gelirlerinin 71.5 faizini sağlamıştı ve 1943 yılında en yüksek seviyeye kalkarak 23 milyon ton olmuştur. Bu gösterge ise eski SSCB'de üretilen petrolün yüzde 75'i demektir. 1941-1945 yıllarında SSCB genel gelirinin 63.2 faizi Azerbaycan'ın üzerine düşmüş, petrol alanındaki gelişme Almanya üzerinde zaferde kritik rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet Ordusunun üç rübündeki talebi Bakü petrolü hesabına ödendi. 1949 yılında açık denizde birinci petrol yatağı keşfedildi. Petrol yatağının sahilden 40 km uzaklıkta "Neft Taşları" adlı tek şehir düşürüldü. Denizde bu tür deneyimin olması dünyada petrol üretiminde bir ilkti.¹⁸ Savaştan zorluk çeken Azerbaycan'ın sektöründe 1947 ve 1963 yılları arasında petrol

¹⁵ Gülnare SULTANOVA: a.g.m.

¹⁶ Cavid VELİYEV: a.g.e., s.47

¹⁷ Sabit BAGİROV: a.g.m., s.2-3

¹⁸ İlgar MAMMADOV: Geopolitics of Energy in the Caspian Sea Region Azerbaijan's Challenges. April 2009 dl.tufts.edu/file.../tufts:UA015.012.075.00005 (erişim tarihi: Şubat 2015), s.16

üretiminde güçlü bir artış söz konusudur. 1964 yılından 1968 yılına kadar bir yıla 21 milyon ton petrol üretimi olmuştur. Fakat birkaç nedenlerle 1969 yılından 1985'e kadar olan dönem içinde petrol üretiminde giderek azalma vererek bir yıla üretilen petrolün göstergesi 13 milyon ton olarak kalmıştır. Nedenleri ise, ilk önce petrol alanlarındaki stoklar tükenmiş ve yeni keşfedilen alanların hiçbiri yararlı olmaması; İkincisi, Batı Sibirya, Batı Kazakistan ve diğer alanlarda büyük petrol yatakları keşfedilmişti. Azerbaycan'ın Sovyet petrolundaki payının oranı azalmıştı, yani, 1950 yılından 1960 yılına kadar 39.1 faizden 12 faize, 1970 yılında 5.7 faize, 1980 yılında ise 2.4 faize düşmesi gözlem edilmişti. Tabii ki, bu dönem için Moskova'nın Azerbaycan petrol üretimine ilgi göstermemesi şaşırtıcı hal değildi.

Savaş dönemindeki önemli olaylar arasında yeni keşif edilen ve petrol çıkarılan yeni ve büyük petrol yataklarının Hazar havzasında petrol ve gaz üretiminin gelişmesine, petrol üretilen ve rafine edilen fabrikaların inşasına etkisini dikkate ulaştırmak gerekiyordu. 1971 yılına kadar Azerbaycan'da toplanan petrol 1 milyar tona ulaşmıştır. 1993 yılında ise karada 218 mlrd.kubmetr ve 281 mlrd.kubmetr gaz denizden çıkarılmıştır.

Nihayet, Sovyet ekonomisinin zayıflayarak dağılması sonucu eski Sovyet cumhuriyetleri arasında ekonomik ilişkiler de zayıflamıştı. Bununla da 1990 ülkenin petrol üretiminde yeni bir aşamanın başlangıcı oldu.¹⁹

1.4. 1991 sonrası Azerbaycan'ın petrol siyaseti

1992 yılının 13 Eylül tarihinde Batı tipli petrol şirketinin kurulması fikri hayata geçti. Başkan Ebülfez Elçibey'in kararı ile petrol, gaz ve ham petrol rafineri politikasını gerçekleştiren Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) kuruldu.²⁰ SOCAR petrol ve gaz sektöründe ülkenin stratejik amaçlarının gerçekleştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. SOCAR katılımıyla Azerbaycan'ın başarıyla gerçekleştirdiği büyük çok uluslu enerji projeleri ayrıca şirket yönetimi tarafından uygulanan gelişim stratejisi SOCAR'a kendi etkinliğinin gözle görülür derecede çeşitlilik ve yeni seviyeye yükseltmek imkanını yarattı. Halihazırda şirketin yürüttüğü faaliyet, bir yandan, ülkenin artan siyasi ve ekonomik gücü ile belirlenen

¹⁹ Sabit BAGİROV: a.g.m., s.4-5

²⁰ SOCAR resmi sitesi: <http://socar.az/socar/az/company/about-socar/history-of-socar>

niteliksel yeni görevlerin karşıya konulması ve çözüm gerektiğinden, diğer yandan ise şirketin kendi gelişiminin miqyasından kaynaklanmaktadır.²¹

SSCB'nin yıkıldığı yıllarda ve piyasa ekonomisindeki değişiklikler SOCAR için sıkıntılar yarattı. Bir yandan devletin petrol endüstrisi için eski finans sisteminin iptali, diğer yandan petrol üretiminde devletin monopoliyasına göre şirket ciddi mali zorluklarla yüzleşti. Sonuç itibari ile kuyuların çoğu kullanımdan kenarda kalmış, yeni petrol çıkarılan kuyular kısaltmaya uğramış, hidrokarbon üretiminde zorluklar, maaşların ödenişinde gecikmeler gibi birkaç olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır. Sonuçta yıllık gaz ve petrol üretimi azalmıştır. Öyle ki, 1995 yılında 9.16 m.ton petrol ve 6.64 milyar metreküp gaz üretim olundu. Durumu iyileştirmek için şirket yabancı petrol şirketleri ile Hazar havzasındaki önemli petrol yatakları sözleşmeleri imzalamayı umuyordu.²²

Hazırda Bakı - Supsa hattı ile ham petrol Gürcistan'ın Karadeniz kıyısındaki Supsa limanına günde 100 bin varil hacminde taşınır, oradan ise tankerlere doldurularak uluslararası pazarlara gönderiliyor.²³ Bugün SOCAR ve bağlı şirketleri 18 Hasılatın Paylaşımı Anlaşması üzere 15 ülkeyi temsil eden 25 şirketle işbirliğindedir. İşletim Şirketlerinin katılımcıları tarafından ülkenin petrol ve gaz sektörüne 54,4 milyar ABD doları tutarında yatırım yapılmıştır. Yabancı şirketlerle SOCAR ve yapısal birimleri tarafından tahsis edilmiş 37 Ortak İşletme ve 7 Alyans petrol ve gaz endüstrisinin, neredeyse, tüm alanlarında başarıyla faaliyet gösteriyor.²⁴

1994 yılından beri SOCAR yabancı petrol şirketlerinin konsorsiyumları ile Hasılatın Pay dağılımı hakkında 25 temel anlaşma imzaladı. Akıllıca enerji politikası ve düzgün yönetime sahip olan şirket Azerbaycan'ı Karadeniz ve Hazar bölgelerinde, hem de uluslararası düzeyde stratejik açıdan enerji alanında önemli oyuncuya dönüştürmüştür.²⁵ “Asrın Anlaşması'nın” imzalanmasından sonra Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis Erzurum gibi küresel petrol ve gaz projelerine imza atan Azerbaycan SSCB'nin dağılmasından sonra BDT coğrafyasında bu tür küresel

²¹ Elşad NESİROV: “Azerbaycanın neft ve qaz senayesi: Nailiyetler ve perspektivler”, Azerbaijan Focus, SAM.Ocak –Mart 2010.,ss.75-85., s.75

²² Sabit BAGİROV.a.g.m., s.7-8

²³ Elşad NESİROV,a.g.m., s.78

²⁴ Rövneq ABDULLAYEV: “Esrin Müqavilesi siyasi xarakteri etibari ile Azerbaycanın qurtuluş ve davamlı inkişaf doktrinası idi”.17 Eylül,2014 www.azerbaijan-news.az

²⁵ Gülmirə RZAYEVA : “Mürəkkəb dəhliz-Avropaya qaz ötürülməsi yalnız iqtisadiyyat deyil”, Strateji təhlil. (Bakı- SAM,2013), s.106

projeler gerçekleştiren ilk ülke oldu.²⁶1994 yılından "Asrın Anlaşması"nın imzalanması ile başlanan yeni petrol stratejisinde Azerbaycan'da enerji güvenliği politikasının esasları ve prensipleri yansımıştır. Ayrıca, ülkenin çok uluslu ve iç enerji politikaları, gerçekleştirdiği etkinlikler, görevler ve enerji güvenliğinin sağlanması ile ilgili diğer konular 2003-2010 yıllarında kabul edilen "Enerji Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu, "Alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması için "Devlet Programı," 2005-2015 yıllarında ülkenin yakıt enerji kompleksinin gelişimi "adlı devlet Programı gibi resmi devlet belgelerinde gösterilmiştir.²⁷

2007 yılının Mayıs ayında Gürcistan'da işletmeye verilmiş Kulevi Karadeniz terminali çalışmaktadır. Terminalin sahibi SOCAR, 2008 yılında terminal aracılığıyla yaklaşık 1 milyon ton petrol ürününü taşımıştır. Bu yıl petrol ürünlerinin yaklaşık 800 bin tonunu SOCAR bu terminalden kullanarak uluslararası pazarlara ulaştırmıştır. Terminalden diğer ihraç eden tarafların petrol ürünlerinin dağıtım için de yaygın olarak kullanılır.²⁸ 2008 yılında SOCAR-TURCAS/Injaz konsorsiyumu²⁹ Petkimin 2.04 milyar ABD Doları değerinde olan % 51 hisselerini aldı. Petkimin ürünleri esasen Türkiye'nin petrokimya pazarı için üretilen ve şirketin pazardaki payı 2006 yılında% 27 teşkil etmiştir. Kastediliyor ki, ek yatırımlar Petkim'in Türkiye pazarındaki payını % 40'a ulaştıracak. SOCAR üretim kapasitesi iyi gelişmiş hizmet sektörü ve gerekli bilimsel ve teknik potansiyeli ilişkilendirmeye sahiptir. Bugün şirketin bölgesel ve dışında çeşitli downstream projelerine yatırım yapmak için güçlü mali vesaitine sahiptir. Geniş mali kaynakları sayesinde şirket stratejik projelerde yatırımını yapıyor ve sırayla birçok ülkelerden nakit uzun vadeli akışını sağlayacak.³⁰

Özet olarak, SOCAR, Azerbaycan'ın hem Türkiye'deki, hem de Gürcistan'daki en büyük şirketi ve yatırımcısıdır. 2006 yılına kurulan SOCAR Gürcistan Enerji Şirketi, Gürcistan'da ihtiyaç duyulan yaaktın toptan ve perakende satışını gerçekleştirmektedir. Şirketin %51'i Azerbaycan'ın SOCAR şirketine, %49'u

²⁶ Vasif ALİYEV: "Neft strategiyası" <http://www.azpress.az/index.php?p=8§ionid=102> (erişim tarihi 10.01.2015)

²⁷ <http://e-qanun.az>

²⁸ Zaur Şiriyev and Kornely K.Azerbaijani Georgian relations – The foundations and challenges of the strategic alliance. (Sam Review,2013),. s.44-50

²⁹ Türkiye'nin petrol kimya holdingi: <http://www.petkim.com.tr/>

³⁰ Gülmire RZAYEVA: "Mürəkkəb dəhliz-Avropaya qaz ötürülməsi yalnız iqtisadiyyat deyil" (Bakı-SAM,2013), s.108-109.

ise Petrotrans şirketine aittir. SOCAR Gürcistan'daki petrol piyasasının %72'sine, mazot piyasasının %61'ine sahiptir. SOCAR 2006 yılından günümüze kadar Gürcistandan yaklaşık 400 milyon dolar yatırım yapmıştır. 2008 yılından faaliyete başlayan Kulevi Terminali vasıtasıyla Karadeniz üzerinden dünya petrol pazarlarına petrol ve petrol ürünleri satmaktadır.

Türkiye piyasasına da 2008 yılında Turcuas'ın %51 hissesini satın alarak girmiştir. 2011'de şirket hisselerinin %25'nin alınmasıyla birlikte şirketin sermayesi 2,6 milyar dolara çıkartılarak ismi SOCAR Türkiye Enerji A.Ş. olarak değiştirilmiştir. TANAP'la birlikte Türkiye'deki yatırımların toplam 18 milyar dolara ulaşması hedeflenmektedir.³¹

Azerbaycan'ın onaylanmış gaz rezervleri yaklaşık 3.5 trilyon metreküp oluşturuyor. Hazırda Azerbaycan yılda yaklaşık 27 milyar metreküp gaz elde ediyor. Doğalgaz alanında önceki yıllar boyunca elde edilen en son başarı 1996 yılında Şahdeniz projesi ile ilgili Azerbaycan ve uluslararası konsorsiyum arasında imzalanan sözleşme oldu. Bu projede büyük miktarda petrol bekleniyordu, oysa burada dev doğalgaz ve kondensat yatağı tespit edildi. Gaz yatağında üretilebilecek gaz rezervleri en az 1.2 trilyon metreküp oluşturuyor. Konsorsiyum bu şirketlerden oluşmaktadır: BP (projenin emeliyatçısı) ve Norveç'in Statoil Hydro şirkettir. Onların her biri hisselerin 25.5 faizine malikdir. SOCAR, Rusya'nın Lukoyl şirketi, Milli İran Petrol Şirketi, Fransa'nın Total Şirketinin her biri hisselerin 10 faizine malikdir, yalnız Turkish Petroleum Şirketi hisselerin % 9 sahibtir. Aynı yapılarla ayrıca yataktan Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden Türkiye'ye giden ihraç boru hattına (Güney Kafkasya boru hattı) sahiptir ve onu yönetmektedir. Bu durumda BP teknik operatör, Statoil Hydro ise ticari emeliyatçısıdır.³²

Hazırda Azerbaycan gazı dört ülkeye ihraç edilmektedir ve Rusya artık beşinci ihracat ülkesine dönüşüyor: Türkiye, Gürcistan, İran ve Türkiye üzerinden Yunanistan. Şahdenizde çıkarılan 9 milyar metreküp gazın yıllık 6.6 milyar metreküpü BTE boru hattıyla Türkiye'ye, 0.8 milyar metreküpü ise Gürcistan'a ihraç ediliyor. Azerbaycan gaz tedarik şirketinin yaptığı ihracat işlemleri Şahdeniz projesindeki terefdaşları dahil olmakla SOCAR'dan ibarettir.

³¹ Mitat ÇELİKPALA ve Cavid VELİYEV: Azerbaycan – Gürcistan-Türkiye. Bölgesel İşbirliğinin başarı örneği. Mart 2015., sayı.03., s.15

³² Elşad NESİROV:a.g.m., s. 80-82

Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Enerji mevzuatı sürecini bu şekilde izah edebiliriz. Bilindiği gibi Enerji Bakanlığı ülkenin enerji politikaları ile ilgili temel kurumdur ve ilgili belgeleri hazırlayarak Adalet Bakanlığı'na gönderir. Adalet Bakanlığı sunulan belgelerin ülke mevzuatına uygun olup olmadığının kontrol etmekten sorumludur. Gelecek sefer ise belgeler Ekonomik ve Sanayi Bakanlığı, Maliye Bakanlığı gibi diğer bakanlıklara gönderilir. Aynı zamanda belgeler SOCAR ve Azerenerjiye de gönderilebilir, ancak dikkate ulaştırılmalıdır ki, her iki kuruma mevzuata katılımı için izin verilmez, bu sadece gönüllü ve zorunlu durumlarda oluşabilir. Adalet Bakanlığı tarafından tüm değişiklikler edildikten sonra belge Cumhurbaşkanlığının yönetimine sunulur, orada tüm prosedurlardan geçtikten sonra Milli Meclise onaylanması için gönderilir. Yasa onaylandıktan sonra ise yeniden Cumhurbaşkanlığının yönetimine Cumhurbaşkanının imzası için geri gönderilir. Aynı tarihten yasa yürürlüktedir. Tüm ekonomik sektörlerde Enerji verimliliği artırmak Azerbaycan hükümetinin temel amacıdır ve bu amaç tüm gelişme planları ve belgelerde belirtiliyor.³³

Şu anda devlet başkanının enerji güvenliğine ulaşmak politikasını uygulamaktadır. Ülkemizde stratejik enerji güvenliği sisteminin gelişimi yükseldikçe büyük hacimli stratejik projeler gerçekleştirilir. Başkanın gözetiminde SOCAR bölgelerde gazlaştırma işini tamamlamak için projeler yürütülüyor ve elektrik enerji sisteminin güçlendirilmesi çalışmalarına dikkat ayrılıyor. Bununla da bütün işlem gören projeler enerji güvenliğinin temel kollarından sayılıyor.³⁴

Genellikle dünya çapında enerji güvenliği konusuna dikkat edersek diyebiliriz ki, bu konu dünyada kendi güncelliği ile seçilir. İlk önce belirtilmelidir ki, petrol ve gaz kaynakları dünyada ülkeler arasında eşit düzeyde paylanılmamıştır. Bu da devletler arasında işbirliğinin ve diyalogun güçlenmesine ortam oluşturur, ya da aksine enerji kaynakları uğrunda çeşitli siyasi oyunların baş vermesine yol açıyor. Bu tür nedenlerden dolayı bir çok devletin amacı petrol ve gaz gibi doğal kaynaklara bağımlılığı azaltmak ve alternatif enerji kaynaklarının (AEK) gelişimini sağlamaktır. AEK'in gelişimi bir devlet için ekonomik gelişme, güvenli ve dayanıklı enerji

³³ Gulmira RZAYEVA and Stanislav KOLAR: "Energy efficiency in public buildings" SAM Review,(Baku 2013)., s.11-14

³⁴ Vasif ALİYEV: a.g.m., <http://www.azpress.az/index.php?p=8§ionid=102>(erişim tarihi 10.01.2015)

ihtiyacının oluşmasına ulaşmak ve diğer bir devletten enerji bağımlılığından özgür olmak demektir. AEK-ın geliştirilmesi daha çok uzak yerlerde bulunan köy ve dağlık bölgelerde kendini gösterir. Bu da enerji kullanımından yararlanmak için oldukça önemlidir.

Buna İsrail'de meskunlaşan Arap bedevilerini misal getirmek olur. Yerleşim merkezleri tartışmalı olduğundan İsrail devleti onları elektrikle sağlamıyor. Fakat bedeviler güneş panellerinden çok etkili şekilde kullanılarak kendi enerji kaynaklarını karşılayabilirler. Bununla da kanıtlanmıştır ki, enerji kaynaklarından bağımsız olarak sistemin düzgün yönetimi ve coğrafi mekanın etkisi sonucunda sistemin doğru seçimi ve montajı enerji güvenliğinin artırılmasına yardımcı olur. Uzmanların görüşlerine göre AEK'ın toplam enerji donanımını çeşitlendirmek ekonomide hassas sayılan fiyat deyişkenliyini giderir ve böylece enerji güvenliğini küresel, bölgesel ve lokal düzeyde artırmaya olanak tanıyor.³⁵

2. Yeni başlangıç - Asrın Anlaşması

Petrol stratejisinin önemli bir bölümünü oluşturan "Asrın Anlaşması"nın Azerbaycan tarihinde, ülkenin ve halkın ekonomik ve sosyal gelişiminde yadsınamaz yeri var. Bu anlaşma sadece dünya pazarının yüksek kaliteli petrolle teminatına değil, aynı zamanda, Azerbaycan ekonomisinin, özellikle, sanayinin ve petrol sektörünün modernleşmesine ortam yaratmıştır. Daha önemli bir tarafı ise bu anlaşma geçen yüzyılın 90'lı yıllarında askeri saldırıya maruz kalmış, ciddi siyasi ve ekonomik sınavlarla karşılaşmış Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının önemli teminatına çevrilerek dünya birliğine sıkı entegrasyonunu sağlamıştır. Batının bir sıra önde devletleri ile beraber Orta Asya bölgesi devletleri için bölgede diğer küresel projelerin gerçekleşmesine yol açtı, Batı devletlerinin Azerbaycan'la tüm alanlarda geniş kapsamlı işbirliğine ilgisini artırdı, uluslararası finans kuruluşları ile ilişkilerde niteliksel yeni bir aşamanın başlangıcını koydu. Tüm bunlar "Asrın Anlaşması"nın stratejik önem taşımaya kanıttır.³⁶

³⁵ Mahir HUMBETOV, Vusal GASİMLİ ve diğerleri: "Yaşıl inkişaf, Enerji səmərəliliyi və alternativ mənbələr" (Bakı- SAM, 2014), s.56-57

³⁶ Rəşad CEFERLİ: "Enerji Siyasətinin Azerbaycan modeli" 30 dekabr, 2013. <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=33234> (erişim tarihi 25.01.2015)

2.1. Asrın Anlaşması'na giden süreç ve görüşmeler

20 Eylül 1994'de Batı Petrol Konsorsiyumu ve SOCAR Azeri, Çıracak ve Güneşli petrol yataqlarının geliştirilmesi amacıyla Hasılatın Pay Dağıtım Anlaşması imzalandılar. Aynı anlaşma "Asrın Anlaşması" olarak Azerbaycan'ın petrol politikaları tarihine düşürüldü. 8 ülkeden 11 petrol şirketi imza törenine katıldı. Bu şirketler Azerbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi'ni (AİOC) yarattılar, aynı zamanda petrol alanlarından yaklaşık 900 milyon üretim bekleniyordu. Bu anlaşmayı imzalamaktan konsorsiyumun ana amaçlarından biri siyasi ve ekonomik riskleri azaltacak ve Azerbaycan'ın petrolünün ihraç edilmesi için dayanıklılığı sağlayacak ulaşım koridorunun oluşturulması idi. Sözleşme çok yakında ürününü verdi. 1997 yılı 12 Kasım'da "Çıracak" platformundan İlk Petrol Projesi çerçevesinde petrol hasılatına başlandı.³⁷ 90'ların sonunda Çıracak platformunda başlanan birinci petrol üretimi olan "Erken petrol" ham petrolün üretimi için altyapının inşasına ek masrafların talep etmemesi demektir.³⁸ 2005 yılından sonra "Merkezi Azeri", "Batı Azeri", "Doğu Azeri" ve "Derinsulu Güneşli" den hasılatla başlandı. 1990 yılında eski Sovyetler döneminde, Azerbaycan yönetimi ve Batılı şirketler arasında son görüşmeler yapıldı. Denizde Azeri, Çıracak ve Güneşli yataklarından zengin kaynakların keşfedilmesi ve Azerbaycan'ın petrol endüstrisinin daha iyi gelişme edilmesi nedeni ile Batı yatırımı yer alan ve Batılı şirketler Azerbaycan'a gelmiştir.

Azeri hükümeti doğal kaynakların gelişimi için gereken mali eksikliğini çözümü yolunu Batı maliyesinin çeşitli projelerin gerçekleştirilmesine yardımında buldular. 1991 yılının Ocak ayında hükümet proje tekliflerini ilan etti. Burada batı şirketlerinden British Petroleum (BP), Statoil, Amoco, UNOCAL ve diğer önemli petrol şirketleri yer aldılar. Aynı yılın yazında amerikan firması Amoco galip ilan edildi ve projeyi diğer şirketlerle paylaşmak amacıyla hükümet Amocunun liderliğindeki konsorsiyum dahil edilmek niyetinde idi ve aynı zamanda bu ittifakta UNOCAL, BP, Statoil, McDermott ve Itochu, Ramco vardı. 1992 yılında anlaşmanın ilk seçeneği ve araştırma tamamlandı. Bu dönemde Azerbaycan'da önemli siyasi

³⁷ Azerbaycan gazetesi., 20 Eylül,2014

³⁸ Shirin AKİNER, Rovshan İBRAHİMOV, Ariz HUSEYNOV: İnterregional Cooperation in Eurasia, Sam Review,(Baku 2013), s.54

değişiklikler yaşandı. 1991 yılı sonunda Azerbaycan bağımsız oldu ve bir yıl sonra başkanlık seçimleri yapıldı. Yeni hükümet dış yatırımın önemini tanıdı ve 1992 yılı Eylül 7'de Çırac petrol yatağının geliştirilmesi ve Şahdeniz topraklarında araştırma BP-Statoil alyansı ile sözleşme bağlandı. Aynı yıl içinde Pennzoil ve Itochu, Ramco ile de Güneşli yatağının geliştirilmesi için bir sonraki anlaşmalar imzalandı. Yukarıdaki anlaşmalar araştırmalar talep etti ve 6 ay içinde Çırac ve Şahdeniz tarafları üzere anlaşmaların ilk sürümü hazırlandı ve 90 günde Güneşli yatağının rehabilitasyonu ve gelişimi için önerilerin hazırlanmasına ortam oluşturuldu. SOCAR Azeri, Çırac ve Güneşli yatakları için genel altyapının oluşturulması kararını aldı, çünkü, genel fiziksel ve coğrafi yönleri dikkate alarak, dev altyapı değerler reddedilmeliydi. Kasım ayında 5 mutabakat donanım tabanı, terminaller, boru hatları, donanma ve eksport hatlarının dağıtımını amacıyla imzalandı.³⁹ Bu memoranduma esasen bir grup uzman oluşturuldu ve grup araştırma ve hem de teknik tekliflerin hazırlığına kontrol edilmesinden sorumlu idiler. Bu petrol yataklarının birleşmesinin başlangıcı demektir. 1993 yılının Mayıs ayında Azeri, Çırac ve Güneşli yataklarının geliştirilmesi için genel programlama çalışmalarının yürütülmesi üzere 6 genel bir mutabakat imzalandı. Aynı zaman yönetim kurulu petrol yataklarının birleşmesi kararını onayladı.⁴⁰ Görüşmeler 1993 yılının Ekim ayında sona erdirdi. Daha bir olay da dikkate ulaştırılmalıdır ki, 1993 yılı 19 Kasım tarihinde Rusya'nın yakıt ve Enerji Bakanı Yuriy Şafrannik ve Rusya'nın petrol şirketi Lukoilin Başkanı Vahid Alekperov Bakü'ye gelerek Rusya ve Azerbaycan arasında enerji ve petrol makine işbirliği anlaşmalarını imzaladılar. Lukoil Azeri, Çırac ve Güneşli yatakları üzere gelecek anlaşmaya göre yüzde 10 paya sahip olacaktı. Bu olayın ardından, yani, Haziran'da Rusya'ya imtiyaz verilmesinden önce birkaç olay yaşandı: Ermeniler tarafından Azerbaycan'ın arazisi olan Dağlık Karabağ'ın işgal edilmesi; BDT üyesi olduktan sonra Azerbaycan'ın topraklarının birleştirilmesi; Rusya Hazar'daki hidrokarbon kaynaklarına sahiplik etmeyle ilgili olan Hazar Denizi'nin statüsü konusunu gündeme getirdi.⁴¹ Öyle ki, imtiyazda Azerbaycan'ın Hazar Denizi'nde sahip olduğu karbohidrojenlere Rusya'nın ilgisi tahmin ediliyordu ve bu ise Azerbaycan yakıt ve enerji kompleksi aracılığıyla Rus hükümetini yola getirmekte

³⁹ Rəşad CEFERLİ: a.g.m., <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=33234>

⁴⁰ Sabit BAGİROV: a.g.m., s.7

⁴¹ Sabit BAGİROV: a.g.m., s.8.

meraklıydı. Sonra Rusya'nın enerji kompleksi hükümeti anlaşmayı imzalamak için yola getirdi. Fakat 1993 yılının sonbaharında Rusya Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki karbohidrogeni geliştirmek hakkını tanımadı. Rusya'nın bu politikası Azerbaycan'ın gaz ve petrol mevduat gelişimi projelerinde uzun süreli katılımını sağladı.⁴²

2.2. Anlaşma'da tarafların payı

1994 Eylül ayında petrol anlaşmasının imzalanması ile görüşmeler oturumu sona erdi. Anlaşmanın temel parametreleri şunlardır: sermaye harcamaları - \$ 7.4 milyar; gelişme harcamaları - \$ 5.9 milyar; anlaşma süresi - 30 yıl; anlaşma kapsayan olunan arazi - 432.4km²; sözleşmedeki arazinin yerleşmesi - denizde Bakü'nün doğusunda 192 km-nin 140m derinlikte; beklenen petrol üretimi - 511m ton; petrol gaz üretimi - 70 mlyrd metreküp; yabancı şirketlerin Azeri hükümetine iştirak payına göre ödenecek bonus - \$ 3m; sözleşme tarafı sözleşme onaylandıktan 30 gün boyunca bonusun yarısını ödemekten sorumludur. Kalanı ise 40,000 varil petrol sözleşmedeki araziden çıkarıldıktan sonra 60 gün içinde ödenmesi. Sözleşme taraflarının ve mevcut yer ayrımını görebilirsiniz.

Projede yer alan şirketlerin adı ve payı:

BP EXPLORATION (CASPIAN SEA) LIMITED (BP) 17.1267%

AMOCO CASPIAN SEA PETROLEUM LIMITED (Amoco) 17.0100%

STATE OIL COMPANY OF THE AZERBAIJANI REPUBLIC (SOCAR)
10.0000%

LUKOIL JOINT STOCK COMPANY (Lukoil) 10.0000%

PENNZOIL CASPIAN CORPORATION (Pennzoil) 4.8175%

UNOCAL KHAZAR LTD. (Unocal) 9.5200%

DEN NORSKE STATS OLJESELSKAP (Statoil) 8.5633%

TURKIYE PETROLLERI AO (TPAO) 6.7500%

EXXON 5.0000%

ITOCHU 7.4500%

RAMCO HAZAR ENERGY LIMITED (Ramco) 2.0825%

⁴² Sabit BAGİROV: a.g.m., s.9.

Genellikle, geçtiğimiz 20 yıl boyunca yapılan yoğun önlemler ülkede petrol ve gaz üretiminin dinamik artışına zemin yaratmış, petrol üretimi petrol tarihimizde en düşük seviyeden - 1997 yılındaki 9 mln. tondan 5,6 kat artarak 2010 yılında 51 milyon. tona ulaşmıştır. Hatırlatalım ki, buna kadar Azerbaycan'da petrol üretiminin en yüksek göstergesi (23 mln. 482 bin ton) 1941 yılında kayda alınmıştı. Hazırda "Çırac", "Azeri" yataklarında ve "Güneşli" yatağının derinsulu bölümünde 80 hasılat kuyusundan ayda ortalama 2,7 milyon. tona kadar petrol ve 1,5 milyar metreküp semt gazı elde ediliyor.

20 Eylül 1994'de sözleşme imzalanmasından ve petrol ürünlerinin uluslararası enerji piyasalarına çıkarılmasından sonra GSYİH'nın artışı beklenmektedir. Belirtmek gerekir ki, dünya pazarında enerji fiyatlarının artışı ülkede GSYİH'nın büyüme temposuna olumlu etkilemiştir. Birinci nedeni 1999 yılında gözlenen ihraç edilen petrolün artışı, ikincisi ise 1999-2004 yılına kadar genel olarak bölgeye ait olan hızlı ekonomik gelişme kriterlerini belirtebiliriz. Petrol ve doğal gaz satışından elde edilen büyük gelirler hükümete asgari ücretin ve bursların artırılması, yeni iş yerlerinin açılması, aynı zamanda ülkede yoksulluğun genel seviyesinin azaltılması yönünde önemli çalışmalar gerçekleştirmeye olanak yaratmıştır. Fakat bilinmektedir ki, doğal kaynaklardan gelen gelirden bağımsız olan ülkeler "Hollanda Sendromu" ve "kaynak laneti" gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Bunu dikkate alarak sorunların önleyen tedbirler ayrıntılı bir analiz gerektirir.⁴⁴

3. Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz boru hatları stratejisi

"Asrın Anlaşması" ülkemizin petrol ve gaz sektöründe elde edilen önemli gelişmelerle birlikte diğer önemli bir sorunun da ortadan kalkmasına etki gösterdi. Bağımsızlığını elde ettikten sonra enerji politikasında yeniliğe imza attı. Azerbaycan

⁴³ Sabit BAGİROV: a.g.m., s.10.

⁴⁴ Şahmar HACİYEV: "Enerji resurslarından elde edilen gelir ve AR İqtisadiyyatı" Strateji təhlil, (Bakı-SAM, 2013), s.123-125

petrolü dünya pazarına ihraç edilmeye başlandı. Şunu da belirtelim ki, Sovyetler döneminde Azeri petrolü sadece ülke genelinde piyasaya çıkarılıyordu.

3.1. Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa ham petrol boru hatları

1996 yılı, 18 Şubat'ta Moskova'da Azerbaycan petrolünün RF üzerinden Karadeniz'in Novorossiysk limanına nakil edilmesi hakkında sözleşme imzalanmıştır. Bakü- Novorossiysk boru hattı aynı zamanda Kuzey koridoru olarak biliniyor. AİOC, SOCAR ve Transneft arasında imzalanan üçlü anlaşmada petrolün Novorossiysk limanına kadar taşınmasını öngören tüm hukuki ve teknik konular da yansıtılıyor.⁴⁵

Kuzey yönünde çekilen hattın uzunluğu 1330 kilometre, çapı 530 mm'dir. SOCAR borunun ülke topraklarından geçen 231 km-nin operatörüdür. Kemerin maksimum aktarım kabiliyeti günde 105 bin varildir. Petrol boru hattının 3 pompa istasyonu var: Sengeçal, Sumgayıt, Siyezen. Kemerin ölçüm istasyonu Şirvanovka'da bulunmaktadır.⁴⁶

Aynı dönemde devlet başkanı ham petrolün sadece bir marşrutla ihraç edilmesinin riskli olduğunu defalarca vurguladı. Hatta bir zamanlar mevcut olmuş Bakü - Haşuri petrol hattının onarımı için H.Aliyev Gürcistan Cumhurbaşkanı E.Şevarnadze ile görüşme yaptı ve edinme olundu. Fakat zaman geçtikçe petrol hattının korozyon uğraması ve petrolün genel nakli için yararsız hale geldi. Aynı zamanda kuzeyde yaşanan askeri çatışmalar nedeniyle petrol hattının faaliyetinde molalar oluşuyordu. Bunun için de yeni petrol hattının Bakü-Supsa'nın çekilmesi kararına varıldı.⁴⁷

Bakü - Supsa petrol ihraç boru hattı Batı koridoru olarak da tanınır. Hazar'ın Azerbaycan'da üretilen petrolün Gürcistan üzerinden geçerek dünya pazarlarına çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Gürcistan'ın Supsa terminalinde petrol tankerlere yüklenilerek Bosfor boğazından Avrupa'ya iletilir. Uzunluğu 833 km olan boru hattı Sengeçal terminalinden Supsa'ya kadar uzanır. Çapı 533 mm olan kemerin inşasına 1997-1998 yıllarında başlatılmıştır. Bu hat ile boruların doldurulmasına 1998 yılında

⁴⁵ Shirin AKİNER ve diğerleri: a.g.e., s.55

⁴⁶ SOCAR resmi sitesi.<http://socar.az/socar/az/activities/transportation/baku-novorossiysk-oil-pipeline>

⁴⁷ Azərbaycan gazetesi,20 Eylül,2014., s.6

başlanmış, 1999 yılına kadar devam etmiştir. Supsa'da ilk petrol 1999 yılında gemilere yüklenmiştir. Bu borunun inşasını ABD hükümeti ve Başkan Clinton destekledi, hatta ABD eski ulusal güvenlik danışmanı Z. Brezinskini kendi resmi mektubu ile Başkan H.Aliyenin yanına göndermişti. ABD'in esas ilgiyi Rusya'nın Azerbaycan'daki enerji alanlarının gelişmesine teşini ve mümkün olan idareçiliğini önlemektir.⁴⁸

Batı İhraç Boru hattı tesislerine 3'ü Azerbaycan'da, 3'ü Gürcistan olmak üzere 6 pompa istasyonu, 2 basınç azaltma istasyonuna sahiptir. Kemerin yükleme yeteneği 600,000 varilden 1 milyona kadar bulunmaktadır. Maksimum aktarım kabiliyeti güne 145,000 varildir.⁴⁹

Adı geçen boru hattının önemi Gürcistan ve Azerbaycan'ın siyasi ve ekonomik yaşamına etkisini göstermek olur, şöyle ki, kemerin inşasının inşasında 4000 kişiden fazla çalışanların yüzde 70 Azerbaycan ve Gürcistan'dan olmuş; Bakü-Supsa Batı ihraç güzergahı ile 1 ton petrolün taşıma tarifesi 3,14 dolar (1 varile ise 0,43 dolar) idi. Nakil tarifinin düşük olması rakibliyin artırılması demektir.⁵⁰ Buna rağmen, Güney koridorunda zayıflığa uğradı. Gürcistan'ın o andaki durumu sabit değildi. Azerbaycan kendi gelecek gelişimini komşu ülkenin riskli durumuna bağlı olmasına izin veremezdi.

Yanı sıra belirtilmelidir ki, yeni inşa edilmiş sayılan Bakü- Supsa'dan farklı olarak, Bakü-Novorossiysk Sovyet döneminden kalmıştır. Onun en önemli parçası Tihoretsk - Bakü boru hattıdır, 1983 yılında inşa edilmiştir. O zamanlar bu boru hattının inşasının amacı Batı Sibirya'dan Bakı saflasdirma fabrikasına petrolün nakli idi. 1992 yılından sonra bu boru hattı boşuna çıktı. 1, 347 km uzunluğu olan boru hattının sadece 231 km-i Azerbaycanın erazisinde ve boru hattının kapasitesi bir ile 6 milyon ton idi. Rusya'nın Dağlık Karabağ konusunda Ermenistan'ı desteklemesinden dolayı ve aynı zamanda bu borunun kapasitesine göre Azerbaycan'ın ilgisinde değildi. Aynı zamanda bu ekonomik avantajı yoktu: Azerbaycan'ın petrolü Sibirya'nın düşük kaliteli petrolü ile karışarak değerini kaybedebilirdi.

⁴⁸ Shirin AKİNER ve diğerleri: a.g.e., s.54

⁴⁹ SOCAR resmi sitesi. <http://socar.az/socar/az/activities/transportation/baku-supsa-western-export-pipeline>

⁵⁰ <http://az.wikipedia.org/>

Şekil 1. Hazar petrolünün nakil olunduğu boru hatları⁵¹

24 Mart 1998de Rusya'nın Novorossiysk terminalinden, 8 Nisan 1999'da ise Gürcistan'ın Supsa terminalinden AÇG'nin ilk petrol ihracı gerçekleştirilmiştir.⁵²

Her iki boru hattının inşası Avrupa pazarına sadece Azerbaycan'dan değil, aynı zamanda diğer ülkelerden petrol ihrac edilmesi demektir. Her iki boru kemerlerinden Orta Asya petrolünün Karadeniz portlarına ihracı için alternatif yol olarak kullanılabilir. Kazakistan'da petrol üretim olunması artırıldı ve bu ülkeye petrolün ihracı için çeşitli nakli yolları üzerinde ilgi yaratacak. İhrac yolarının çeşitlendirilmesi ile Kazakistan tranzit ülkelerle işbirliği sırasında karşılaştığı siyasi riskleri ortadan kaldırabilir. Aynı anlayış Kazakistan'ın jeopolitik durumu ile aynı olan Türkmenistan'a da kapsar, ancak ihrac ehtiyatından bağımlılığı azdır. Türkmenistan'ın esas geliri doğalgazın üretimi ve ihracından bağlıdır. Öte yandan Bakü-Novorossiysk boru hattı ters yönde kullanılabilir, Trans-Sibirya boru hattı olan rus ve kazakistan petrolü Türk-Aralık Denizi limanına 2006 Aralık ayında inşası tamamlanmış BTC aracılığıyla nakil edilebilir.⁵³

3.2. Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı

Batı ve Kuzey boru ihrac hatlarının aralıklarla çalışması ve beklenen başarıların elde edilmemesi nedeniyle yeni ihrac boru hattı işletmeye karar verildi.

⁵¹ www.azerbaijan.az

⁵² Necdet PAMİR: "Güney Kafkazy ve Enerji".Güney Kafkazy.der.Cavid Veliyev ve Araz Aslanlı.(Ankara 2010), s.361

⁵³ Shirin AKİNER ve diğerleri: a.g.e., s.53

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Petrol Boru Hattı 2003-2005 yılları arasında inşa edilmiştir. Amacı Azerbaycan petrolünün Hazar Denizi'nden Türkiye'nin Ceyhan limanına nakledilerek Akdeniz'den Avrupa'ya ötürülmesidir. BTC boru hattının petrolle doldurulmasına 2005 Mayısın 6'da başlanmış ve kemerle nakledilmiş ihraç ham petrolü yüklenmiş ilk tanker 2006-da 4 Haziran'da yola düşürülmüştür. Bu boru hattının uzunluğu 1,730 km, 468 km Azerbaycan topraklarında, 225 km Gürcistan, 1037 km ise Türkiye'nin arazisinde, yıllık hacmi 50 milyon tondur. Boru hattı Azeri, Çırac, Güneşli petrolünün nakli için kuruldu. BTC boru hattının tesislerine 2'si Azerbaycan'da (Sengeçal dahil), 2'si Gürcistan ve 4'ü Türkiye'de olmakla 8 pompa istasyonu, 3 (1'i Azerbaycan'da, 2'si Türkiye'de) kazıyıcı-başlatma istasyonu içerir.⁵⁴

Azerbaycan petrol ve gazı uluslararası pazarlara ulaştırmak amacıyla yol hatlarının genişlemesine dikkat ederek kendi enerji kaynaklarının faaliyetine başladı. 1994 yılında kendi yolunu oldukça karmaşık jeopolitik durumda seçen ve ciddi sıkıntılarla boğuşan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev uluslararası ortaklarımızla uzun vadeli işbirliği içinde ülkenin zengin doğal kaynaklarını kullanmak konusunda stratejik karar aldı ve Azerbaycan'ın Avrupa enerji güvenlik ihtiyaçlarında katkı vermeye hazır olduğunu bildirdi. "Asrın Anlaşması" önemli olay olarak Azerbaycan'ın enerji politikasının geliştirilmesi için ciddi esaslar yarattı.

Bu politika sonucunda 1994 yılından itibaren Azerbaycan bölgesel işbirliği ve entegrasyona katkı veren, bölgeyi Avrupa'ya daha da yaklaştıran bir sıra enerji ve ulaşım projelerini gerçekleştirmiştir. Ülkemiz ve yabancı ortakları Avrupa'ya enerji arzının alternatif kaynaklarını sağlayan boru hattı altyapısının yeni coğrafyasını oluşturabildiler. Bugün Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü - Tiflis - Erzurum boru hattı Avrupa ve diğer uluslararası pazarlara Azerbaycan ve Orta Asya'nın petrol ve gazını ulaştırıyor. Bu tür projeler Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin kalkınması ve refahına hizmet ediyor, tüm bölgenin güvenliğini güçlendirir.⁵⁵

Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Hazar enerjisi ile Avrupa ve Akdeniz bölgesinde bulunan ülkeleri sağlayan üç dost ülkedir. "Güney koridoru" olarak bilinen güzergahın iki ana boru hattından biri BTC'dir. Boru hattı aracılığıyla

⁵⁴ SOCAR resmi sitesi. <http://socar.az/socar/az/activities/transportation/baku-tbilisi-ceyhan-btc-main-export-oil-pipeline>

⁵⁵ V.SADİQOV: "Azərbaycan və Avropa". Azerbaijan focus. Ocak-mart 2010, s.96

Türkiye'nin Akdeniz'de bulunan Ceyhan limanına günde bir milyon varil petrol taşınıyor.⁵⁶

Güney koridorunun petrol hacmi günde 1.1 milyon varilden 1.2 milyon varil gibi taşıma hacmi var aynı zamanda mevcut altyapıdan kullanarak 400,000 ek varil taşıyabilir. Onun 900,000 varili BTC aracılığıyla Türkiye'nin Ceyhan limanına iletiliyor, kalanı ise Bakü-Supsa hattı ile Gürcistan Karadeniz kıyısında Supsa'ya naklediliyor veya demir yolu vasıtasıyla iletiliyor. Bu ulaşım hatları dünya petrol ticaretinin yaklaşık 2.5 faizini teşkil ettiğini, ancak genel olarak Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan gibi Hazar ülkelerinden petrol ihracatı 50 faizini teşkil ettiğini gösterir. Güney koridorunun şartlarının potensiel durumuna bakalım: burada enerji güvenliğinde ve karakteristik stratejik zayıflıkları vardır. Petrol alanı açısından Kazakistan Azerbaycan'ın ortak planına göre günde 500,000 varil petrolün Hazar denizinden yüklenerak Karadeniz ve Ceyhan'a çattırmalı, sistemin gelişmesi için bu göstericini 175,000 varilden 1,2 m.varile kaldırmayı planlıyor. Azeri, Çırac, Güneşli petrol yatağı kompleksinin günde 1.2 m.varil ham petrol taşıma seviyesinde olmasına göre, uzmanlar varsayalım ki, 2016-2017 yıllarında Koridorun ham petrol taşıma seviyesi 1.7 ve ya 1.8 m.varile ulaşacak.⁵⁷

BTC'nin stratejik önemi hakkında şunları misal getire biliriz. Boru hattı Orta Asya ülkelerinin enerji ihracatçıları için cazip ulaşım yoludur, çünkü, Açık denize çıkışı var ve Ceyhan portu da onlarca tankeri algılayabilme için uygundur. Dikkate ulaştırılmalıdır ki, diğer iki boru hattından farklı olarak, Kazakistan petrolünün 2008 yılına bölümü ve Türkmenistan petrolunun 2010 yılındaki bölümü BTC aracılığıyla pompalanmıştır. Gerçekten de bu boru hattının Merkezi Asya ülkeleri ve Güney Kafkasya ülkeleri arasında ekonomik ilişkilerin kurulması ve oluşturulması için merkezi bir rol oynar. Kaşagan sahasında üretimin başlaması ile bu ülke petrolün Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden ihracına ilgi göstermeye başladı, çünkü Rusya'dan Avrupa piyasalarına naklin hacmi yeterli değildi. Ayrıca Kazakistan sadece bir ülkeden naklin baş tutmasına çaba göstermiyordu. Bir transit ülkesinden bağımlılığı ortadan kaldırmayı tercih etti. Böylece, BTC tarafından petrolün nakli

⁵⁶ Ariel COHEN: "Aze-US interests in the South Caucasus: 20 years after independence". The Geopolitical Scene of the Caucasus A decade of perspectives (Istanbul,2013). s.51

⁵⁷ John ROBERTS: "Caspian Pipeline Politics and European Energy Security". The South Caucasus 2021 Oil, Democracy and Geopolitics, ed. Fariz İSMAİLZADE and Glen.E.HOWARD., s.89-90

sadece ekonomik değil, aynı zamanda strateji önemi olmasından haber veriyor. Hatta BTC'nin 3 ülke topraklarından geçmesi ilk bakışta riskin yüksek olmasını bildirse de zaman kanıtlamıştır ki, üç ortak ülkeler güvenilir ve dayanıklı ortaklardır. Azerbaycan'ın AÇG petrol sahasından petrol üretiminin azalsa bile bu ülkeler boru hattının dolması ve kaynakların korunması için petrolün naklinin 3'üncü devletten aktarımını ilgi gösterecekler. Lojistik sonuca göre taraflar arasında bağımsız bir ilişki kurulmuştur. Projenin başarıyla gerçekleştirilmesi önemlidir, çünkü, lokomotif rol oynar ve petrol sektörüne dayanıklı işbirliği hali yaratmış, ilişkilerin kurulması ve diğer alanlarda ilişkilerin oluşturulmasında etkiler.⁵⁸

3.3. Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı

Hazar Denizi'nin Azerbaycan'a ait bölümü sadece petrolle değil, doğal gazla da zengindir. Şimdiye kadar petrol alanında tüm büyük projeler yürütüldüğü için son yıllarda Azerbaycan kendisinin enerji politikasını daha fazla gaz amili üzerinde kuruyor. Bunun sonucu olarak son birkaç yılda ülkemizde doğal gaz üretimi önemli ölçüde arttı. "Şahdeniz" doğalgaz yatağının keşfi ve üretimin başlaması ise ülkemizin enerji güvenliğinin sağlanmasında ve dünya enerji piyasasında büyük olaya dönüştü.

2010 yılında Azerbaycan petrolcüleri ve uzmanları tarafından aşkarlanan "Ümit" yatağı ülkemizin zengin enerji potansiyelini bir kez daha dünyaya gösterdi. "Ümid" yatağının keşif olunması Azerbaycan'ın dünyada sadece petrol değil, aynı zamanda, doğal gazla zengin devlet imajını de yarattı. Cumhuriyetimizin bağımsızlığının yeniden kazanmasının 20.yıldönümü arifesinde Hazar'dan gelen bir müjde her bir azeriyi derinden sevindirdi ve kururlandırdı. Denizin Azerbaycan sektöründeki "Aşeron" bloğunda Fransa'nın "Total" şirketi tarafından yapılan sondaj ve istihbarat çalışmaları sonucunda burada büyük gaz yatağı tespit edildi.⁵⁹

BTE veya Güney Kafkasya boru hattının 2006 yılı, 21 Martta inşa edildi ve Azerbaycan Şah Deniz sahasından doğalgaz Gürcistan ve Türkiye piyasalarına nakil başlandı.⁶⁰ Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattının uzunluğu 980 km, çapı 42

⁵⁸ Shirin AKİNER ve diğerleri. s.55-56

⁵⁹ Raşad CEFERLİ: a.g.m. <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=33234>

⁶⁰ Shirin AKİNER ve diğerleri: a.g.e., s. 57-59

inç'dir Yılda 20 milyar kubmetre dek iletim gücü vardır. 1'i Azerbaycan'da, 3'ü Gürcistan olmak üzere 4 gaz teslimi istasyonuna sahiptir.⁶¹

1999 yılında keşfedilen "Şahdeniz" yatağının çalışmasının birinci aşaması çerçevesinde 2006 yılından Gürcistan ve Türkiye'ye gaz ihraç edilir.⁶²

Bakü'de 27 Aralık, 2013 yılında "Şahdeniz" yatağının kullanılmasının ikinci aşamasına dair nihai yatırım kararı imzalandı. "Şahdeniz" yatağının kullanılmasının ikinci aşaması ve "Güney" doğalgaz koridoru projeleri ise dünyanın petrol ve gaz endüstrisinde şimdiye kadar gerçekleştirilmiş en büyük ve karmaşık inisiyatifleri gibi kabul edilir. AB tarafından başlatılan Güney koridoru projesinin Şahdeniz aşama 2 projesi Rusya'dan ithal edilen gazdan bağımlılığı azaltmak içindir. Bu proje sadece Hazar'da değil, aynı zamanda Avrupa'nın en dinamik hidrokarbon yatırım unsurudur.

3.4. Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı

Azerbaycan hükümeti tarafından yeni proje teklif edildi. "Güney gaz koridoru" çerçevesinde Azerbaycan gazını Avrupa'ya çıkarmayı hedefleyen Trans-Anadolu doğalgaz boru hattı projesi ile ilgili 2012 yılının 26 Haziran İstanbul'da anlaşma imzalandı. 2018 yılından başlanması öngörülen TANAP 7 milyar dolarlık bu proje 5 yıl içinde tamamlanacaq. 58% SOCAR-ın,% 30 BOTAŞ-ın,% 12 BP payına düşen Trans-Anadolu doğalgaz boru hattı ile nakil edilecek gazın 6 milyar metreküpü Türkiye iç ihtiyaçları, 10 milyar metreküpü ise Avrupa'ya satış için öngörülüyor.

17 Mart 2015 yılı tarihinde Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan cumhurbaşkanlarının iştiraki ile Kars'da TANAP'ın temeli atıldı. İnşaatın beş yıl içinde ve birkaç aşamada gerçekleştirilmesi öngörülüyor. Birinci aşama 2018 yılında sona erecek, 2020 yılında boru hattının çıkış gücü 16 milyar metreküpe, 2023 yılında 23 milyar metreküpe, 2026 yılında 31 milyar metreküpe ulaştırılacak.⁶³

⁶¹ SOCAR resmi sitesi. <http://socar.az/socar/az/activities/transportation/baku-tbilisi-erzurum-gas-pipeline>

⁶² Azərbaýcan qazetesi, 14 Şubat, 2015., s.4

⁶³ TANAP qaz kemerinin temel qoyma merasimi.

<http://www.contact.az/docs/2015/Economics&Finance/031800110142az.htm#.VSYycfmsV2s> (erişim tarihi.20 Mart.2015)

Belirtelim ki, uzunluğu yaklaşık 2 bin kilometre olan TANAP projesinde Hazardan üretilen gaz Türk-Gürcü sınırının Türkiye'nin tüm bölgesine, oradan da ülkenin batı sınırlarına aktarılacak. Beklenen, Azerbaycan gazı TANAP aracılığıyla Türkiye, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine ihraç edilecek. TANAP BTE projesinin devamı olarak sayılır ve onun gerçekleşmesi Nabucco ile karşılaştırıldığında daha gerçekçi görünüyor.

Yunan-Türk sınırında TANAP boru hattına birleşecek Trans-Adriatik boru hattının (TAP) inşaatı 2016 yılında inşası ve 2020 yılında icrası öngörülüyor. 2013 yılında TAP projesine dair razılaşma “Güney doğalgaz koridoru”nun 3-cü aşaması oldu.⁶⁴ Uzunluğu 870 km olan projede Hazar'dan üretilen gazın TANAP aracılığıyla Türkiye'nin batısına, oradan Kuzey Yunanistan, Arnavutluk ve Adriatik Denizi'ni geçerek İtalya'nın güneyine aktarılacak.⁶⁵

Bu projelerin hayata geçirilmesi, Güney Kafkasya ve Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında istikrarlı ve dayanıklı ilişkilerin kurulmasına neden olabilir ve gelecekte merkezi Asya ülkeleri de bu yolla nakli yapabilir. Hatta bu günlerde Kazakistan Gürcistan'daki gaz sektörüne ilgi gösteriyor. 2006 yılından beri KaztransGasTbilisi faaliyet gösteriyor. Gürcistan'da gaz dağıtımını yapmaktadır ve yıllık 500 milyon m³ doğalgazı Azerbaycandan alıyor. Doğalgaz nakli ile ilgili projeler diğer alanlarda da işbirliğinin gelişmesine yönelir. Bir takım yollar, limanlar ve havalimanlarının kurulması veya inşasının sürdürülmesi ülkeler ve bölgeler arasında merkezi bir rol oynar.⁶⁶

Azerbaycan gazının Avrupa pazarlarına ve Türkiye'ye aktarılması açısından geniş manzara değişiyor. Strateji projede ilginç olan tüm kesimler - Şahdeniz konsorsiyumu, Trans Anadolu doğalgaz boru hattı (TANAP), Trans-Adriatik gaz hattı (TAP), Nabucco West gibi midstream konsorsiyumları, AB pazarı kendi piyasa kuralları ve şartları ile, Türkiye ise tranzit ülke olarak tespit veya sivil bariz şekilde kendi çıkarlarını hayata geçirirler ve çıkarlar sık çatışmaktadır.

Şahdeniz yatağının gelişimi Azerbaycan'ı ne denli etkiliyor?

Ülkenin gaz ihracatçısı olmaya yardım için ve gelecekte petrol ihracı stratejisini, Güney koridorunun açılması ve ayrıca eksport/transit altyapısının

⁶⁴ Azərbaycan qəzetəsi, 14 Şubat, 2015, s. 4

⁶⁵ TAP at a glance. <http://www.tap-ag.com/the-pipeline> (erişim tarihi 20.03.2015)

⁶⁶ Shirin AKİNER ve diğerleri: a.g.e., s.55,56

tamamlanması da yükselecek ve Azerbaycan eksport için tranzit ülke gibi Merkezi Asiya'nın petrol ve gazının Avrupa'ya taşınmasında rol oynayacaktır. Jeopolitik açıdan ise Azerbaycan ABD, AB ve NATO ile yoğun güvenlik işbirliğini kuracaktır. Diğer siyasi açıdan önemli rolü faydası ise Azerbaycan ve Ermenistan arasında devam eden sorunun çözümü için Azerbaycan'ın el attığı enerji projeleridir. Azerbaycan Gürcistan ittifakı korumak niyetidir. SOCAR Gürcistan'ın Kulevi limanında portlarını ve Bakü-Supsa petrol boru hattını kontrol ediyor ve bu faaliyet Rusya'dan petrol ve gaz asılılığına yardım göstermiştir. Bunlara ek olarak, ŞD projesinin sona ermesi Türkiye ile özel ilişkinin gelişimine etki edecek, Azerbaycan geleneksel olarak Türkiye'nin petrol şirketlerini TPAO ve BOTAŞ Hazar denizi projelerinde katılımını sağlamağa çalışıyor.⁶⁷Azerbaycan'ın onaylanmış gaz rezervleri yaklaşık 2.5 trilyon metreküp oluşturuyor. Hazırda Azerbaycan yılda yaklaşık 27 milyar metreküp gaz elde edildi.

⁶⁷ Gulmira RZAYEVA and Theodoros G.R TSAKİRİS: Strategic imperative : Azerbaijani Gas strategy and the EU's southern Corridor.(Baku-Sam Review,2012), S.10-12

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN'ın DIŞ POLİTİKASI VE ENERJİ

1. Azerbaycan'ın uluslararası ilişkiler sistemine katılımı

XX Yüzyılın sonunda dünyada yaşanan küresel gelişmeler, özellikle de Varşova Paktı Örgütü iptal edilmesi, "soğuk savaş"ın sona ermesi, SSCB'nin dağılması uluslararası siyasi ortamın ciddi şekilde değişmesine ve yeni jeopolitik durumun ortaya çıkmasına neden oldu. Geçmiş sovyet mekanında meydana çıkan yeni bağımsız devletlerin doğrudan uluslararası ilişkiler sistemine katılımı ve kendi çıkarlarını ifade eden dış politika kursunu hayata geçirmeye başlaması dünyada devletlerarası ilişkilerin yeni düzümünün oluşmasına neden oldu.⁶⁸

Azerbaycan iki yüz yıla yakın bir süre boyunca çar Rusyasının ve sonradan SSCB'nin parçası olması ülkemizi dünyanın siyasi haritasında egemenlik ve bağımsızlığın en temel göstericilerden olan dış siyasi faaliyetten mahrum etmişti. Halk Cumhuriyeti'nin mevcut olduğu kısa zaman zarfında bu dönem için karakteristik olan keskin siyasi ortamda Azerbaycan diplomatlarının Paris Konferansında ülkemizi temsil etmesine ve ülkemizin dünyanın siyasi haritasında yerinin ve rolünün saptanması yönünde gördükleri tarihi çalışmalara rağmen, Sovyet işgali sonucunda milli bağımsızlığı yeniden kaybetti.⁶⁹

Önemli jeopolitik mekanda bulunan Azerbaycan Cumhuriyeti (AC) 1991 yılı 18 Ekim kendi bağımsızlığını ilan etmesi ve 80'li yılların sonu - 90'lı yılların başlarında uluslararası yaşanan değişiklikler milli devlet ilkelerine uygun yeni dış siyasetinin oluşturulması ve uygulanmasını en önemli mesele olarak ön plana çekti. Kısa bir süre içinde dünyanın birçok devletleri tarafından resmi olarak tanınmış AC 1992 yılının Mart 2'de BM'ye üye seçildi.

Azerbaycan'ın dış politika etkinliğinin Dağlık Karabağ'da Ermeni bölücülüğü ve Ermenistan'ın askeri saldırısı ile derinleşen ciddi siyasi ve ekonomik sorunlarla

⁶⁸ Ali HASANOV: Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. (Bakı- "Azərbaycan", 2005), s. 211-219

⁶⁹ E.MEMMEDYAROV: "Uğurlu xarici siyasət strategiyasının Azərbaycan modeli: nailiyyətlər və perspektivlər" Eylül,2013 <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=28464>

karşılaşması onun diplomasisi önünde önemli görevler ortaya koyuyordu. Sorunların önlenmesi, devletin toprak bütünlüğünün korunması ve güvenliğin sağlanması sürekli dış politikanın uygulanmasını gerektiriyordu. Etkili dış politikanın hayata geçirilmesi için ülke ekonomik potansiyel ve elverişli jeopolitik konum gibi faktörlere sahiptir.

1991 yılının sonu 1992 yılında Azerbaycan'ın dünya devletleri tarafından seri şekilde tanınması ve diplomatik ilişkilerin kurulması onun dünya birliğine sistemli biçimde entegrasyonuna geniş yol açtı. İkili siyasi ilişkiler ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesine elverişli zemin yaratıyordu. Karşılıklı yararlı ekonomik işbirliği sırayla siyasi ilişkilerin derinleşmesi, karşılıklı güvenin güçlenmesi yolunda büyük önem taşımaktadır. Bu bakımdan Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründeki petrol yataklarının kullanımına dair 1994 yılının 20 Eylül'de imzalanan "Asrın Anlaşması" Azerbaycan'ın dünya ülkeleri ile karşılıklı ilişkilerinin genişlemesine ve uluslararası konumunun güçlendirilmesine güçlü bir ivme verdi. Bu sözleşme ve bundan sonra imzalanan çok sayıda petrol kontratları Azerbaycan'ın dünya birliğine entegrasyonunu güçlendiriyor, karşılıklı yararlı işbirliğinin gelişmesi için ortak temas noktalarının geniş ağa sahip olduğunu göstermektedir.⁷⁰

1998 Eylül 7-8 32 devletin ve 13 uluslararası örgütün temsilcilerinin katılımıyla tarihi "Büyük İpek Yolu" nun restorasyonu üzere düzenlenen Bakü Uluslararası Konferansı ve sonuçları Azerbaycan'ın dış politikasının bağımsızlık yıllarında kazandığı en önemli başarılarından biridir.

Avrupa Birliği'nin TACIS-TRACECA programı çerçevesinde "Büyük İpek Yolu" restorasyonu için gerçekleştirilen önlemler Avrupa-Kafkasya-Asya ulaşım koridoru bulunan tüm ülkelerin gelişmesi, onların ekonomik potansiyelini daha etkin kullanılması, çok taraflı ekonomik işbirliğinin genişletilmesi için elverişli ortam oluşturur. Doğu ile Batı arasında önemli bir köprü yolunu oynayan Azerbaycan'ın Avrupa - Kafkasya - Asya ulaşım koridorunun gelişiminde önemli yer tutması yabancı devletlerle entegrasyonunu oluşturur. Bu ise sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasi istikrar ve güvenlik açısından önemlidir. Azerbaycan dış devletlerle ikili ilişkilerin kurulması ile birlikte uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla ilişkiler

⁷⁰ Brenda SHAFER: "Azerbaijan's foreign policy since independence", CAUCASUS INTERNATIONAL- The Caucasus and its neighbors: Toward the future Vol.2.No:1.(Ankara-Avrasya Bilim Adamları Derneği, Spring 2012), ss. 73-85., s.73

kurarak çok taraflı ilişkilerin oluşmasına başarmıştır. 1992 yılından BM, AGİT ve İKÖ'nün üyesi olduktan sonra 2001 yılında Avrupa Konseyi'ne kabul edilmiş, Avrupa Birliği, NATO ile ilişkiler kurmuştur. Coğrafi-stratejik konumu olan Azerbaycan kendisinin ve yandaşlarının yararlanabileceği koşulları yaratır, ulusal çıkar ve güvenliğinin korunması için önlemler gerçekleştirir.

Azerbaycan Avrupa ile Asya kavşağında yerleşmekle stratejik açıdan elverişli, önemli jeostratejik konuma, sosyo-politik, kültürel-manevi hayatın tüm alanlarında uygun özelliklere sahiptir ve bunları dikkate alarak dünya birliğine entegrasyon olunmak üstünlüğünü seçmiştir. Amaçlarına ulaşmak için ülkemiz ekonomik ve siyasi gelişme modellerini dünya tecrübesine dayanarak belirler, diğer yandan ise ulusal çıkarlarını korumak için uluslararası kabul görmüş hukuk ve normlara uygun hareket ediyor. Bununla da devletlerarası ilişkiler kuruyor. Tabii ki, her bir ülkenin iç ekonomik, siyasi ve medeni talebinin ödenmesi onun dünya ülkeleri ile karşılıklı yararlı işbirliği ilişkilerinin kurulmasını ve gelişimini, ulusal çıkarlarına cevap veren dış politika yürütülmesini gerektirir.

Azerbaycan'ın bugünkü uluslararası durumu dış politika alanında Dengeleyici siyasi kurs seçilmesini şartlandırıyor. Çünkü 20. yüzyılın sonunda uluslararası jeostratejik çıkarların keskin rekabeti, ekonomik ve askeri-siyasi durum yeni egemenlik elde etmiş, hala nispeten zayıf olan ülkelerin bağımsız dış politika yeritmesi alanında birçok sorunlar ortaya çıkarıyor.⁷¹

Güvenilir ortağı olan ve uluslararası ilişkilere uluslararası hukuk ilkeleri çerçevesinde yaklaşan Azerbaycan ikili ilişkilerin felsefesi, siyasi, hukuki çerçevesine uygun olarak her bir devlet ile olan ilişkilerini üçüncü tarafa karşı kullanmaktan tamamen uzak, iyi niyet, dengeli politikasına göre dünya devletlerinin güven ve beğenisini kazanmıştır.⁷²

2. Azerbaycan'ın dış politikasının oluşum süreci

⁷¹ Ali HASANOV: a.g.e., s. 211-219

⁷² E.MEMMEDYAROV: a.g.m.

Azerbaycan bağımsızlığının ilan ettikten sonra ilk iş olarak 29 Ekim 1991’de üyelik için BM’ye başvurmuştur. Müracaatta Azerbaycan Cumhuriyeti’nin 28 Nisan 1920’de Rusya tarafından işgal edilen Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin devamı olduğu ve BM’ni dördüncü maddesine uygun olarak devletlerden talepte bulunduğu belirtiliyordu. Bunun ardından Azerbaycan Parlamentosu birçok devletin parlamento ve hükümetlerine müracaat ederek tanınma yönünde talepte bulunmuştur. Dış dünya ile ilişkilerin temelini oluşturacak kararları uluslararası temel anlaşmaların imzalanması ile devam ettirilmiştir. Azerbaycan parlamentosu tarafından alınan bu temel kararlar, Azerbaycan’ın bağımsız dış politikası için atılan temel adımlar olmuştur. Bu adımlar Azerbaycan’ın dış dünyaya açılmasını kolaylaştırmışsa da Azerbaycan içinde ve dışında yaşanan gelişmeler 20. yüzyılın başındaki gelişmelerden farklı değildi.⁷³

1992 yılında BM üyesi olan Azerbaycan, ilk diplomatik ilişkilerini Türkiye, İran, ABD, Pakistan, İngiltere ve Fransa ile kurmuştur. Ülke yönetimi dış politika seçeneklerini belirlemede zorlanmıştır. Siyasi karar vericiler, halk ve elit kesim arasında daha yeni ayrıldığı Rusya yönelümü, İslam Dünyası yönlü mü; Asya yönlü mü; Batı yönlü mü olacağına karar verilememiştir.⁷⁴

Doğu ve Batı ile ilişkilerini geliştiren Azerbaycan, bölgesel ve küresel nitelikte olan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Şurası, Avrupa Kalkınma Bankası, Karadeniz İşbirliği Örgütü (KİÖ), İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), Dünya Para Fonu (İMF), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Ekonomik İş birliği Örgütü gibi kuruluşlara katılmış, NATO üyeliği içinde örgüte entegrasyon sürecini sağlayan Barış İçin Ortaklık Projesi’ne dahil olmuştur.

2.1. Azerbaycan Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Unsurlar

⁷³ Musa GASIMOV: Azerbaycan Beynelhalk Münasibetler Sisteminde 1991–1995, (Bakı: Gençlik, 1996). s. 11–12.

⁷⁴ Fariz İSMAILZADE: “Azerbaijan’s Tough Foreign Policy Choices”, UNİSCİ Discussion Papers. (October 2004). s.1.

Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış politikasının oluşumunda üç unsur etkili olmuştur:

Azerbaycan'ın jeopolitik ve ekonomik koşulları; Azerbaycan devlet başkanları; küresel ve bölgesel düzeyde gelişmeler.

Azerbaycan'ın bulunduğu Güney Kafkasya coğrafyasında Türkiye, İran, ABD ve Rusya gibi devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek istemesi Azerbaycan dış politikasının etkileyen temel unsurlardan olmuştur. Azerbaycan dış politikasını oluşum sürecini etkileyen unsurlar arasında bölgesel gelişmeler yer almıştır. Sovyet öncesine dayanan ve Azerbaycan'ın varlığına karşı yönelen Ermenistan'ın, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nde yaşayan Ermenilerin ayrılıkçı hareketini destekleyen girişimi ve Ermenistan'ın Dağlık Karabağ dışında beş bölgesini işgal etmesi, Azerbaycan dış politikasının oluşumunda önemli rol oynamıştır. Buna karşılık Azerbaycan'ın Gürcistan'la olan ilişkilerinde bölgesel barış, Rusya baskısına ve ayrılıkçı hareketlerle karşı mücadele temel alınmıştır.⁷⁵

1991 yılından sonra oluşan yeni jeopolitik durum bölge devletleri arasında kutuplaşmalara neden oldu. Özellikle Hazar bölgesinde Batı'nın ve onun en yakın müttefiki Türkiye'nin aktifliğinin ve nüfuzunun artması, Hazar petroleri konusunda arzulamadıkları gelişmelerin yaşanması tarih boyunca rakip olmuş iki devletin (Rusya ve İran) birbirlerine yaklaşmasına neden oldu. Ermenistan'ın hem Rusya hem de İran'la iyi ilişkileri bulunmaktaydı ve Azerbaycan'la savaş durumunda olduğu için doğal olarak ittifakın üçüncü üyesi oldu. Moskova-Erivan-Tahran ittifakının oluşum nedenlerinden biri bu ülkelerin Azerbaycan'ın yükselmesinin önünü alma ve mevcut durumun değiştirilmesine yol vermemeye isteğidir.⁷⁶

Azerbaycan, bağımsızlığını kazandıktan sonra iki önemli husustan dolayı küresel ve bölgesel gelişmelerin merkezinde yer aldı. Bunlardan biri sahip olduğu zengin petrol kaynakları diğeri ise jeopolitik konumu olmuştur. İran, Rusya, Fransa-Almanya ikilisi, ABD ve Çin gibi güçler Azerbaycan'ın jeopolitiğine göz dikmiş durumdadır. Bu güçlerden her birinin kendi çıkarları var ve bu çıkarlar birbirine benzeştiği ve farklı olduğu için belli bir noktada çatışıyorlar. Azerbaycan coğrafyasının enerji zengini bölgelere, Orta Doğu ve Rusya üzerinden Orta Asya ve

⁷⁵ Cavid VELİYEV: a.g.e., s.57-58

⁷⁶ Kamil AĞACAN: "İrânın Kafkasya politikası" http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0163_iraninkafkasyapolitikasi.htm (erişim tarihi:15.05.2015)

Uzak Doğu'ya kadar uzanacak Kuzey, Güney Demiryolu'nun rotasında yer alması Azerbaycan'ın jeopolitiğinde Doğu ile Batı arasında önemli bir koridor olması aslında savunmasız jeopolitik konumunu bir anda avantaja dönüştüğü söylenebilir. Doğu Batı arasında tarihi geçit ve ticaret yolları üzerinde yer alması, dünyadan izole olan Azerbaycan'ın dünyaya entegre olması için anahtar olmuştur.

Bağımsız Azerbaycan diplomasisi kendi gelişmesine ulaşmak için zor yol geçmiştir. Kısacası 1992-1993 yıllarında Azerbaycan hükümetinin dış politika alanındaki temel hataları sırasında bunlar yer alır:

- Cumhuriyetimizin etrafında oluşmuş bölgesel ve uluslararası ilişkilerin karakterini, esas seyrini doğru tespit edememesi;
- Ayrı bölge devletlerini Azerbaycan'da kesişen ve çarpan etkisi ve nüfuz dairelerini değerlendirebilmesi ve buna göre yanlış adımlar atması;
- Aynı dönem için Azerbaycan jeostratejik önemini ve dünya devletlerinin çıkar düzleminde doğru değerlendirmemesi vb. gibi düşünülmemiş adımları söyleye biliriz. Bütün bunlar sonuçta Azerbaycan'ı çok zor duruma düşürdü. Bir yandan, bölge devletleri ile ilişkiler keskinleşti, diğer yandan ise uluslararası himayeye olan güven kayboldu ve himaye sağlayabilecek devletlerle ilişkiler iyileşti.

Kısacası,1991 yılında ve 1992 yılının ilk yarısında Azerbaycan devletinin dış politikasının temelini Rusya-Azerbaycan ilişkileri ve genel olarak Rusya'ya yatkınlık stratejisi oluşturuyordu. Azerbaycan hükümeti SSCB'nin dağılması sırasında dünyada SSCB'de yaşanan toplumsal-siyasi süreçlere, uluslararası ve bölgesel olayların gelişme isteklerine aykırı siyaset yürüterek, tüm mümkün araçlarla Sovyet hükümetini koruyup saklamaya çalışmaları bir sırada duruyor ve Cumhuriyetin bu kurum terkiinden ayrılmasına yol vermemeye çaba gösteriyordu. Bu amaçla hatta SSCB'nin dağılmasına toplam bir kaç ay önce Sovyetler Birliği bakım hakkında Moskova'nın düzenlediği referandumu (Mart,1991) Azerbaycan'da geçirerek, oylamaya katılanların güya 93,3% - nin SSCB'nin çevreleme taraftar olması hakkında merkeze sahte bilgi de bildirdi. Merkez yönetimin aksine, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Ali Meclisi o zaman SSCB bakım hakkında referandumun Nahçıvan topraklarında yapılmasından vazgeçerek, nüfusun bağımsızlık azmini ve arzularını sergilemiştir. Aslında halkın baskısı ve o zamanki sosyo-politik süreçlerin etkisi ile kabul edilmiş 30 Ağustos 1991 tarihli "Bağımsızlık hakkında deklarasyon" ve 18

Ekim 1991 tarihli "Bağımsızlık hakkında Ana Yasası" da SSCB'nin tam dağılmasını doğrulayan 8 Aralık 1991 tarihli Belovejsk Antlaşması'na kadar hukuki belge kuvvetinde olmadı. Bunu ise Azerbaycan devlet çıkarlarına cevap vermeyen, düşünülmemiş, tehlikeli, ağır ve beklenmedik sonuçlar doğuran dış politika çizgisi olarak değerlendirmek mümkündür.⁷⁷

Belirtilen dönemde Azerbaycan hükümetinin dış politikasını nitelendiren temel hususlardan biri tek hat üzerinde yapılan seri ve ilkesel dış siyasetinin olmaması idi. Dış politika ve diplomatik misyon önünde duran temel görevleri, Azerbaycan devletinin stratejik çıkarlarını, bölgesel ve uluslararası ilişkiler alanında devlet politikasının temel mahiyetini çeşitli düzey devlet yöneticileri farklı şekilde anlatarak, birbiriyle uzlaşmayan adımlar atıyorlardı.⁷⁸

Dış politika iç politikada konulan görevlerinin yerine getirilmesi, ayrıca kendi topraklarında yasal, yönetici ve yargı dışı müdahale olmadan uygulanması amacıyla güvenli ve elverişli uluslararası ortamın sağlanmasına; ayrı devletlerle karşılıklı-yararlı işbirliği, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yaşamın tüm alanlarında elde edilmiş uluslararası deneyimlerin sahiplenmesine; öne çıkan sorunların giderilmesi yönünde devletlerin çabalarının birleştirilmesine vb. hizmet etmektedir. Dolayısıyla ifade edersek, ülke genelinde yaşanan süreçlerden ve öne sürülen görevlerden kaynaklanan siyasi çizgi devletin uluslararası ilişkiler alanında konumun ve dış politikanın yönlerinin, karakterinin, ilkelerini belirler ve şartlandırır. Bu manada dış politikası devletin iç gelişiminin temel görevlerinden kaynaklanan, ülkenin milli çıkarları ile dış dünyanın çıkarları arasında sivil birgeyaşayış kuralları ve normları temelinde uyarlanmış, uzlaşdırılmış ilişkiler sistemi yaratmaya hizmet eden amaçlı faaliyet türü olarak karakterize edilebilir.⁷⁹

Bağımsız Azerbaycan devletinin dış politikasının kavramsal temelleri, amacı, ilkeleri ve temel özellikleri Azerbaycan'ın 1995 yılı 12 Kasım'da kabul edilmiş Anayasasında ve Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in konuşmalarında yansır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 10. maddesinde gösterilen Azerbaycan diğer devletlerle ve dış alemle ilişkilerini uluslararası hukuk kuralları ve

⁷⁷ A.K.ƏCƏMOV : "MÜASİR DÖVRDƏ AZƏRBAYCANIN XARİCİ SİYASƏTİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI" №-4,2012., s.174-175

⁷⁸ <http://pirimov.com/2011/02/21/xarici-siyaset>. (erişim tarihi 01.02.2015)

⁷⁹ A.K.ƏCƏMOV : a.g.m., s.176

ülkenin çıkarlarını kaseden ilkeler temelinde kuruyor. Azerbaycan Cumhurbaşkanı 1993 Ekim ayının 10-da Cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgili yapılan resmi yemin törenindeki konuşmasında belirtmiştir ki, "Cumhuriyet önündeki temel görevlerden biri Azerbaycan çıkarlarının dünya çapında savunma yapabilen akıllı, kalifiye dış politikanın yeridilmesidir. Önümüzde büyük görevler duruyor. Bizim dış politikamız öncelikle Azerbaycan bağımsızlığını sağlamaya hedef almalıdır. Görev dünyanın tüm devletleri ile eşit, karşılıklı-yararlı ilişkiler kurmak ve geliştirmekten, bu ilişkilerden hem Azerbaycan Cumhuriyeti uluslararası konumlarını sağlamlaştırmak için, hem de Cumhuriyet'in ekonomisini, bilimini, kültürünü geliştirmek için etkili kullanmaktan ibarettir".

Azerbaycanın bağımsızlık döneminde uyguladığı dış politika değerlendirilmesinde bazı konularda olumsuzlukların yaşanmasına rağmen genel olarak dengeli ve sürdürülebilir olduğu söylenebilir. Dış politikada ciddi sorun olan Ermenistanı Azerbaycan topraklarını işgal etmesi problemidir,lakin 1994 yılında Ateşkes anlaşmasının imzalanmasıyla bunun durdurulması başarı olarak algılanabilir. Güvenlik sorununun çözülmesinde NATO ve BDT OGA'da yer alması da her iki örgütle işbirliği yapara gelecek güvenlik sorunlarını çözmek amacındadır.⁸⁰

Azerbaycan devletinin dış politikada rehber tuttuğu temel görevleri aşağıdaki yönlerde ayarlamak mümkündür:

-ülkenin bağımsızlığını, egemenliğini ve uluslararası tanınmış sınırları çerçevesinde toprak bütünlüğünü korumak, onun güvenliğini bölgesel ve uluslararası güvenlik sistemi ile yoğun ilişkilendirmek;

-Azerbaycan'ın tüm uluslararası ve bölgesel kuruluşlarda temsil olunması, sivil birgeyaşayış kuralları ile ayarlanabilir büyük dünya siyasetine katılması, uluslararası ve bölgesel ilişkilerin çözümünde aktif yer alması zeminde dünyanın siyasi haritasında iyi yer tutmasına ulaşmak;

- dünyanın tüm devletleri ile eşit, karşılıklı-yararlı işbirliği ilişkileri kurmak, bu ilişkilerden Cumhuriyetin ekonomisinin, ilminin ve kültürünün gelişmesinde etkili faktör olarak kullanmak;

⁸⁰ Hatem CABBARLI ve Vusala ABDULLAYEVA: "Azerbaycanın dış politikasının temel özellikleri" <http://www.21yuzyildergisi.com/assets/uploads/files/130.pdf> (erişim tarihi: Mayıs 2015),s.16

- çıkarı Azerbaycan devlet ve ulusal çıkarları ile uyumlu olan devletlerin ortaklık ve müttefiklik ilişkileri kurmak, Cumhuriyet uluslararası konumunun güçlendirilmesi için bunların imkanlarından yararlanmak;
- ülkenin demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi yolu ile ilerlemesi, bağımsız iç ve dış siyaset yürütmesi için elverişli uluslararası ortamın sağlanmasına çalışmak;
- nüfusun temel hak ve özgürlüğünün korunmasına yönelik uluslararası normların uygulanmasına ortam yaratmak;
- bölgede gerilimin giderilmesine ve iyi komşuluk ilişkilerinin kurulmasına çaba göstermek;
- Azerbaycan dış baskıların önleyen veya onları minimuma indiren uluslararası himaye mekanizmasının oluşturulmasına ulaşmak;
- Devletin tüm uluslararası, bölgesel, ekonomik, bilimsel ve teknik, kültürel, insani ve s. organizasyonunda aktif katılımı çalışmak;
- halkın çıkarlarına tabi edilmiş dış ekonomik siyaset yürütmek, ülke ekonomisinin dünya ekonomik sistemine entegrasyonu için tüm dış ve iç faktörlerden yararlanma;
- yabancı ülkelerle bilimsel, kültürel, insani ilişkiler ve geniş infarmasiya mebadiləsi mekanizmaları oluşturmak vb.

Tüm bu görevler ve bunların uygulanması ile ilgili somut çabalar Azerbaycan devletinin uluslararası, bölgesel ve uluslararası ilişkiler alanında atdığı pratik adımlarda, kapanan sözleşmelerde yansımaktadır.⁸¹

Azerbaycan'ın dış politika önceliklerini böyle değerlendirilebilir:

- Pazar ekonomisi ve hukukun üstünlüğüne dayalı plüralist demokrasiyi geliştirmek;
- Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve egemenliğinin süratle yeniden kavuşturulması amacıyla bağımsız dış politika yürütmek;
- Azerbaycan'ın güvenliği, siyasi bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğüne yönelik tehditleri ortadan kaldırmak;
- AGİT Lizbon Zirvesi ilkeleri temelinde Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununun AGİT Minsk Grubu çerçevesinde görüşmeler yoluyla çözülmesi;
- Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı askeri saldırısının sonuçlarının giderilmesi;
- Komşu ülkelerle iyi komşuluk ve karşılıklı fayda arz eden ilişkilerin geliştirilmesi;

⁸¹ Ali HASANOV: a.g.e., s. 220-223

- Bölgede güvenliğin ve istikrarın güçlendirilmesi;
- Bölgede yasadışı silah ve diğer sevkiyatlar önlenmesi;
- Nükleer silahların yayılmasının önlenmesine dair mevcut olan küresel rejimlere sadakat ve Güney Kafkasya'da nükleer silahlardan serbest bölgenin oluşturulması;
- Hazar Denizi havzasının askerisizleştirme;
- NATO, Avrupa Birliği, Batı Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi dahil Avrupa ve Transatlantik güvenlik ve işbirliği yapılarına entegrasyonu;
- Azerbaycan'ın Batı ve Doğu'nun kavşağında yerleşmekle stratejik coğrafi konumundan yararlanarak, ülke ekonomisinin çeşitli alanlarının gelişimini hızlandırmak;
- Azerbaycan'ın taraf olduğu Avrasya ulaşım koridorunun geliştirilmesi.⁸²

Bağımsızlık sonrası dönem dört esas dönemden ibarettir.

- Ayaz Mutallibov dönemi (18 Ekim 1991-Mart 1992)
- Ebulfez Elçibey dönemi (15 Mayıs 1992-4 Haziran 1993)
- Haydar Aliyev dönemi (Haziran 1993-Ekim 2003)
- İlham Aliyev dönemi (Ekim 2003 – günümüze dek)

2.2. Ayaz Muttalibov dönemi dış politikası

Azerbaycan uluslararası arenaya ikinci kez girmesi 18 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra baş tutmuştur. Aynı tarihte ilan ettiği Bağımsızlık beyannamesinde bildirmiştir ki, Azerbaycanın diğer devletlerle ilişkilerini uluslararası hukuk çerçevesinde devletlerin eşitliği, güç kullanmama ve güç kullanma tehdidinde bulunmama, devlet sınırlarının değişmezliği, çatışmaların barışçıl araçlarla çözülmesi, diğer devletlerin içişlerine müdahale etmeme, insan hakları ve temel hak ve özgürlüklere saygı gösterme, halkların eşitliği ve onların kendi kaderini belirleme hakkı, devletlerin işbirliği, uluslararası hukuktan doğan sorumlulukları yerine getirme ve benzeri ilkelere dayanacaktır. Bunun ardından Azerbaycan parlamentosu 29 Ekim 1991 tarihinde BM'ye yaptığı çağrıda aynı

⁸² http://www.azerbaijan.az/portal/WorldCommunity/ForeignPolicy/foreignPolicy_a.html (erişim tarihi-02.02.2015)

ilkeleri ifade etti. Aynı zamanda BM Antlaşmasını kabul ederek, örgüt üyelerinden bu maddeye esasen üyeliğinin kabul edilmesini istiyordu.⁸³

Azerbaycan devletinin resmen tanınmasının ilk adımlarının atıldığı bu dönemin ilk ayındaki Muttalibov iktidarı döneminde, bir yandan yabancı ülkelerin Azerbaycan'ı resmen tanıma süreci ve uluslararası örgütlere üye olması sürerken, diğer yandan dış politikada da temel ağırlık noktasının Rusya'ya verildiği ve diğer bölge ülkeleri ile de genel olarak dostça ilişkiler kurma politikasının yürütüldüğünü görüyoruz. Bu dış politika anlayışı bağlamında, Muttalibov iktidarının Rusya ile ilişkilerde öncelik tanıdığı konuların başında BDT üyeliği geliyordu. Bu çerçevede Azerbaycan 21 Aralık 1991 tarihinde BDT'ye katılmıştır. Özellikle Karabağ sorununun çözümünde bu ülkeden yardım beklemiştir. Rusya da Muttalibov iktidarı döneminde Azerbaycan'la ilişkilerini, bağımsız bir ülke ile olan ülke şeklinde görmemiş ve bu bağlamda, Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımamıştır. Azerbaycan'ın bağımsız devlet olarak, Rusya ile Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalamaya isteği Rusya tarafından defalarca reddedilmiştir. Ayaz Mutallibov döneminde uluslararası arenaya yeni giren ülkenin dış politikasında Rusya, Türkiye ve İran'la ilişkilerin kurulması ön planda duruyordu.⁸⁴

Ocak 1992'de İran Dışişleri Bakanlığı'ndan resmi bir heyet iki ülke arasında Hazar Denizi doğal kaynaklarının kullanım konusunu düzenlemek ve petrol tesislerinin modernize edilmesi konularını görüşmek üzere Bakü'ye gitti. Bu özel ilişkilerin devamı olarak Muttalibov yönetimi o güne kadar düzenlenen en kalabalık heyet ile (57 kişi) İran'a gitti. İran'la ilişkilerde esas konular ekonomik ilişkilerin iyileştirilmesi, Nahçivana geçiş için İran topraklarının kullanılması ve bu bölgenin serbest ekonomik bölge ilan edilmesi olmuştur. Bu kararlar 1991 yılının sonlarında Mutallibovun ilk dış ziyareti zamanı bağlanmıştır. Diğer yandan 24-25 Ocak 1992'de Türkiyeyi ziyaret ederek Dostluk, İşbirliği ve İyi komşuluk anlaşması imzalamıştır. Hocalı Katliamı'nın ardından Ayaz Muttalibov muhalefet tarafından 6 Mart 1992'de istifaya zorlanmış ve anayasaya göre 18 Mayıs 1992'ye kadar devlet başkanlığı görevini 1992, Mart ayından sonraki 2 ayda Azerbaycan Yakup Memmedov tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde BDT'ye daha mesafeli yaklaşıldığı

⁸³ Nazim CEFERSOY: "Bağımsızlığın 20.yılında", Güney Kafkazy. (Ankara 2011), s.35-36.

⁸⁴ Nazim CEFERSOY: "Eyalet Merkez Düzeyinden Eşit Statüye:Azerbaycan-Rusya ilişkileri (1991-2000)", s.65 ve s.9.

görünüyordu, lakin bölgedeki komşu ülkelerle ikili ilişkiler sürdürülüyordu. Azerbaycan 8 Aralık 1991’de İslam Konferansı teşkilatına, 20 Ocak 1992’de AGİK’e ve 2 Mart 1992’de BM’e üye kabul olunmuştur.⁸⁵

2.3.

Ebülfez Elçibey dönemi dış politikası

Dönemin dış politikasının ana hedefi Azerbaycanı demokratik ülke olarak tanıtmak olmuştur. Aynı zamanda dış politikanın diğer önemli yönleri Karabağ sorununu ülkenin toprak bütünlüğü çerçevesinde çözmeye, Rusya karşısında ülkenin bağımsızlığını korumak, İranla ilişkileri Güney Azerbaycan çerçevesinde geliştirme, Türkiye ile stratejik ortaklık, gerekli reformların gerçekleştirme ve bölgede Rusya’ya karşı denge oluşturma bağlamında Batı ülkeleri ile ilişkiler kurmak olmuştur.⁸⁶

AHC iktidarı Karabağ sorununu uluslararası arenada çözmeyi hedef olarak belirlemiştir. Buna göre de AGİK Minsk grubu çerçevesinde görüşmelere yapılmasına önem vermiş, lakin uzun süren mücadeleden sonra yani, Minsk’te uluslararası toplantıda çözüm yolları bulunması için Romada haksız yere görüşmeler yapılmış sonuçta hiç bir aşamaya gelinmemiştir. Bu duruma gelmenin esas nedeni Karabağ ermenileri tarafından Karabağ sorununun Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülmesine olan önerilerin kabul olunmaması ve Rusya’nın bölgedeki pozisyonun zayıflamaması hedefiyle barış sürecinin başarısızlığa uğratma çabaları olmuştur. Rusya’nın ermenilere destek vermesi ile 2 Nisan 1993’de Kelbecer’in işgal edilmesi durumu ortaya çıkmıştır. Bu saldırı BM Güvenlik Konseyi’nin Kelbecer’in ermeniler tarafından boşaltılmasını öngören 822 sayılı kararı almasına neden olmuş, alınan bu karar AHC iktidarının başarısı olarak da bilinir.

AHC iktidarı Rusya ile iki farklı yönlerde ilişkiler kurmaktaydı. Bir taraftan Azerbaycan’daki Rus etkinliğini kırmaya çalışırken, BDT üyeliğini redd ederken, Rus ordusunun ülkeden çıkarılmasını talep ederken, AGİK ve ABD aracılığı ile Karabağ sorununu çözmeye çalışırken, öte yandan Rusya ile ikili ilişkilerin gelişmesi için Dostluk ve İşbirliği anlaşması çerçevesinde 30 işbirliği anlaşması imzalamıştır. Aynı zamanda eski SSCB ülkelerinden olan Ukrayna, Moldova ve Gürcistan’la ilişkilere de önem verilmiştir.

⁸⁵ Cavid VELİYEV: a.g.e., s.64.

⁸⁶ Cavid VELİYEV: a.g. e., s.67-68.

Komşu İran'la ilişkilerdeki esas konu Güney Azerbaycan'da yaşayan Azerbaycan türklerinin konusu olmuştur. Yapılan her bir görüşmede bu konu gündeme getirilmiştir.

AHC döneminin en büyük söylemi “Türkçülük” olmuştur. Türkiye ile bağlanan Dostluk ve İşbirliği anlaşmasının dönemi 5 yıldan 10 yıla kadar yükseltilmiştir. Ekonomi ve eğitim alanlarında ilişkileri en üst düzeye yükseltme çabasına başlatılmıştır.

Demokratik ülke kurmak ve Rusya'ya karşı denge oluşturma amacıyla olan Elçibey Batılı ilişkilere önem vermiştir. ABD'yle ilişkilerin geliştirilmesi için onun belirlediği koşulları yerine getirmeye çalışmıştır. Batılı ilişkilerden diğer boyutu da Avrupa ülkelerinden İngiltere, Fransa ve Almanya olmuştur.⁸⁷

Elçibey döneminde dış politikanın oluşumunda ulusal ve kültürel kimliğin önemli etkisi olmuştur. Ebülfez Elçibey döneminde ABD ve Avrupa ile ilişkilere önem verilmiştir. Ana hedeflerden biri Azerbaycan'ı dünyaya demokratik bir ülke olarak tanıtmak olmuştur. Aslında Ebülfez Elçibey'e göre Batı'nın Güney Kafkasya'da ve genel olarak eski SSCB üyesi ülkelerdeki önceliği demokrasi olmuştur. Fakat Elçibey Batı ve Türkiye yanlısı siyaseti Azerbaycan'ı iç ve dış tehditlerden koruyamadı. Elçibey'in Güney Kafkasya'da Rusya baskısı ve bir nevi Azerbaycan'ı Tahran-Erivan-Moskova kuşatmasından kurtarmak için Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna'nın dahil olduğu ekonomik bölgenin kurulmasını hedeflemiştir. BDT'ye katılmayan Ebülfez Elçibey başkanlığındaki Azerbaycan, Türkiye önderliğinde kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne katılmıştır.⁸⁸

2.4. Haydar Aliyev dönemi dış politikası

İç politikasında siyasi istikrarın yer aldığı dönemde dış politikada diğer ülkelerin Azerbaycana müdahale etmemesini başarmıştı. İç politikada siyasi istikrar

⁸⁷ Nazim CEFERSOY: a.g.m., s.37-43.

⁸⁸ Leila ALİEVA: “The Foreign Policy Of Azerbaijan”, Central Asian and Caucasian Prospects Briefing Paper No. 9 (October 1996)

ve ekonomik gelişimle birlikte dış siyasetde ülkenin bağımsızlığını korumaya çaba gösteriyordu. Dönemin esas dış politika sorunu olan işgal edilmiş topraklar, elde edilecek bağımsızlığın dış güçlerden korunmasını sağlamak ve Hazarın statüsüydü. Bunların çözümünde batılı petrol şirketlerle ilişkilere önem vermeye başladı ve bunun için ilk önce Ermenistan'la 1994 yılında Ateşkes Anlaşması imzaladı.

Aliyev Elçibeyden farklı olarak Rusya ile ilişkilerini her yönde geliştireceğini beyan etti. 20 Eylül 1993'de Azerbaycan Parlamentosu BDT'ye üyeliği onaylamış ve 24 Eylül 1993'de Aliyev Moskova'ya giderek BDT'ye üyelik ve ortak güvenlik ve iktisadi işbirliği anlaşmalarını imzalamıştır. Haydar Aliyev İran, Türkiye, Rusya ve Batı arasında denge siyasetini benimsedi. Azerbaycan'ı BDT üyesi yapan Aliyev, BDT çerçevesinde Rusya ile diyalogun ötesine geçmedi. Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan Kolektif Güvenlik Örgütü (KGÖ)'ne üyeliği de redd etmişti. Buna sebep KGÖ üyesi olan Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesiydi. Fakat tüm bu çabalara rağmen hiç bir değişiklik oluşmamış, toprakların işgaline devam edilmiştir. Bundan sonra Aliyev Batı ve Türkiye ile ilişkilere önem vermiştir. Türkiye ile ilişkilerde askeri işbirliği oluşmuş, 1996 yılından itibaren Türkiye Azerbaycan subaylarını eğitmeye başladı ve Azerbaycan askeri eğitim sistemini NATO düzeyine ulaştırmak için destek verdi. En önemli gelişme Türkiye dış işleri bakanının 1993 yılında Azerbaycana ziyareti sırasında Aliyev'in Azeri petrolünün dünya pazarlarına naklinin Türkiye vasıtasıyla oluşacağı teklifi olmuştur.

Aliyev'in İran'la ilişkileri Nahçıvan'da görevde bulunduğu yıllara dayanıyor. Onun İran'a ziyareti Rusya, Batı ülkeleri ve Türkiye'den sonra 1994 yılında baş tutmuştur. İran'ın Tebriz şehrinde Azerbaycan konsoloslğunun açılmasının redd olunması nedeniyle Aliyev'in İran'a sonraki seferi ertelenmişti. Görünen şu ki, döneminde İran'la ilişkiler büyük bir yer almıyor ve Güney Azerbaycan konusunun İranın iç işleri olarak gördüğündün ona müdahale etmekten çekinmiştir.⁸⁹

Aliyev'in ABD'yle ilişkileri ekonomik çıkar, demokrasi ve ermeni lobbisi yönlerinde gösterilmiştir. Bu devirde Batılı petrol şirketleriyle değeri 10 milyarlarca dolarlarla olan 20 petrol ve doğalgaz anlaşması imzalanmış, Batılı şirketlerle petrol ve doğalgazın dünya pazarlarına nakli için işbirliğine girilmiştir. Bununla da ABD'yle ilişkiler ekonomik yönde gelişmiştir. Lakin ABD'yle ilişkilerde

⁸⁹ Cavid VELİYEV: a.g.e., s. 69-73.

gerginlikler de yaşanmıştır. İlişkilerde enerji boyutunun güçlenmesi ve 11 Eylül olayı sonrası güvenlik boyutunda işbirliğinin derinleşmesi ile yanı sıra Azerbaycan'ın "Özgürlüklere Yardım Yasası" çerçevesinde alabileceği yardımlardan mahrum bırakan alehdarı 907 sayılı ek düzenlemenin yürürlüğünün durdurulmasına ve Azerbaycanda Amerikan askeri üslerinin yerleştirileceği iddialarının gündeme gelmesine neden olmuştur.

Avrupa ülkeleri ile ilişkiler de iki boyuta ayrılmaktadır. Fransa, Almanya ve İtalya ile ilişkilerin gelişmesine çaba göstermekle yanaşı AB ile TACİS ve TRACECA gibi ekonomik projelere yer verilmiştir. Demokrasi ve insan hakları konusunda AGİT ile ilişkilerden bahs edile bilir.⁹⁰

Özet olarak, H.Aliyev döneminde ülkenin dış politikasının sorunlarının çözümünü Batı ülkeleriyle ilişkilerin kurulmasında görülmüş ve aynı zamanda komşu ülkelerle ilişkilere önem verilmiştir.

2.5. İlham Aliyev dönemi dış politikası

Bildiğimiz gibi H.Aliyev döneminde dış politika milli çıkarlara dayanan, bağımsız, küresel ve bölgesel olarak yürütülmüştür. İlham Aliyev cumhurbaşkanı olduğundan sonra açıklamalarında Azerbaycanın dış politikasının milli çıkarlara dayanarak başarı kazandığını söylemiş, uluslararası arenada ülkenin konumun güçlendiğini vurgulamıştır.

İ.Aliyevin siyasetinin temel ilkesi çok taraflı olması görülmektedir. Azerbaycanın bölgesel olarak önemli bir devlet olması, Hazar-Kafkazy'a da önemli enerji projelerini hayata geçirmesi buna misal ola bilir.

Aynı zamanda çoktaraflı dış siyasetinin yürütülmesinin göstergeleri BM Güvenlik Konseyi'ne üye olan beş daimi devletlerle geniş şekilde işbirliğine girilmesi, onlara anlaşmaların imzalanmasıdır. Yine de her dönemde olduğu gibi ülkenin esas sorunu işgal olunan Karabağ sorunu ve bir milyon kaçkın ve zorunlu göçmenlerin olması sorunudur. Bu sorunun çözümlenmesi için AGİT'in Minsk Grubunun çabaları, BM, AB parlamentosu ve NATO'da konuşmalarda konu ön planda yer alıyor.

⁹⁰ Nazim CEFERSOY: a.g.e., s. 45-46.

H.Aliyev ülkede, bölgede ve uluslararası alanda yaşanan gelişmeleri değerlendirirken o günün şartlarına göre Azerbaycanın kesin olarak Batı ve Rusya'nın yanında yer almanın imzaki olmadığını görerek denge politikası izlemeye başladı ve hakimiyetinin sonuna kadar bu çizgiden vazgeçmedi. Daha sonra iktidara gelen oğlu İlham Aliyev de bu politikayı günün şartlarına göre yeniden değerlendirerek uygulamaya devam etmektedir. Zaten Aliyev iktidarının uzun ömürlü olmasının belki de en temel nedeni denge politikasını oynaması olmuş ve bunun devam etmesi için henüz bütün imkan ve araçlar tükenmemiştir.⁹¹

İlham Aliyev döneminde Azerbaycan-İran ilişkilerinde enerji bağlamında yeni bir dönem başlatmıştır. Doğalgaz ihtiyacının büyük bölümünü Rusya'dan karşılayan Azerbaycan, Rusya'nın 2006 Ocak ayında doğalgazı kesmesi ve ardından fiyat yükseltmesine gitmesiyle birlikte Azerbaycan'da enerji güvenliği tartışma konusu olmuştur. Bunun üzerine Azerbaycan hükümeti doğalgaz alımını çeşitlendirmeye başlamış ve bunun içinde İran da yer almıştır. Azergaz Başkanı Alihan Melikov'un sözlerine göre 2006 yılında 1 milyar m³ doğalgaz almak için Azerbaycan İran'la görüşmelere başlamıştır.⁹²

Özet olarak, İlham Aliyev döneminde dış siyasetde hem bölgesel, hem de bölge dışı ülkelerle ilişkilere önem verilmesi yer alıyor. Enerji siyasetinde önemli projelere – BTC, BTE ve demiryolu hattı Bakü-Tiflis-Kars projesine yer verilmiştir. Bununla da Gürcistan, Kazakistan, Türkiye, Güney Avrupa ülkeleriyle ilişkiler güçlenmiştir.⁹³

İlham Aliyev'in 8 Mart 2006'da başlayan üç günlük Japonya ziyareti Azerbaycan'ın Asya siyasetinin varlığının göstergesidir. Ziyaret sırasında ikili ilişkilerin özellikle Japonya şirketlerinin Azerbaycan'da yatırımının artırılması hedeflenmiştir. Görüşülen en önemli konulardan biri de Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün Japonya tarafından tanınması olmuştur. Bu nedenle Japonya'nın Uluslararası İlişkiler Enstitüsünde konu şma yapan İlham Aliyev, konuşmasının

⁹¹ Hatem CABBARLI ve Vusala ABDULLAYEVA: a.g.m., s.6.

⁹² Mina MURADOVA and Rufat ABBASOV: " Azerbaijan Eyes Iran as Baku Seeks to Diversify Energy Imports", <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav010506.shtml>

⁹³ Nazim CEFERSOY: a.g.m.56.51-53.

büyük bölümünü Dağlık Karabağ sorununa ayırmıştır. Japonya Başbakanı Koizimi Japonya'nın Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıdığını ifade etmiştir.⁹⁴

3. Azerbaycan'ın dış politikasında enerjinin rolü

Azerbaycan'a yabancı petrol şirketlerinin ilgisi 1989'da "Ramco" şirketinin başkanı S.Rimp'in Azerbaycan'a gelmesi ile başlamıştır. S.Rimp'in Azerbaycan'a gelişi ile birlikte Azerbaycan petrolü yeniden Batı petrol şirketlerinin dikkat merkezinde yer almıştır."Ramco"'nun ardından "Pennzoil", "BP/Statoil" ve "Amoco" temsilcileri de Azerbaycan hükümeti ile görüşmelere başlamıştır. Bununla da 18 Ocak 1991'de Sovyetler Birliği Petrol ve Gaz Bakanlığı ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Nazirler Soveti (Bakanlar Konseyi) ile birlikte "Azeri", "Çırac" ve "Güneşli" petrol yataklarının ortak kullanımı için batının büyük trans milli petrol şirketleri arasında ihale açmaya karar verdi. Bu konuyla ilgili SSCB Bakanlar Kurulu yanında özel komisyon kuruldu ve Haziran 1991'de ABD'nin "AMOCO", "UNOCAL" ve İngiltere'nin "British Petroleum" şirketleri arasında özel komisyon tarafından yapılan ihale sonucu "AMOCO" ile ortak şirket kurulması hakkında karar verildi. Eylül 1991'de "AMOCO" "Azeri" yatağının ortak kullanımı hakkında "BP/Statoil", "RAMCO ENERGY", "UNOCAL" ve "Me Dermott" şirketleri ile "karşılıklı ilgi bölgesi" (Arca of Mutual interests) hakkında anlaşma imzaladı.⁹⁵

Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi bağımsızlık sonrasında da, enerji, Azerbaycan'ın siyasi ve ekonomik hayatında en önemli konu olmuş ve bu özelliğini bu gün de büyük ölçüde korumaktadır. Sovyetler Birliği döneminde bu konu bölgesel nitelik taşısa da, 1980'li yılların sonlarından itibaren uluslararası nitelik kazanmaya başlamıştır. Nitekim bu tarihten itibaren yabancı petrol şirketleri Azerbaycan enerji rezervleri ile ilgilenmeye başlamıştır. 18 Ocak 1991'de Sovyetler Birliği Petrol ve Gaz Bakanlığı Azerbaycan Nazirlar Sovyeti (Bakanlar Konseyi) ile birlikte 'Azeri', 'Çırac' ve 'Güneşli' petrol yataklarının ortak kullanımı için batının büyük petrol

⁹⁴ Fariz ISMAİLZADE, "Azerbaijan Signals Eastward Tilt With Presidential Visit to Japan", Eurasia Daily Monitor, Vol.. 3, Nu. 49, (13 Mart 2006)

⁹⁵ Cavid VELİYEV: a.g.e., s.127.

şirketleri arasında ihale açmaya karar vermiş ancak Sovyetlerin dağılması sonucunda görüşmeler durdurulmuştur.⁹⁶

1991'de Muttalibov Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı seçildikten sonra Batılı petrol şirketleri ile bağımsız Azerbaycan devleti arasında görüşmeler yeniden başladı. "AMOCO" şirketi ile yapılan görüşmeler sonucunda 3 maddeden oluşan anlaşma taslağı ortaya çıktı. Ortak şirket kurulduktan sonra "AMOCO" anlaşmanın teknik ve ekonomik altyapısını hazırlamalı idi. Elçibey'in iktidara gelişiyle Batılı petrol şirketleriyle görüşmeler yeniden hız kazanmıştır. Elçibey, ülkesinin bağımsızlığını koruyabilmesi için ekonomik bağımsızlığın şart olduğunu düşünmekteydi. Bunun için Eylül 1992'de Azerineft ve Azneftkimya adlı iki devlet şirketi birleştirilerek SOCAR kurulmuştur. Kuruluşundan günümüze kadar SOCAR, karada, kıyıda ve denizde petrol ile ilgili tüm faaliyetlerden tek başına sorumlu bir devlet kuruluşu olarak ülkenin siyasi yapısında da önemli bir yere sahip olmuştur.⁹⁷ Elçibey, iktidarı döneminde birbirinin ardından ayrı ayrı Batılı petrol şirketleriyle Azeri, Çırac, Şahdağ, ve Güneşli yataklarında petrol araştırmalarının yürütülmesi ve üretilmesi konusunda ön anlaşmalar imzalanmıştır. 7-8 Eylül 1992'de İngiltere'nin "BP" ve Norveç'in "Statoil" petrol şirketleri ile "Çırac" ve "Şahdeniz" petrol yataklarının işletilmesine dair anlaşma imzalandı. Anlaşmaya göre "BP/Statoil" alyansı bu yataklarda petrol üretimi ile ilgili teknik-ekonomik esasların hazırlanmasına yetki alıyordu. ARDNŞ aynı zamanda ABD'nin "PENNZOİL" Exploration and Production Company" "PENNZOİL Caspian Corporation" ve İskoçya'nın "RAMCO ENERGY" şirketleri ile yaptığı görüşmeler sonucunda 1 Ekim 1992'de "Güneşli" ve "Neft Taşları" yataklarında doğal gazın üretilmesi hakkında anlaşma imzaladı. Bu gelişmeler sonucunda SOCAR'ın projenin %30'unu alması kaydıyla, 2 Kasım 1992'de Elçibey yönetimi ile BP liderliğindeki AIOC arasında petrol alanlarının geliştirilmesi amacıyla bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmada diğer yabancı petrol şirketleri ile beraber Türkiye'nin TPAO şirketi de konsorsiyum üyesi olarak Azerbaycan petrolünden pay alma konusunda SOCAR'la resmi anlaşma imzaladı. Elçibey Hükümetinin desteği ile TPAO da %1.75'lik payla konsorsiyuma dahil edildi. Anlaşmalar gereğince Haziran 1993'de Londra'da görüşmelerin devam etmesi gerekiyordu. Olayların böyle hızlı gelişmesini Azerbaycan'ın yakın komşuları

⁹⁶ Hatem CABBARLI ve Vusala ABDULLAYEVA: a.g.m., s.10.

⁹⁷ M.AHMEDOV: Azerbaycan: Yeni Neft Erası ve Beynelxalq Siyaset,Bakü 1997. s.15

İran ve Rusya da yakından takip etmekteydiler. 1991'den başlayarak devam eden görüşmelere İran ve Rusya ulusal petrol şirketleri de katılmak arzusundaydılar. Bu iki devletin petrol şirketlerinin temsilcileri defalarca oluşmuş konsorsiyuma katılmak istediklerini bildirseler de, Elçibey hükümeti her defasında onları geri çevirmiştir.

Haydar Aliyev göreve gelir gelmez, 25 Haziran 1993'te Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe petrolün kullanılması konusunda SOCAR'ın Batılı petrol şirketleri ile yaptığı görüşmelere ara vermesi ve Azeri petrolünün Türkiye üzerinden Akdeniz'e indireceği boru hattı projesinin iptal edilmesi talimatını vermiştir. Ardından 1993 Sonbaharında Rusya yetkilileri ile petrol görüşmelerine başlamış, 23 Ekim 1993'te iki ülke yönetimleri arasında yapılan anlaşma ile Rus şirketi Lukoil'a Hazar'ın Azerbaycan sektöründe petrol çalışmaları yapma hakkı verilmiştir.

Kısa zamanda uygulanan bu politikalar, Azerbaycan'ın tam anlamıyla Rus yörüngesine girdiği izlenimi verse de, atılan adımlar, tecrübeli devlet adamı Aliyev'in, ilk zamanlarda Rusya'yı karşısına almak istemeyişinden kaynaklanmıştır. Bunun kanıtı olarak da, Aliyev'in ilk resmi ziyaretini Moskova'ya yapmasını ve Eylül 1993'te Bağımsız Milletler Topluluğu hükümet başkanlığının Moskova toplantısında, Azerbaycan'ı BDT'ye üye yapan imzayı atmasını göstermek mümkündür. 4 Şubat 1994'te ise, SOCAR, Rus şirketi Lukoil'un Azerbaycan'ın kendi hissesinden %10 pay alacağını Konsorsiyum ortaklarına resmen açıklamıştır.⁹⁸

Haydar Aliyev iktidara geldikten sonra ülke içi duruma hakim olmaya başladı ve o güne kadar yapılan görüşmeleri geçersiz kılarak yabancı petrol şirketleri ile görüşmelere başlaması için yeni bir komisyon kurdu. Antlaşma imzalandıktan sonra enerji konusunda bölge ve bölge dışı devletlerin ihtirasları belli ölçüde sakinleşse de, petrol boru hattı güzergahı tartışmaya açıldı. Bu konuda projeleri olan Rusya ve İran hattın kendi topraklarından geçmesi için mücadeleye başlarken, Azerbaycan, Türkiye ve Batı, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) projesi üzerinde mutabakat sağladılar. Nitekim hayata geçirilen proje de BTC oldu. Petrolün BTC ile dünya piyasalarına taşınmasına başladıktan sonra Azerbaycan büyük ölçüde enerji politikasında başarı sağlasa da, hattın güvenliği konusu her zaman endişe kaynağı olmuştur.⁹⁹

⁹⁸ Kenan ÇELİK ve Cemalettin KALAYCI: "Azeri Petrolünün Dünü ve Bugünü".1996 sayı 16

⁹⁹ Hatem CABBARLI ve Vusala ABDULLAYEVA: a.g.m., s.10

Azerbaycanın bağımsızlık kazandığından beri dış politikasında sorunları İç ve dış politikada egemenliğin sağlama çabaları, işgal olunan Dağlık Karabağ ve diğeri ise Hazar statü konusudur.

Hiçbir devletin etkisi altında kalmadan bağımsız bir dış politika bir devletin bağımsızlığının en önemli göstergesidir. 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan jeopolitik konumu ve enerji kaynakları nedeniyle bölgesel mücadelenin merkezinde yer almıştır. Azerbaycan'ın izlediği dış politika ve önceliklerini kendi lehlerine değiştirme Türkiye, Rusya, İran ve ABD gibi ülkelerin mücadelesinin odak noktası olmuştur. Söz konusu devletler Azerbaycan dış politikasını yönlendirmek bağlamında ülkenin iç ve dış işlerine müdahale yolları aramışlardır. Bunlardan biri de ülkenin iç işlerine müdahale yoluyla siyasi iktidarı etkilemeye çalışma yöntemi olmuştur. Bağımsızlığının ilk yıllarında Azerbaycan Dağlık Karabağ'daki ayrılıkçı hareketlerin dışında ülkenin kuzeyinde ve güneyinde yaşayan azınlıkların (talış ve lezgilerin) ayrılıkçı hareketleri ile bölünme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu iki ayrılıkçı hareket devletin güvenlik birimleri ve siyasetleri tarafından uluslararası alana taşması engellenmiş ve iç sorun çatısı altında çözmeği başarmıştır.¹⁰⁰

Hazarın statü sorunu Azerbaycan'ın Batılı petrol şirketleriyle işbirliğini engellemeye çalışan güçler tarafından ortaya çıkmıştır. Rusya ve İran'ın Hazar'la ilgili teklifleriyle razılaşmış olsaydı Azerbaycan zengin petrol yataklarını kaybetmiş ola bilirdi. Buna göre de Batılı şirketlerle işbirliğine girerek Hazar'da ABD ve Avrupa'nın pozisyonunun kuvvetlendirmiş ve basınlarda Hazar statü konusunda Azerbaycan lehine yazılar yer almıştır. Azerbaycan ve Kazakistan Hazarın sektörlere bölünmesi fikrini sağlamış durumda olurken, Türkmenistan, Rusya ve İran daha önce ortak paylaşımın taraftarı olmalarına rağmen sonradan sektörlere bölünmenin taraftarı oldular. Türkmenistan ve Kazakistan da enerji işbirliği üzere anlaşmalar imzalamaya başladılar. Rusya- Kazakistan-Azerbaycan arasında Hazar'ın Kuzey kısmının dibinin sektörlere bölünmesi konusunda anlaşma imzalandı. Rusya-Kazakistan anlaşması sonrası Rusya Petrol şirketi Lukoil Hazar'ın kuzey kısmına 70 milyon dolardan fazla yatırım yapmış ve Rusya-Kazakistan-Azerbaycan anlaşması bu yatırımı koruyan devletlerarası anlaşmadır.¹⁰¹

¹⁰⁰ Cavid VELİYEV: a.g.e., s.84-85

¹⁰¹ Cavid VELİYEV: a.g.e., s.193-195

Bağımsızlık kazandıktan günümüze kadar birinci cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov dışında diğer üç cumhurbaşkanı Azerbaycan'ın dış politika sorunlarının çözümünde Batıyla yakınlaşmaya öncelik tanımıştır. Haydar Aliyev ve İlham Aliyev dönemlerinde denge politikasının gereği olarak yaşanan yakınlaşma, Ebülfez Elçibey döneminde bölgesel denge göz ardı edilerek yaşanmıştır. Fakat Ayaz Muttalibov dönemindeki Rusya ağırlıklı dış politika, Ebülfez Elçibey dönemi Batıyla ilişki politikası ve Haydar Aliyev döneminde denge politikası Azerbaycan'ın dış politika sorunlarının çözümünde yeterli olmamıştır.

Azerbaycan dış politikasında günümüzde Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgal edilmesi ve bu işgalin devam etmesi en temel sorun olarak değerlendirilmektedir ve ülkenin ekonomik, siyasi, askeri kapasitesinin büyük bir kısmı bu konunun çözümü için tüketilmektedir. Ermenistanın Azerbaycan'a yönelik toprak talebi 20 yüzyılın başlarına kadar geri gitmektedir. 1905-1920 yılları arasında Ermeni çeteleri ve Azerbaycan arasında zaman zaman ciddi silahlı çatışmalar yaşanmayıp, Ermeniler Dağlık Karabağ bölgesinin kendilerine verilmesini talep etmiş, bölgeyi Ermenistan'la birleştiremeyince de, Azerbaycan'ın Bolşevik Rusya tarafından işgal edilmesinden sonra Bolşeviklerin baskısıyla 7 Temmuz 1923'de Azerbaycan Merkezi Yürütme Komitesi, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin oluşturulması kararını almaya mecbur bırakılmıştır. Dağlık Karabağ sorunu 1980'li yılların sonlarında yeniden gündeme gelmiş, Rusya ve Ermenistan'ın askeri, siyasi ve ekonomik desteğini alan Karabağ Ermenileri sadece bağımsızlıklarını ilan etmekle kalmamış, Rusya ve Ermenistan'ın yardımıyla bölge dışında kalan yedi ili de işgal etmiştir.¹⁰²

İşgal altında olan toprakların geri verilmesinde Azerbaycan aşağıdaki yönlerde petrolü kullanmaya çaba gösteriyor:

- 1. Dış dengeyi kendi lehine değiştirme aracı olarak;**
- 2. Çekim merkezi olarak.**

Batı'ya açılarak imaj yenileme ve Fransa gibi Ermeni yanlısı devletleri tarafsızlaştırma: Yurt dışında bulunan kuvvetli Ermeni lobisinin yürüttüğü lobcilik

¹⁰² Hatem CABBARLI ve Vüsale ABDULLAYEVA: a.g.m., s.15-16

faaliyetleri sonucunda ABD ve Avrupa'da Azerbaycan yanlış tanıtılmış ve hatta ABD Azerbaycan'a ekonomik ve insani yardımları yasaklayan 907. Düzelişi uygulamıştır. Dolayısı ile Azerbaycan'ın ilk başta kendini haklı çıkarmak ve imaj yenilemek için mücadele vermiştir. Petrol şirketleri ile imzalanan petrol anlaşmaları Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının yanı sıra ülkenin karşılaştığı işgal sorununun da dünya basınında yer almasına neden olmuştur. Bu sürecin sonunda Azerbaycan'ın Ermeni lobisi ve Ermeni propaganda kuşatmasını kırmayı başardığı söylenebilir. Diğer yandan Fransa, İtalya, İngiltere ve ABD gibi devletlerle petrol üzerinden ilişki kurarak Dağlık Karabağ sorusunda en azından tarafsızlıklarını sağlamayı çalışmıştır.

Bakü'deki büyük enerji şirketleri onu bölgenin enerji ve sermaye merkezine, dönüştürebilir. Bununla da Ermeniler ekonomik sıkıntıya maruz kalamazlar.

Özet olarak,1988 yılından başlayan savaşta ermeniler propaganda yolu ile kazanmayı başardılar. Lakin Azerbaycan petrol anlaşmaları imzalayarak enerji işbirliğinde olan devletlerin basınlarında ülkenin zengin petrol kaynaklarının var olmasıyla yanı sıra toprakların işgal durumunda olması sorunu da bahs edilmiştir. İlk önce Azerbaycan Dağlık Karabağ konusunda Batı devletlerinin tarafsızlığını sağlamış, kendini haklı çıkartarak imaj yenileme çabası göstermiştir. Diğer bir yön Baküye büyük enerji şirketlerinin çekimi sayesinde onu bölgenin enerji merkezine dönüştürmesidir. Son olarak da petrol sayesinde gelirin artması ülkenin askeri gücünün artmasına neden olur. Azerbaycan'ın da hedefi Ermenistan'ı enerji entegrasyonları dışına çıkararak, onu ekonomik sıkıntıya düşürmektir. Bununla da enerji projelerinden kenarda kalan Ermenistan devletinin mecbur olarak anlaşmaya gireceğini hedeflemiştir.¹⁰³

Azerbaycanın eski Cumhurbaşkanı Ebülfez Elçibey ve Haydar Aliyev dönemi enerji politikaları dış politikalarının aynasına dönüşmüş, aynı zamanda Haydar Aliyev ve İlham Aliyev dönemlerinde enerji politikaları ise dış politika aracına dönüşmüştür. Ebülfez Elçibey ve Haydar Aliyev döneminde amaç enerji anlaşmalarıyla Azerbaycan'ın bağımsızlığının pekiştirilmesi olmuştur. Söz konusu stratejinin daha çok Haydar Aliyev döneminde başarılı olduğu söylenebilir. İlham Aliyev döneminde ise enerji, dış politika alanını derinleştirmek ve genişletmek amaçlı kullanılmıştır. Çünkü Ebülfez Elçibey ve Haydar Aliyev dönemlerinde petrol

¹⁰³ Cavid VELİYEV: a.g.e., s.195-197

anlaşmaları Azerbaycan açısından birincil öneme sahip ülkelerle imzalanırken, İlham Aliyev döneminde ilişkiler çok boyutlu işbirliğine esasen Polonya, Kuzey Kore gibi ülkelerle de ilişkileri geliştirmek amacıyla enerji anlaşmaları imzalanmıştır.

Bir birinin ardınca imzalanan anlaşmalar dünya ülkelerinin bölgede istikrarın oluşması açısından Azerbaycan'a olan ilgisini artırdı. Lakin bunlar Karabağ meselesinin Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülmesi için zaruri olan güç dengesinde köklü değişime neden olmadı. Bu dünya devletlerini Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüyle değil enerji kaynakları ile yakından ilgilendiklerinin göstergesidir. Hatta enerjiden gelen kazançlar ülkenin askeri ve ekonomik bağlamda kalkınmasını sağlasa da enerji çıkarları olan ülkeler bölgede istikrarın sağlanmasını istemektedir. Yani Azerbaycan'ın işgal olunmuş topraklarını savaş yoluyla geri alınmasına karşı çıkmaktadır. Bu açıdan baktığımız zaman ise enerji yatırımlarının Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü sağlaması yönünde bir engel olduğunu söylenebilir.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Cavid VELIYEV: a.g.e.,s.198

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZERBAYCAN'IN ENERJİ POLİTİKASI'NIN DIŞ POLİTİKASI'NA ETKİSİ

1. Uluslararası alanda Ermeni diasporasının Azerbaycan karşıtı faaliyetleri

Azerbaycan'ın yeniden bağımsızlığına kavuşmasından sonraki dönemde ilk başlarda, ekonomik çıkar-demokrasi ve insan hakları-Ermeni lobisi üçgeninde bir kısa süreli denge hali söz konusu olmuş, ardından Ermeni lobisi faktörü oluşmuştur. Bazılarına göre bu durum bir anlamda normal kabul edilmelidir. Çünkü, demokrasi ne kadar önemli değerse de ve ekonomik çıkarlar ne kadar önemliyse de, yine de seçimlerde oy almak kadar önemli değildir. Bu nedenle de, ABD'li politikacılar açısından her zaman için öncelik lobilerdedir. Tabii ki, bunun istisnaları da mümkün olabilmektedir. Ama, yine de Ermeni lobisinin çalışmalarının daha etkili sonuçlara ulaşması garipsenmeyecek bir durumdur. Başka bir bakış açısıyla da, ABD yetkililerinin lobilerin isteklerinin ön plana çıkmasında çıkarları bulunduğu ileri sürülebilir. Buna göre, önce lobilerin bastırmasıyla karşıdaki devlet aleyhinde bazı gelişmeler yaşanmakta, daha sonra ABD'li yetkililer bu devletle daha rahat pazarlık yaparak lobilerin isteklerinin bir kısmını bastırmaktadırlar. Ne olursa olsun, Azerbaycan, bağımsızlığının ilk yıllarında aşırı Rusya karşıtı ve ABD yanlısı politikalarına rağmen ABD'den aynı karşılığı bulamamış, hatta “Özgürlüklere Yardım Yasası” çerçevesinde alabileceği yardımlardan mahrum bırakılan tek devlet olmuştur. 1990'ların ikinci yarısından itibaren ekonomik çıkarlar, petrol şirketlerinin baskısı ön plana çıkınca, ilişkilerde göreceli düzelme yaşanmıştır. Bu dönemde demokrasi sorunu, yine arka planda kalmıştır. 2000'li yılların başlarından itibaren, ilk defa demokrasi konusu diğer konularla beraber gündeme gelebilme şansına sahip olmuştur. Özellikle, 11 Eylül 2001 olaylarından sonra ABD'nin stratejik çıkarlarıyla ortak hareket eden Azerbaycan, bu konuda ABD'den teşekkür olarak askeri yardım almaya başlamıştır. ABD'nin Azerbaycan politikasında ilk defa olarak son dönemlerde en azından görünüşte, demokrasi ve insan haklarının, ekonomik çıkarlardan daha ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Ama, ABD yetkililerinin açıkladıkları konseptlere bakıldığında, uzun vadeli olarak, bunun da ekonomik çıkarlar doğrultusunda yapıldığı iddia edilebilir. Aliyev döneminde Azerbaycan-

ABD ilişkileri Aliyev'in genel olarak dengeli dış politika çizgisinin bir parçası olmuştur. Aynı şekilde ABD'nin Azerbaycan politikasının da çerçeve olarak aslında pek değişmeden aynı şekilde sürdüğü, sadece dönemsel olarak kısmi değişikliklerin yaşandığı rahatlıkla gözlenebilmektedir.¹⁰⁵

ABD ve Avrupa'da Azerbaycan'ı yanlış tanıtmak amacıyla olan kuvvetli ermeni lobbisi güçlü lobiçilik faaliyetleri yürütmüş ve amaçlarına ulaşmışlar. Yani, ABD Azerbaycan'a ekonomik ve insani yardımları yasaklayan 907. sayılı Düzelişi uygulamıştır. Lakin projelerin gerçekleşmesi Azerbaycan sorunlarının Batı basınında yer almasına aynı zamanda Avrupa ve ABD'deki Ermeni lobisinin Azerbaycan karşısı çalışmalarını dengelenmesine neden olmaktadır.¹⁰⁶

1.1. ABD Kogresinin kabul ettiği 907.sayılı ek Düzenleme

Uzun bir aradan sonra, Azerbaycan 1991'de bağımsızlığına tekrar kavuşunca, ABD ile ilişkiler konusunda da gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Bu defa da ilişkilerin geliştirilmesinde petrol rol oynamaktaydı. Daha Ocak 1991'den itibaren Azerbaycan petroleri ile ilgilenen Amerikan şirketleri açılan ilk ihaleleri de kazanmalarına rağmen, ABD'nin Azerbaycan politikasının oluşumunda Ermeni Lobisinin rolünü azaltmamıştı. 25 Aralık 1991'de tüm diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri ile beraber Azerbaycan'ın da bağımsızlığını tanıyan ABD, Azerbaycan ile diplomatik ilişki kurma kararını ancak 23 Şubat 1992'de almış ve 17 Mart 1992'de de Bakü'de büyükelçilik açmıştır. Halbuki Ermenistan ile diplomatik ilişkilerini hemen 25 Aralık 1991'den itibaren başlatmış, bu ülkede büyükelçiliğini ise Şubat 1992'de açmıştır.¹⁰⁷

ABD Kongresi 24 Ekim 1992'de 2532 Sayılı "Özgürlüklere Yardım Yasası"nı onaylamıştır. Fakat tek başına değil, beklendiği gibi, 907 sayılı ek maddesi ile birlikte onaylanmıştır. 907 sayılı ek madde, Azerbaycan'ın eski Sovyet Cumhuriyetlerine başlangıç için 460 milyon Dolar olarak düşünülen yardımın dışında tutulmasını öngörmekteydi. Ek maddeye göre, "Bu ve benzeri yasalar

¹⁰⁵ Nurəddin MEHDİYEV:

<http://www.virtualkarabakh.az/read.php?lang=1&menu=21&id=29#.VVHFvntmko> (erişim tarihi 15.02.2015)

¹⁰⁶ Cavid VELİYEV: a.g.e., s.75.

¹⁰⁷ Nazim CEFERSOY: Elçibey dönemi dış politika.2001., s.134-135.

kapsamında Azerbaycan'a ekonomik yardım, sadece ABD Devlet Başkanının, Azerbaycan yönetiminin Ermenistan ve Dağlık Karabağ'a yönelik tüm ambargoları ve her türlü kuvvet kullanımını sona erdirdiğini tespit ettiği ve bu konuda Kongre'ye bilgi verdiği zaman" yapılabilecekti.¹⁰⁸ Ayrıca yasa metninde, daha önceki "Rusya ve diğer 11 eski Sovyet cumhuriyeti" ifadesi yerine, artık "Rusya, Ukrayna, Ermenistan ve diğer yeni cumhuriyetler" tabiri kullanılmaktaydı. Yasa ve ek maddesi aynı gün, ABD Devlet Başkanı G. Bush tarafından imzalanarak yürürlüğe konmuştur. Eğer yasanın çıktığı sırada, Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik saldırı halinde olduğunu ve Azerbaycan topraklarının bir kısmını işgali altında bulundurduğunu, ya da en hafif deyişle, Ermenistan ile Azerbaycan arasında bir savaşın mevcut olduğunu göz önünde bulundurursak, söylenecek hiçbir şey kalmamaktadır. En hafif deyişle savaş halinde olan iki devletten birini, diğerine karşı ambargo uygulamakla suçlamanın, kabul edilebilir bir yanı olmadığı açıktır. Bu gelişmenin, büyük ölçüde Ermeni lobisinin yoğun çalışmalarının sonucu olduğu ortadadır. Nitekim, karar Azerbaycan tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Çeşitli düzeydeki yetkililerin tepki dolu açıklamalarıyla beraber, "Azeri", "Güneşli", "Çırak" petrol yataklarına ilişkin konsorsiyumda lider pozisyonunda bulunan AMOCO (ABD) şirketi, yerini BP'ye (İngiltere) bırakmak zorunda kalmıştır. Yasanın ve 907 sayılı ek maddenin kabulünden sonra geçen sürede Azerbaycan-ABD ilişkilerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Azerbaycan yetkilileri ABD yetkilileri ve özel şirket temsilcileri ile gerçekleştirilen hemen-hemen tüm görüşmelerde bu konuyu dile getirmiş ve sürekli bu ek maddenin kaldırılması yönünde girişimlerde bulunmuşlardır. Mayıs 1993'te Azerbaycan Parlamento Başkanı İsa Kamber başkanlığındaki Azerbaycan heyetinin ABD ziyareti sırasında, Azerbaycan'ın ABD büyükelçiliği açılmış, yetkililer ve basın mensuplarıyla gerçekleştirilen görüşmelerde, bölgedeki olayların gerçek yüzü ortaya konmaya çalışılmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Azerbaijan International, (6.4) Winter 1998.
http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/64_folder/64_articles/64_maresca.html (erişim tarihi 25.04.2015)

¹⁰⁹ Nazim CEFERSOY: a.g.e., s.141

2001 yılında 11 Eylül olayından sonra Azerbaycan'ın uluslararası terörizmle mücadelede desteğini sağlamak üzere ABD Kongresi Cumhurbaşkanına Düzenlemenin hukuki geçerliliğini durdurma yetkisi vermiştir.

1.2. 1997 yılında Haydar Aliyev'in Amerika ziyareti

Şubat 1997'de, ABD'nin yeni Dışişleri Bakanı Madeleine Albright, Senato'nun Uluslararası İlişkiler Komitesi'nde yaptığı konuşmada, "Clinton yönetiminin Azerbaycan'a yapılan yardımlarla ilgili sınırlandırmalara karşı olduğunu ve 907 sayılı ek maddeyi kaldırmak için Kongre'de yapılacak olan her türlü girişimi desteklediğini" ifade etmiştir.¹¹⁰

Azerbaycan-ABD ilişkileri açısından 1997 yılının en önemli olayı ise, Azerbaycan Devlet Başkanı Aliyev'in ABD ziyareti olmuştur. Ziyaret öncesinde ABD'de hem basında, hem de Senato'da 907 sayılı ek maddeye yönelik şiddetli eleştiriler yer almıştır. Hatta, Temsilciler Meclisi'nin Asya-Pasifik Ülkeleri ile İlişkiler Başkan Yardımcısı P. King 907 sayılı ek maddenin kaldırılmasını öngören yasa tasarısı hazırladığını ve yasama organına sunduğunu ifade etmiştir. ABD ziyareti 27 Temmuz 1997'de başlayan Aliyev, birçok diğer görüşmeden sonra 1 Ağustos 1997'de ABD Devlet Başkanı Clinton ile de görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme sırasında Clinton, kendi yönetiminin bundan sonra da 907 sayılı ek maddenin kaldırılması için elinden geleni yapacağını ifade etmesine rağmen, görüşme sonrası imzalanan ortak metinde buna ilişkin ifadeler yer verilmemiştir.¹¹¹

1998'e gelindiğinde 907 sayılı ek madde ile ilgili, ortada fiili olarak hiçbir olumlu sonuç bulunmamaktaydı. 1998 yılı içerisinde de Azerbaycan ABD'deki Ermeni lobisinin etkisini petrol şirketleri ile dengeleme politikasını sürdürmüştür. Bu yıl içerisinde SOCAR Başkan Yardımcısı İlham Aliyev'in ABD ziyareti gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaret sırasında çok sayıda petrol şirketi, siyasi kuruluş ve medya organı ile önemli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sırasında 907 sayılı ek maddenin kaldırılması konusu da ele alınmıştır.¹¹²

¹¹⁰ A.HASANOV: a.g.e. s.164

¹¹¹ Elman NESİROV: Azerbaycan-ABŞ Münasibetleri, Bakı, Qanun Neşriyyatı, 1998, S.77

¹¹² Azerbaijan International, (6.4) Winter 1998.

http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/64_folder/64_articles/64_maresca.html

Birçok diğer amaçla beraber bu nedenle de ABD şirketlerine önemli ihalelerde yer verilmiştir. Alov, Kürsengi-Karabağlı, Gobustan isimli petrol yataklarına ilişkin işletmelerde ABD şirketleri önemli paylar elde etmişlerdir. Bu arada Azerbaycan'ın ABD'den alınan yardımlara bakacak olursak, bu rakam 100 milyon Dolar'a yükselmişti. 907 sayılı ek maddenin kaldırılması için, 1999 yılı içerisinde petrol şirketlerinin çabaları yoğunlaşarak devam etmiştir. Özellikle, Senato'da ve Temsilciler Meclisi'nde yapılan dış politikaya ilişkin oturumlarda konuşma yapan yetkililer, 907 sayılı ek maddenin mevcudiyetinin ABD'nin hem tarafsızlığına gölge düşürdüğünü, hem de kendisi için çıkar bölgesi olan Hazar havzasında hareket alanını sınırlandırdığını dile getirmişlerdir. Bu yıl içerisinde Padar, Lerik, Zafer-Meşel isimli petrol yataklarına ilişkin imzalanan anlaşmalarda ABD şirketleri önemli paylar elde etmişlerdir.

22-24 Nisan 1999 tarihlerinde Azerbaycan Devlet Başkanı Aliyev NATO'nun 50. yıl kutlama törenlerine katılmak için ABD'ye gitmiştir. Ziyaret sırasında, ABD Başkanı Clinton ve Dışişleri Bakanı Albright ile gerçekleştirilmiş görüşmeler sırasında da, konu gündemin en önemli maddelerinden birisini oluşturmuştur. Bu yıl içerisinde de ABD yetkilileri 907 sayılı ek maddenin kaldırılması için ellerinden geleni yapacaklarını ifade etmişlerdir. Aliyev Mayıs 2000'de ABD senatörleri ile yaptığı görüşmelerde ve Ekim 2000'de, Albright'a yazdığı mektupta, 907 sayılı ek maddenin mevcudiyetinin verdiği rahatsızlığı tekrar dile getirmiştir.

George W. Bush'un Başkan seçilmesiyle birlikte Azerbaycan'ın konuya ilişkin umutları daha da artmıştır. Nitekim, Nisan 2001'de Karabağ sorununun çözümü konusunda ABD'de gerçekleştirilen Key West görüşmeleri sırasında, hemen sonrasında Azerbaycan ve ABD Devlet Başkanları arasındaki görüşmelerde, Azerbaycan Devlet Başkanı Aliyev ile senatörler ve diğer ABD yetkilileri arasında gerçekleştirilen toplantılarda konuya ilişkin değerlendirmeler yapılmış, anılan maddenin kaldırılması için girişimlerin süreceği ifade edilmiştir. 16 Haziran 2001'de Bakü'de ABD'nin Azerbaycan Sahil Güvenlik birimlerine hibe ettiği hücumbot, düzenlenen törenle denize indirilmiştir. ABD'nin Bakü Büyükelçisi Ross Wilson, törende yaptığı açıklamada, 15 metre uzunluğundaki hücumbotun Azerbaycan'a yapılan yardım programı çerçevesinde hibe edildiğini ve Azeri karasularının güvenliğinin korunmasında kullanılacağını söylemiştir. Wilson, bu tür yardımların

devam edeceğini kaydetmiştir. 2001 Temmuzunda Azerbaycan ile İran arasında Hazar'ın paylaşılmasına ilişkin çıkan kriz, ABD'nin bölgede Azerbaycan'ı yalnız bırakmaması gerektiği yorumlarına neden olmuştur. Kriz sırasında ABD'nin İran'ı suçlayıcı ve Azerbaycan'ı destekleyici mahiyette açıklama yapması da olumlu gelişme olarak dikkat çekmiştir. Bu döneme kadar ise ABD'nin yaptığı insani yardımlar, Azerbaycan için 165 milyon Dolar (kişi başına 20 Dolar) teşkil etmekteydi.¹¹³

2. Enerjinin Avrupa – Azerbaycan ilişkilerine etkisi

Avrupa her zaman Azerbaycan için cazip olmamıştır. Gerek 1918-1920 yıllarında mevcut olmuş Azerbaycan Halk Cumhuriyeti gerek, günümüz Azerbaycan Cumhuriyeti Avrupa ile ilişkilerine her zaman önem vermiş, bu coğrafyanın siyasi, toplumsal, sosyal ve kültürel değerlerini milli değerlerle uyumlaştırarak benimsemeye çalışmıştır. Bir diğer etken de Sovyet/Rusya etkisinden kurtulmak için Avrupa'yı bir fırsat penceresi olarak değerlendirmesidir. Bağımsızlığının ilk yıllarında iki yüz yıllık Rusya hegemonyasından kurtulan Azerbaycan Avrupa'yı hürriyet ve demokrasi beşiyi olarak görse de, kısa süre sonra aslında uluslararası alanda bir değer olarak görülen bu anlayışları devletlerin ulusal çıkarlarının gölgesinde kaldığını anladı ve Avrupa ile ilişkilerinde daha pragmatik bir politika izlemeye başladı. Özellikle Azerbaycan toraklarının Ermenistan tarafından işgal edilmesi sürecinde demokrat Avrupa'nın Ermenistan ordusunun yaptığı katliamlara, Hocalı soykırımına, sayıları yaklaşık 1 milyonu bulan göçmen sorunlarına kayıtsız kalması ve adaletli davranmaması Azerbaycan'ı daha soğukkanlı davranmaya itmiştir. Azerbaycan genel olarak Avrupa devletleri, özel olarak Avrupa kurumları ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Prensip olarak her iki tarafla da ilişkiler iyi düzeydedir. Avrupa Konseyi ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi ile ilişkilerde insan hakları ve demokrasi anlayışının farklı algılanışı ve uygulanması konusunda bazı sorunlar yaşansa da, bu sorunların halledilmesi mümkündür. Taraflar arasında önem arz eden bir konu da, Hazar havzası enerji kaynaklarının Avrupa'ya

¹¹³ Araz ASLANLI, Azerbaycan-İran Hazar Denizi Krizi ve Son Durum, http://www.avsam.org/turkce/gunlukyorumlar/Azerbaycan-İran_Hazar_Krizi.pdf, Eylül.2008 (er.tarihi-26.04.2015)

akışını ve güvenliğini sağlamaktır. Bu konu özellikle son yıllarda Rusya'nın doğalgazdan Avrupa'ya karşı siyasi baskı aracı olarak kullanmasından sonra (2008'de Rusya'nın Avrupa devletlerine verdiği doğalgazda kış mevsiminde aksaklıkların yaşanması, 2009 Ukrayna-Rusya doğalgaz krizi) daha ciddi şekilde gündeme gelmiş ve Nabucco projesi hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Azerbaycan aynı zamanda bölgesel ve uluslararası alanda yaşanan sorunların çözülmesi için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ile de ilişkilerini geliştirmektedir. Bu kurumun, Minsk Grubu çerçevesinde Dağlık Karabağ sorununun çözümüne katkıda bulunması Azerbaycan tarafından memnunlukla karşılanmıştır.

2.1 Avrupa Konseyi ve Avrupa Konseyi Parlamenter Assamblesi'nin Dağlık Karabağ'la ilgili kararları

Azerbaycan bağımsızlığını elde ettikten sonra dünya entegrasyon süreçlerine katılmak için oldukça elverişli perspektifler ve gerçek imkanlar kazandı. Bu dönemden başlayarak ABD ve Batı Avrupa devletleri, onları temsil eden demokrasi kurumları, sivil toplum kuruluşları ile yoğun işbirliği içinde Azerbaycan'da yasal devlet yapılanması ve totaliter rejimden demokratik gelişmeye geçiş politikası yapıyor.

Bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren Azerbaycan'ın Avrupa entegrasyon süreçlerine katılmasını dayandıran iki temel faktör vardı:

1. Ülkede kısa sürede kurulan siyasi istikrar, demokratik, hukuki ve laik devlet yapılanması, piyasa ekonomisinin sağlanmasına yönelik sosyo-ekonomik reformlar, insan haklarının korunması alanında gerçekleştirilen etkinlikler;
2. Avrupa'nın uluslararası organizasyonlarını daha etkin işbirliğine çeken Azerbaycan'ın elverişli jeopolitik konumu ve zengin doğal kaynakları.¹¹⁴

24 Ocak 1992 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu "özel davet edilmiş konuk" statüsü almak için Avrupa Konseyi'ne müracaat etse de, ülkemizin bu örgüte üye kabul edilmesi Haydar Aliyev'in uyguladığı tutarlı ve amaca politikanın sonucunda mümkün olmuştur. Onun girişimiyle Azerbaycan'da 1993 yılından

¹¹⁴ Səməd SEYİDOV: "Azərbaycanın Avropa məkanına inteqrasiya mərhələləri" Azerbaijan focus, Sayı- 2 (2), (Bakı-SAM, Ocak-Mart,2010)., ss.51-75., s-51

Azerbaycan'da ölüm cezasına moratorium konulmuş, 1998 yılında ise iptal edilmiştir. Ölüm cezasının kaldırılması ve ceza politikasının insanileştirmesi Azerbaycan'ın Avrupa ailesine bağlantısını sağlayan önemli faktörlerden biri olmuştur. 1996 13 Temmuz Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne mektup yazan Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Avrupa Konseyi'ne tam üye kabul edilmesini istedi. Öyle ki, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in 1996 Temmuz 8-de "Avrupa Konseyi ve Azerbaycan Cumhuriyeti arasında işbirliği programının uygulanması tedbirleri hakkında", 1998 yılı 20 Ocak'ta "Avrupa Konseyi ve Azerbaycan Cumhuriyeti arasında işbirliğinin derinleştirilmesi alanında önlemler hakkında", 1999 yıl,14 Mayıs'ta" Azerbaycan Cumhuriyeti ile Avrupa Konseyi arasında işbirliğinin derinleştirilmesi ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Avrupa'da menfaatlerinin korunması tedbirleri hakkında "imzaladığı kararname gerçekten de ülkemizin Avrupa Konseyi'ne kabul edilmesi için çabalarını artırdığının göstergesiydi. Bu serencamlarda Avrupa ülkelerinde genel kabul görmüş standartlara ve normlara uygunluk açısından Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Suç, Ceza Usul, Sivil ve Sivil Usul yasasının ve diğer yasaların hazırlanmasının hızlanması, cumhuriyetimizin Avrupa Konseyi'nin bir dizi sözleşme ve sazişlerine katılması konusunun öğrenilmesi tavsiye edilmiştir.¹¹⁵ Aynı tavsiyelere uygun olarak çok kısa zamanda bu Codices ve kolluk ile ilgili yasaların neredeyse tamamı Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından kabul edilmiştir. 2000 yılı 28 Haziran da Avrupa Konseyi Parlament Assamblesi (AKPA) bir sonraki oturumunda Bakanlar Komitesi'ne Azerbaycan Cumhuriyeti'ni Avrupa Konseyi'nin tam üyesi seçmek tavsiye edilmiştir. Nihayet, 2001 yılının Ocak ayında Azerbaycan Avrupa Konseyi'ne tam üye kabul edilmiş ve böylece Azerbaycan diplomasisi Avrupa'ya entegrasyon süreçlerine katılmak mücadelesinde büyük zafer elde etmiştir.¹¹⁶ Bu olay Azerbaycan'ın Avrupa'nın organik bir parçası olduğunu kanıtlamıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, 25 Ocak 2001'de Strasbourg'da AKPA'da kendisinin tarihi konuşmasını yaptı. Aynı konuşmasında Haydar Aliyev bu kurumla ülkemiz arasındaki ilişkilerin temel yönlerini belirledi. Tabii ki, bu konuşmada belirtilen konularda AKPA'da

¹¹⁵ AC.Dış İşleri Bakanlığı resmi sitesi: <http://mfa.gov.az/?options=content&id=857>

¹¹⁶ Dilbadi GASİMOV: "Azərbaycan ilə AŞ Əlaqələri" Azerbaijan Focus,Sayı-3,(Bakı-SAM,Kasım-Aralık,2010), s. 97-98

faaliyet gösterecek Azerbaycan heyeti için ülkenin dış politikasının bir parçasını teşkil eden bir uygulama idi. Azerbaycan Avrupa Konseyi'ne üye olurken bu kurumun demokratik dönüşüm yükümlülüklerini yerine getirmekle birlikte, hem de Avrupa Konseyi üyesi olarak örgütün verdiği imkanlardan yararlanma alanında kendi ulusal programını da hazırlamıştır. Bu programın temel amaçları: Azerbaycan gerçeklerini dünya kamuoyuna iletmekle Ermenistan'ın işgalci politikasını ifşa etmek, Azerbaycanlılara karşı Ermenilerin gerçekleştirdiği soykırım ve topraklarımızın yüzde 20'sinin işgal edildiği olgusunu tanıtdırmaq, zorunlu göçmenlerin acı hayatını anlatmak, ülkeyi içeren bölgesel çatışma onun toprak bütünlüğünü korumak şartı ile barışçıl yolla kurtarmak; Demokratik, hukuki devlet yapılanması işini sürdürmek, kazanılmış bağımsızlığın onayı, güçlendirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla Avrupa değerlerini benimseyerek bu birliğe entegre etmek; Demokratik ve hukuki devlet yapılanması işinde reformları sürdürmek için somut yükümlülüklerin yerine getirilmesini, sivil toplumun gelişmesini ve insan haklarının korunmasını sağlamak; Avrupa devletleri ile diplomatik ilişkilerin yüksek düzeyde kurulmasına imkan kazanmak ve ülkenin dış politikasının huzurlu birlikte yaşamak, barışı ve güvenliği korumak vb. uluslararası hukuk ilkelerine dayandığını sergileyerek bu devletlere ulaştırmak; Kendi amaç ve meramları hakkında bilgi vermek için Avrupa Konseyi ali prensibinden kullanım.

Görüldüğü gibi, Azerbaycan'ın Avrupa Konseyi'ne üyelikle ilgili perspektif amaçları gelişmiş ülkelerin bu örgüt kapsamındaki faaliyetlerinin temel amaçları ile çakışıyordu.¹¹⁷ Böylece, Azerbaycan kendi arzu ve isteklerini, taleplerini Avrupa'nın bu muteber tribunasından dünya devletlerine aktarabilmek imkanı kazanmıştır. Bu önemli ve önemli olay ile ilgili Strasbourg'a giden heyete başkanlık eden Sayın İlham Aliyev'in 2001-2003 yıllarında orada yaptığı verimli çalışma özellikle belirtilmelidir. AKPA'da Azerbaycan'ı temsil eden Heyeti Başkanı Sayın İlham Aliyev'in girişimciliği ve diplomatik aktivizm sonucunda ele ilk oturumdan itibaren Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununa ilişkin gerçekleri yansıtan belgeler yayılmaya başladı. İşte İlham Aliyev'in yönetimi altında kurumda ülkemizi temsil eden milletvekilleri hızını çeşitli devletlerden olan üyeleri ile yakın ilişkiler kuruyor, ülkemizin karşılaştığı sorunlar, topraklarımızın yüzde 20'sinin Ermenistan

¹¹⁷ “Azərbaycan beynəlxalq ələmdə”prezident kitabxanası.,www.files.preslib.az., s.24-28 (erişim tarihi 25.04.2015)

silahlı kuvvetleri tarafından işgal edilmesi, bir milyondan fazla insanın mülteci olarak yaşaması hususunda detaylı bilgiler veriyorlardı.¹¹⁸

Bakü bu kurum karşısında yükümlülüklerini zamanında yürütmüş, 1991 yılında kendi bağımsızlığı anayasal aktını kabul etmiş, ülkede İnsan hakları üzere müvekkil - Ombudsman Enstitüsü faaliyete başlamış, Azerbaycan Cumhurbaşkanı sürekli af belgeleri imzalar, yeni elektronik kitle iletişim aracı - Sosyal Televizyon faaliyete başlamıştır. Resmi Bakü örgütün ülkenin demokratik gelişmesine hizmet eden tüm ilerici teklif ve tavsiyelerini dikkate almış, ayak hemmeruzeçilerinin düzenli izleme yapmasına ortam yaratmıştır. Avrupa Konseyi üyesi olan Azerbaycan Cumhuriyeti'nde geçtiğimiz on yıl içinde dünya tecrübesine dayanan tutarlı bir politika sonucunda insan hak ve özgürlüklerinin korunması yönünde cesur ve radikal adımlar atılmıştır.¹¹⁹

AKPA, 2011 yılında Dağlık Karabağ üzere Komitenin yeniden faaliyete başlamasına karar verdi ve bu 2005 yılında karara alınan 1416 sayılı kararda da yer almıştır. Genel olarak, 1994 yılı-1251,1047; 1995 yılı 1263,1059; 2005 yılı 1690,1416 Sayılı kararnamelerde Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesi gerçeği itiraf edilir ve sorunun Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözümü gerekliliği söz ediliyordu. Fakat 2005 yılından beri AKPA tarafından kabul edilen kararlar hayla hayata geçmemiştir. Buna neden Ermenistan tarafının AKPA'nın aldığı kararları tamamen reddetmesi ve bunları görmezden gelmesidir.¹²⁰

2.2. Avrupan'ın enerji güvenliğinde Azerbaycan'ın rolü

Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Hazar enerjisi ile Avrupa ve Akdeniz bölgesinde bulunan ülkeleri sağlayan üç dost ülkedir. Bugün Bakü-Tiflis-Ceyhan

¹¹⁸ “Azərbaycan beynəlxalq arenada” prezident kitabxanası., www.files.preslib.az., s.24-28 (erişim tarihi 25.04.2015)

¹¹⁹ Dilbadi GASİMOV: a.g.m., s.97-98

¹²⁰ S.SEYİDOV: “Azerbaycan AŞPA-nın Dağlıq Qarabağla bağlı qərarlarını həyata keçirəcəyinə ümid edir”., (20 Haziran,2011)., <http://az.trend.az/azerbaijan/karabakh/1894036.html> (erişim tarihi 27.04.2015)

petrol boru hattı ve Bakü - Tiflis - Erzurum boru hattı, TAP ve TANAP projeleri Avrupa ve diğer uluslararası pazarlara Azerbaycan ve Orta Asya'nın petrol ve gazını ulaştırıyor. Bu tür projeler Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin kalkınması ve refahına hizmet ediyor, tüm bölgenin güvenliğini güçlendiriyor.¹²¹

Azerbaycan'ın enerji üzere en geniş işbirliğini Avrupa Birliği ile kurmuştur. İlk önce AB'nin enerji politikası hakkında kısaca şunları söyleyebiliriz. Enerji politikasından konuşurken Avrupa Komisyonu aldığı enerji arzının güvenliği stratejisinden konuşmak mümkündür. Bu belgeye “Green paper” denir. Bu belgeye göre temel amaçlar:

- Teklif politikasının hayrı için talep balanslaştırılması;
- Teklif ile ilgili, Green paper alıcının davranışlarını değiştirmiştir. Vergi değerini tüketimin daha iyi yönetilmesi içindir.
- Talep ile ilgili, küresel ısınma ile mücadele ileri sürülmüştür. İmar olunan ve yeniden yenilenebilir enerjinin yaranışı esas değişikliktir.

Diğer önemli bir belgenin adı- "Enerji 2020: rekabetçi, dayanıklı ve güvenli enerji". Amaçları adından bellidir. Lizbon Anlaşması AB'nin enerji politikasının 4 temel amacı verilmiştir:

- Enerji piyasasının etkinliğinin sağlanması;
- Birliğin enerji arzının güvenliğinin teminatı;
- Enerji verimliliği teşviki ve enerjinin korunması ve enerjinin yenilenebilir ve yeniden yenilenebilir biçimleri;
- Enerji ağlarının birleşmesinin teşviki.

Bunlara göre AB-nin toplam enerji politikasının temel önceliklerini görebiliriz: "enerji verimliliği, enerji fiyatının kararlılığı, iklim nesnelere, yeniden imar olunan enerji kaynaklarına yatırımın yatırılması ve genel dış enerji politikasının geliştirilmesi".¹²²

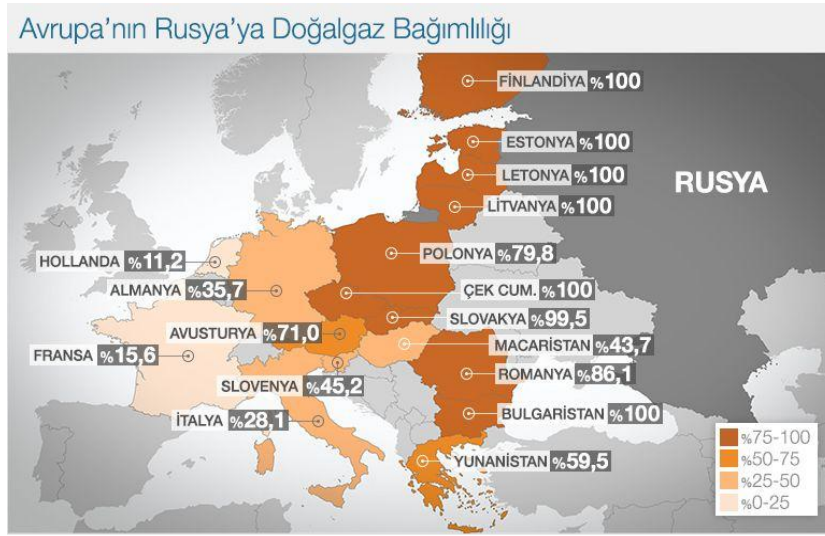
¹²¹ V.SADİGOV: “Azərbaycan və Avropa” Azerbaijan focus.Sayı 2(2)., (Bakı- SAM, Yanvar-mart 2010), s. 96.

¹²² Shahmar HAJIYEV: “EU energy security challenges” SAM Comments.Vol.12. (Bakı-SAM, December 2013).

Avrupa'nın enerji ihtiyaçlarının karşılanmasına gelince ise aşağıdaki sonuç ile karşılaşırız:

Avrupa'nın gaz teminatı 35% Norveç, 34% Rusya,% 13 Cezayir, kalanları ise Nijerya, Libya, Trinidad, Mısır gibi ülkelerin hesabına kafa tutuyor. 2020 yılına kadar Rusya'dan 115 milyar metreküp gaz ithal edilmesi konusunda raporda bilgi verilmiştir, ancak bu rakamın 153 milyar metreküp olması bekleniyor. Avrupa ülkeleri faiz göstergeleri ise şöyledir: 100% Rusya'dan ithalatçılar - İsveç, Estonya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan, 50-100% arasında olanlar - Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Türkiye, Slovenya, Yunanistan, Polonya, Avusturya,% 50 düşük olan ülkeler- Macaristan, Belçika, Almanya, Hırvatistan, Lüksemburg, İtalya, Hollanda. 95 milyon metreküp doğalgaz Kuzey Akım ve Yamal boru hattı ve Ukrayna üzerinden 175 milyon metreküp doğalgaz Avrupa'ya taşınıyor.¹²³

Şekil 2. Avrupa'nın Rusya'ya doğalgaz bağımlılığı¹²⁴

Avrupa'nın Azerbaycan'a ihtiyacı artıyor. Bilindiği üzere Güney Akım projesi dayandırıldı. Buna neden AK'nın 3'üncü Enerji paketinin şartlarına uygun olmaması ve yakın 10 yılda desteklediği projeler sırasında olmamasıdır. Avrupa Komisyonu Güney Gaz Koridoru çerçevesinde baş tutacak TANAP ve TAP-a tercih ediyor. Rusya'nın projenin yönünün Türkiye üzerinden gerçekleştirmesi ise AB ile

¹²³ Avrupa'nın Rusya'ya Doğalgaz bağımlılığı: <http://manset.at/infografik-avrupa-rusya-dogalgaz-bagimliliği-türkiye/>

¹²⁴ www.researchturkey.org

Azerbaycan ilişkilerine etki gösteremez. "Güney Akım" projesi tam durduruldu. Sebep Kırım olaylarına göre AB ile Rusya arasında ilişkilerin bozulmasıdır, bununla da Bulgaristan'a yapılan AB baskısı ile projeden reddetme yaşandı. Bu hem de Avrupa Komisyonu için Bulgaristan'ın Rusya'dan bağımlılığı demektir. Bulgaristan "Güney Akım" projesinin durdurulması sebebiyle yılda en az 400 milyon euro kaybedecek. "Güney Akım" projesi ise Avrupa'nın güneyinin gaz donanımını öngören proje idi. Onun yıllık verim gücü 63 milyar metreküp olmalıydı. Bu kemer Karadeniz'in Rusya ve Türkiye sınırından geçerek Bulgaristan, Sırbistan, Macaristan, Slovenya ve İtalya'nın kuzeyinde Proviziya gaz kompresör istasyonunda sona ulaşmalıydı. Fakat bu baş tutmadı. Putin'in önerisi ile karara gelindi ki, "Güney Akım" nın yerine olacak projesine "Türkiye akımı" denilebilir. Bu kemer Rusya'dan başlayacak Karadeniz'in dibi ile Türkiye'den geçerek Yunanistan sınırına kadar çekilecek. Avrupa'nın yakın 10 yılda gaza olan talebi daha da artacak. Analistler beyan ediyor ki, 2030 yılında Avrupa'nın bu talebi 600 milyar metreküp civarında olacak. Bu talebin da 400 milyar metreküpe kadar olan ana kısmı ithal temelinde gerçekleşecek. Ona göre de "Güney Akım" projesinin durdurulması ve alternatif projeler üzerinde çalışmak bugün öncelik meselelerdendir. "Şahdeniz" gaz kondensat yatağı keşfedildikten sonra Avrupa pazarına çıkarılması ile ilgili birkaç proje oluştu. Onlardan biri "Nabucco" projesi idi. Fakat onun uygulanması mümkün olmadı ve alternatif olarak TAP projesi gündeme geldi.¹²⁵

Genel olarak Avrupa'nın enerji güvenliği açısından Azerbaycan'ın iki önemli özelliği bulunmaktadır:

1. Zengin doğalgaz ve petrole malik bir ülke olması;
2. ABD karşıtlığı nedeniyle İran güzergahının ortadan kalkması ve Rusya'yı bypass ederek Orta Asya enerji kaynaklarını Avrupa'ya taşıyacak boru hatları için güzergah olması.¹²⁶

Azerbaycan'ın bölgede oluşan enerji gelişmelerinin merkezindedir. Daha önce de söylediyimiz gibi, Apşeron'daki yeni Şahdeniz yatağının keşif olunması ve Avrupa Komisyonu kararı ile Avrupa Konseyi Türkmenistan ve Azerbaycan'la Trans

¹²⁵ Cenub axini layihəsi dayandırıldı.12.02.2014. <http://www.medianews.az/2014/12/02/cenub-axini-layihesi-dayandırıldı> (erişim tarihi 30.01.2015)

¹²⁶ Cavid VELİYEV: a.g.e., s.172.

Hazar boru hattının inşasına karar verdiler. Ayrıca Şahdeniz yatağından 16 mlyd.kub metre nakledilen gazın 6'sı Türkiye'ye, geri kalan bölümü ise Avrupa piyasalarına nakil edilmesi öngörülüyordu. Tüm bu gelişme AB Güney koridorunun gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu, Nabucco, TAP ve İTGI gibi önemli projeler aracılığıyla uygulanması dikkate alınmıştır. Bu projeler enerji kaynakları, enerji teminatının ve Avrupa'nın enerji güvenliği sağlanması amacıyla.¹²⁷

Azerbaycan Avrupa'ya enerji nakli başarısını Gürcistan ve Türkiye ile işbirliği sayesinde elde etmiştir. Türkiye ile Azerbaycan arasında 26 Aralık 2011 de imzalanan Azerbaycan doğal gazını Avrupa'ya taşıyacak hattı inşasına dair mutabakat zaptı ve sonrasında 26 Haziran 2012 de imzalanan nihai anlaşma Azerbaycan sınırlarından başlayan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya kadar uzanacak olan yerni bir projeyi müjdelemekteydi. Başlangıçta küçük Nabucco olarak nitelenen Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) üçüncü tarafların müdahale veya desteği olmadan gerçekleşen üçlü proje olarak dikkati çekmektedir. Daha önceki projelerde olduğu gibi bu proje de karşılıklı güven ve işbirliğinin sonucudur. Bölgedeki enerji dengesinde köklü değişime neden olması beklenen bu boru hattı aracılığıyla Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan Avrupa gaz pazarına dahil olmak amacıyla işbirliğine girmişler.¹²⁸

Avrupa enerji güvenliğinde yeni sahne ilk önce de bahs ettiğimiz TAP projesidir. Avrupa'lı alıcılarla ticari anlaşmalar üzere Yunanistan bir mlyr.kub metr doğal gaz elde edebileceklerdir. Gösterilen rakam büyük bir miktar değil, lakin Yunanistan gibi bir enerji kaynağından asılı olan bir ülkenin enerji güvenliğinde büyük rolü vardır. Yunanistan'ın baş bakanı Antonis Samarasın da dediği gibi aynı durum Yunanistan'la yanı sıra Arnavutluk ve İtalya gibi doğalgaz ihtiyacı olan ülkelere de geçerlidir: “Bu koridor Balkan ülkelerini, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini güneyinden kuzeyine kadar doğal gazla sağlayacaktır. Ümit ediyorum ki, gelecekteki konuşmalar ve tartışmalarımız sonucunda TAP'ın kapasitesi yükselecektir”. Diğer boru hatları ve milli hükümetlerle anlaşmalar vasıtasıyla

¹²⁷ Gulmira RZAYEVA, Amanda PAUL: “Azerbaijan – the key to EU energy security”, 24.10.2011. www.epc.eu (erişim tarihi 05 05 2015)

¹²⁸ Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye. Bölgesel işbirliğinin başarı örneği. Policy brief. Sayı 03. Mart. 2015., s.14-15

TAP'ın Güney Doğu ülkelerinde kapasitesi yükselecek ve onun bölgede doğal gaz pazarları kurmak ve bölgenin enerji güvenliğini sağlamak potansiyeli vardır.

Azerbaycanın doğal gazının Avrupaya nakl edildiği 2019 yılında Avrupa enerji tarihinin yeni dönemi başlamış olacaktır. AB ülkeleri Azerbaycan gibi güvenli bir yeni enerji sağlayıcısı vasıtasıyla yeni enerji kaynağı elde etmiş olacaklar.¹²⁹

3. Hazar sorunu etkisi

Hazar, 423.300 km² ile dünyanın en büyük kara içi su örtüsüdür. Su hacmi 80.000 m³ ve su seviyesi 28 m'dir. Uzunluğu 1050 km, eni 196-435 km'dir. En derin kısmı 1098 m, ortalama derinliği 180 m'dir. Suyu çok az tuzludur. Tuzluluk oranı % 0.13'dür. Hazar Denizi'nin Rusya federasyonu, Azerbaycan, İran, Türkmenistan ve Kazakistan'a kıyısı bulunan bir su alanıdır. Kuzey-Güney uzunluğu 1204 kilometredir ve yaklaşık 371.000 km²'lik bir alanı kapsar.

Hazar Denizi'ne irili ufaklı 130 kadar nehir ve çay dökülür. Volga , Kura, Terek, Ural, Emba, Atrek ve Guban nehirlerinden beslenmektedir. Hazar'a karışan bu nehir sularının % 80'ni Volga Nehri'nin suyudur. Hazar'da 50 ada bulunmasına karşın, son 30 yılda deniz seviyesinin 2.5-2.6 metre yükselmesinde dolayı adaların çoğu sular altında kalmıştır.¹³⁰

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra karşılaştığı üçüncü önemli dış politika sorunu Hazar'ın statüsünün belirlenmesi olmuştur. Sorunun çözümüne daha önce Çarlık Rusyası-İran ve daha sonra Sovyetler Birliği-İran arasında imzalanmış anlaşmalar çerçevesinde yaklaşılmıştır. Hazar Bölgesi ile ilgili Rusya-İran arasındaki ilk anlaşma 21 Ocak 1732'de Reşt'de imzalandı. 8 maddelik Reşt Anlaşması'na göre 5 ay içinde Rusya Kür Nehri'nin akarına kadar olan bütün toprakları İran'a vererek fakat bu toprakları İran kendi elinde tutacak ve Osmanlı'ya vermeyecektir. Bu anlaşma ile Rusya İran sınırları içinde ticaret hakkı kazanmıştır. Bu anlaşmayı takiben 1735'de Rusya-İran arasında ikinci bir anlaşma imzalanmıştır. 1813 Gülistan

¹²⁹ Rasa VAİCİUNIENE. "Azerbaijan-to open new stage in European Security", <https://www.usacc.org/news-a-publications/investment-news/1013-azerbaijan-to-open-new-stage-in-european-energy-security.html> (erişim tarihi 05 05 2015)

¹³⁰ Osman Nuri ARAS: Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, (İstanbul: Der Yayınları, 2001),s.5.

ve 1828 Türkmençay Hazar'ın statüsü ile ilgili Rusya-İran arasında imzalanan diğer iki önemli anlaşmalardır.¹³¹

SSCB'nin dağılmasından sonra, o döneme kadar uluslararası boyutta sorun olarak dikkat çekmeyen bir çok konu, yeni bağımsız devletler arasında sorun olarak doğmuştur. Bu sorunlardan biri de, Hazar Denizi'nin statüsünün belirlenmesi konusunda yaşanmaktadır.

Hazar'ın sahip olduğu coğrafi özellikler, onu mevcut su havzalarının bilimsel sınıflandırılmasına uygun olarak değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Genel olarak bakacak olursak, kıyıdaş ülkelerden Azerbaycan ve Kazakistan'ın tutumlarında Hazar'ın "sınır gölü" veya "deniz" statüsünde tabii tutulması gibi paralel yaklaşımlar görebiliriz. Buna karşın, Rusya ve İran Hazar'ı "kapalı su havzası" olarak değerlendirmekte ve kendine özgü statü belirlenmesini öngörmektedir.

Türkmenistan ise belirli sabit tutum sergilememekte ve zamanla tutum değiştirmektedir. Bu farklı yaklaşımlar Hazar'ın statüsünün belirlenmesinde hangi uluslararası hukuk formunun uygulanacağı konusunda belirsizliğe yol açmıştır. Kıyıdaş ülkelerin konuya bilimsel olmaktan daha çok, kendi politik ve ekonomik çıkarları açısından bakmaları da sorunun çözümü karşısında önemli engeller yaratmaktadır.¹³²

Sovyetlerin dağılmasına kadar Hazar'ın statüsü İran-Rusya arasında imzalanan 26 Şubat 1921, 25 Mart 1940 ve 27 Ağustos 1935 anlaşmalarıyla belirlenmiştir. Hazar'daki Sovyet-İran sınırı hiçbir zaman açıkça belirtilmemiştir. 1954 tarihli kapsamlı sınır anlaşması Hazar'ın iki tarafındaki sınırları tespit etmiş, fakat denizin üzerindeki sınır konusunda sessiz kalmıştır. Daha önceki 1921 ve 1935 anlaşmaları her iki ülke için 10 millik özel balıkçılık bölgeleri belirlemiş, 1940 Anlaşması ise iki taraf kendi kıyısal sularında 10 mile kadar yalnız balıkçılık hakkı vermiştir. 1935 ve 1940 Sovyet-İran anlaşmalarına eklenen notlar Hazar'ın "iki hükümet tarafından bir Sovyet ve İran denizi" (1935) olduğunu ilan etmiş ve " tarafların Hazar'ın İran ve Sovyetler Birliği'ne ait olduğunu (1940) kabul ettiklerini belirlemiştir.¹³³

¹³¹ Azerbaycaan tarihi. XIX – XXI esrin evveli. (Bakı- BDU neşriyyat.2010). s.30-58

¹³² Araz ASLANLI: "Xəzərin statusu və Transxəzər əməkdaşlığı kontekstində İran-Azərbaycan münasibətləri". (Tbilisi-Konrad-Adenauer-Stiftung e.V, 2014).,

¹³³ Mahir İBRAHİMOV: "Xəzər bölgəsi-Rusiya-Sovet-İran Tarixşünaslığında", sayı.4,2009., s.375-378

Hukuksal açıdan sorunun çözümü için BM 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne müracaat edilmektedir. Hazar'ın göl veya deniz olması onun paylaşımında farklı sonuçlar doğurduğundan kıyı devletler bu sözleşmenin uygulanıp uygulanmamasını kendi çıkarları çerçevesinde yaklaşmaktadırlar.

1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) kıyı devletlere kara sınırını 200 mil olarak belirlemektedir. Birinci 12 mil devletin kara suları olurken geri kalan bölümü münhasır ekonomik bölgesini oluşturmaktadır.¹³⁴

Günümüzde Hazar sorunun çözülmesi bakımından kıyı devletlerden bir tarafta Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan diğer tarafta ise Türkmenistan ve İran olmak üzere iki kutup bulunmaktadır. Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan arasında imzalanan anlaşmaya göre Hazar Denizi dibi ortak hat prensibine uygun bölünmesi ve kıyı devletlerin onlara ait olan bölgelerde doğal kaynakların araştırılması ve üretimi hakkına sahiptirler. Şu ana kadar kıyı devletlerarasında imzalanan ikili ve çok taraflı anlaşmalar aşağıdakilerdir:

- Azerbaycan-Rusya arasında deniz dibinin bölünmesine dair 23 Eylül 2002 anlaşması.
- Azerbaycan-Kazakistan arasında deniz dibinin bölünmesine dair 29 Kasım 2001 anlaşması ve 27 Şubat 2003 ek protokolü.
- Azerbaycan-Kazakistan-Rusya arasında deniz dibinin bölünmesine dair 14 Mayıs 2003 anlaşması.
- Hazar Denizi'nin çevresinin korunması hakkında 4 Kasım 2003 tarihli Tahran Çerçeve Konvansiyonu.

4 Kasım 2003'te Rusya, Azerbaycan, Kazakistan ve İran; 8 Kasım 2003'te Türkmenistan'ın da katıldığı Hazar Denizi deniz ortamını koruma amaçlı sınır anlaşmasını imzaladılar.

Günümüzde aşağıdaki anlaşmalar üzerine görüşmeler sürdürülmektedir: Hazar Denizi'nin doğal çevresindeki monitoring ve hidro meteoroloji bölgelerinde

¹³⁴ BM Deniz Hukuk Sözleşmesi: Kısım 1, Madde 3.
<http://denizmevzuat.udhb.gov.tr/dosyam/denizhukuku.pdf> (erişim tarihi-02.05.15)

Hazar Denizi ülkelerinin işbirliği, Hazar Denizi'nin biyolojik kaynaklarının korunması ve kullanılması, Hazar Denizi'nde ticari deniz trafiği.¹³⁵

Azerbaycan'ın yabancı şirketlerle imzaladığı anlaşmalar, Rusya ve İran'ın Hazar'ın statü sorununa hukuksal yaklaşımdan siyasal-jeopolitik yaklaşıma geçmesinde önemli rol oynamıştır. Zira Hazar'da en fazla tehdit Azerbaycan'a yönelik olmuştur. Azerbaycan petrol anlaşmaları sonrası ortaya çıkan sorunu Haydar Aliyev, petrol şirketleri ile de görüşmelerinde dillendirmiştir. Haziran 1994'te Bakü'de dokuz petrol şirketinin başkanlarıyla görüşen Haydar Aliyev, "Hazar'ın paylaşılması sorunu Azerbaycan'ın Batılı petrol şirketleri ile işbirliğini engellemeye çalışan güçler tarafından ortaya atılan ve önceden düşünülmüş bir sorundur." Asrın Anlaşması sonrası Rusya'nın Lukoil ve Rosneft Asrın Anlaşması'nda yer almasına rağmen Rusya'da bazı çevreler Hazar'ın statü sorunu çözülmediği için anlaşmanın yasal olmadığını iddia etmişlerdir.¹³⁶

Diğer yandan petrol ve doğalgaz Azerbaycan'ın Hazar politikasında önemli rol oynamaktadır. Hazar'ın doğal kaynaklarının ortak işletilmesini isteyen Rusya ve İran'da farklı olarak Azerbaycan'ın zengin rezervleri olan petrol kuyuları Hazar'da yer almıştır. Diğer yandan da İran tarafından ortaya atılan Hazar'ın beş ortak yere paylaşılması ve Rusya tarafından 1996'da ortaya atılan 45 millik teklifler gerçekleşmiş olsaydı Azerbaycan Hazar'daki zengin petrol kuyularını kaybedebilirdi. Azerbaycan'ın Asrın Anlaşması'nda yer alan üç petrol kuyusunun her üçü Hazar'da yer almakta ve ikisi –Azeri ve Çırak- üzerinde Türkmenistan tarafından hak iddia edilmektedir. Hazar'ın paylaşılmasının sorun olarak ortaya çıkması az daha Azerbaycan'ın enerji şirketleri ile imzalayacağı petrol anlaşmaları önünde engel olacaktı. Petrol anlaşmalarının imzalanması ile ilgili 1994'ün yazında devam eden görüşmeler sırasında şirketler imzalanacak anlaşmanın Hazar'ın statü sorunu çözüldükten sonra yürürlüğe girebileceği şartını öne sürmüşlerdir. Bu teklife kesinlikle karşı çıkan Azerbaycan yönetimi, anlaşmada bu şartın konulması durumunda anlaşmanın hiçbir zaman yürürlüğe girmeyeceğinin farkında olmuştur.

¹³⁵ Cavid VELİYEV; a.g.e.,s.101.

¹³⁶ MERZLİAKOV: "Legal Status of the Caspian", International Affairs, A Russian Journal (March 1999).

Yapılan görüşmelerin sonuç vermemesi ile Azerbaycan ABD Enerji Bakanı yardımcısı Bill Ueyt'le görüşmüştür.¹³⁷

Azerbaycan'ın doğal kaynaklarını işletilmesi ile ilgili Batılı şirketlerle imzaladığı anlaşma Hazar'da ABD ve Avrupa'nın pozisyonun kuvvetlenmesine ve bu devletlerin basınında Hazar statüsü konusunda Azerbaycan lehinde yazıların yer almasına neden olmuştur. Bu da Azerbaycan lehinde kamuoyunun oluşmasına neden olmuştur.

3.1. Azerbaycan'ın tutumu

Hazar'ın statüsü sorunu, petrol anlaşmalarını imzaladıktan sonra Azerbaycan'ın karşılaştığı en büyük engellerden biridir. Zira statü sorunu, anlaşmaları zora sokabilecek ve yabancı şirketleri petrol yataklarının işletilmesinden alıkoyabilecek bir sorundur. Azerbaycan tarafı Hazar'ın statüsü ile bağlı, iki görüşü "sınır gölü" ve "açık deniz" devamlı ileri sürmüştür. İlk olarak, Azerbaycan tarafı Hazar'ın bir "sınır gölü" olarak değerlendirilmesinden ve kıyıdaş ülkeler arasında bütün egemenleri içerecek şekilde sektörlere bölünmesinden yanadır. Bu öneri, kendi bölgesinde petrol ve doğalgaz zengini olması nedeniyle Kazakistan tarafından da desteklenmektedir.

Azerbaycan böyle bir paylaşımın dünya örneklerinin bulunduğunu öne sürmektedir. ABD ve Kanada arasında Büyük Göl'ün; Fransa ve İsviçre arasında Genova Gölü'nün; Nijerya, Çad ve Kamerun arasında Çad Gölü'nün; Kazakistan ve Özbekistan arasında Aral Gölü'nün; Uganda, Tanzania ve Kenya arasında Victoria Gölü'nün; İsviçre ve İtalya arasında Lugana ve Majöre Gölleri'nin; Bolivya ve Peru arasında Titikaka Gölü'nün paylaşımı bu statüye tabi tutularak yapılmıştır.¹³⁸

Azerbaycan'ın bir başka önerisi Hazar'ın statüsünü "açık deniz" prensibine göre belirleme yönündedir. Azerbaycan Hazar'a 16 Kasım 1994'te yürürlüğü giren 1982 tarihli BMDHS'yi uygulanmasını istemektedir.¹³⁹ Sözleşmenin 122-inci maddesinde kapalı veya yarı kapalı bir deniz için "İki veya daha fazla devlet tarafından etrafi çevrilmiş ve diğer bir denize veya okyanusa dar bir geçiş yolu ile

¹³⁷ Cavid VELİYEV: a.g.e.,s.192.

¹³⁸ Mahir İBRAHİMOV: a.g.m., s.375-378

¹³⁹ BM Deniz hukuk Sözleşmesi: Kısım 5, Madde 122.

bağlı olan ya da tamamen veya büyük bir bölümüyle iki veya daha çok devletin toprak sularından ve özel ekonomik bölgesinden oluşan bir körfez, bir deniz havzası veya bir deniz anlamına gelir" şeklinde tanım verilmiştir. Bu teklifin kabulü durumunda, her kıyıdaş devlet 12 millik karasuları, 200 millik yalnız ekonomik bölgeye sahip olacaktır. Bu nedenle, Rusya ve İran tarafları Hazar için hem göl hem de deniz statüsünün tanımlanmasına karşı gelmektedirler.¹⁴⁰

Ocak 2001'de Azerbaycan'a yaptığı ziyarette Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin ve Aliyev arasında Hazar Denizi'nin statüsü konusunda da bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma deniz yatağının ortak hat boyunca beş kıyıdaş ülke arasında bölünmesini deniz suyununsa ortak kullanımını öngörüyordu. Anlaşmada her kıyıdaş ülkenin kendi bölgesindeki maden kaynakları üzerinde yalnız hak sahibi olduklarına da vurgu yapıyordu.

Şekil 3. Hazar'ın Ulusal Sektöre Bölünmesi¹⁴¹

Özet olarak, Azerbaycana göre

- Hazar uluslararası sınır gölüdür;
- Hazar bütün yönler (hava alanı, denizin yüzeyi, derinliği, dibi ve altı) üzere orta çizgi prensibi ile ulusal sektörlere bölünmelidir;

¹⁴⁰ Araz ASLANLI. "Xəzərin statusu və Transxəzər əməkdaşlığı kontekstində İran-Azərbaycan münasibətləri". (Tbilisi-Konrad-Adenauer-Stiftung e.V, 2014), s. 8-9

¹⁴¹ Qafqazinfo.az (27.09.14)

- Hazar'ın milli sektörlere bölünmesi eski SSCB iş pratiğine ve o zamanki (1970 yılında kabul edilen) bölgeye dayanak. Öyle ki, Astara-Hesenqulu çizgisinin güneyi İran'a aittir. Bu çizginin kuzeyi ise SSCB Cumhuriyetleri arasında paylaşılmıştır;
- Böyle bölge artık mevcut olduğundan Hazar etrafı devletler durumu kabullenmeden önce kendi milli sektöründe işe başlayabilirler.¹⁴²

3.2. Rusya ve İran'ın Hazar'ın bölünmesine karşı çıkması

Rusya ve İranın Hazarın bölünmesine karşı çıkmasının nedeni Orta Asya ve Transkafkasya'da büyük bir Batılı-özellikle Amerikan-nüfuz ve siyasi varlığın ortaya çıkmasını istememektirler.

Rusya Sovyet Sosyalist Federal Cumhuriyeti ile İran arasındaki 26 Şubat 1921 tarihli Anlaşma ve S.S.C.B. ile İran arasındaki 25 Mart 1940 tarihli Ticaret ve Denizcilik Anlaşması Hazar'ın yeni statüsünün kabul edilmesine kadar hukuki düzenini belirleyen uluslararası belgelerdir. Her ikisi de "ortak su" prensibinden yola çıkmaktadırlar. Söz konusu olan açıkça Hazar Denizi ülkeleri için balık avı ve deniz trafiği serbestliği düzeni (10 deniz mili balık avlanma kıyı sahası hariç tutulmak üzere) ve Hazar Denizi ülkelere ait olmayan ülkelerin bayrakları altındaki gemilerin yüzmesinin yasaklanmasıdır. Yeraltı sularının kullanımı ve çevre koruma faaliyetleri sorunları anlaşmalarla düzenlenmemektedir. Rusya Aşkabat Zirvesi'nde Hazar Sorunu'nun çözülmesine yönelik 45 mil teklifini yapmıştır. Teklife göre 45 mil (kıydan 75 km içeri) münhasır ekonomik bölge olarak tanımlanıyor. Orta alan (45 milin ötesi) ortak kullanım alanı olarak kalıyor, bu alanda bulunan hidrokarbon rezervler ise beş devlet tarafında oluşturulan ortak şirketler birliği tarafından işletilecekti. Zirveye Azerbaycan dışındaki diğer dört devletlerin hepsi kendi teklifleri ile gelirken Azerbaycan sorunun sektörlere bölünmesi yoluyla çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Rusya 45 millik teklifi yaptıktan sonra Rusya, İran ve Türkmenistan kara sularını araştırma hakkı dahil 45 mil olması ve ortak alanın beş kıyı

¹⁴² Araz ASLANLI. a.g.m., s.19-20.

devlet tarafından kullanılabilmesi konusunda 12 Kasım 1996'da anlaşma imzaladılar, Azerbaycan Çıracık yatağı 45 milin ötesinde bulunduğu için anlaşmaya katılmadı.¹⁴³

Hazar'ın statüsüne ilişkin politikasında günümüze kadar üç temel politika değişikliğine giden Rusya, statü belirlemede en etkili devlet konumundadır. Rusya'nın 1993-1996 yılları arasındaki tutumu, 10-12 veya 20 millik kıyı şeridi dışındaki su kitlesinin ve deniz tabanının ortak kullanılması, 1998'den sonra ise deniz tabanının eşit uzaklık ilkesine göre bölüştürülmesi, su kütlesinin ise ortak kullanılması şeklinde değişmiştir. Rusya'nın Hazar'ın statüsü konusundaki politikası 1998'e kadar bir nokta üzerinde odaklanmaktadır. Bu da Hazar'ın "ortak su kütlesi" veya "kapalı su havzası" gibi tanımlanmasıdır. 1998'den sonra ise, Rusya'nın tutumu "ortak su kütlesi" tanımından "sınır gölü" tanımına yaklaşmıştır. Rusya Hazar'ın statü konusunda 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin uygulanmasına karşıdır. Buna da gerekçe olarak 1921, 1935, 1940'ta SSCB ile İran arasında imzalanan antlaşmaları göstermektedir. Bu antlaşmalarda Hazar bir deniz olarak değerlendirilmemiştir. 1998'e kadar Rusya'nın Hazar'ın statüsü konusundaki tutumu şu şekilde özetlenebilir:

Rusya İran'a doğrudan ulaşmak için tek yol olan deniz yolunu koruyacak; Askeri gücünü kullanarak Orta Asya Cumhuriyetlerinin Kafkasya üzerinden Batı'ya ve bu kapsamda Türkiye'ye ulaşması üzerinde denetimini kuracaktır; Ortak kullanım alanındaki olanakların kullanılması kıyıdaş ülkelerin ortak kararı ile olacağından Kazakistan ve Türkmenistan petrol ve doğal gazın deniz dibiyle Azerbaycan üzerinden batıya taşınması konusunda belirleyici konuma gelecek; Yeni kıyıdaş ülkelerin Hazar'daki doğal zenginlikleri kullanarak güçlü ekonomiye sahip olmakla, ekonomik açıdan kendinden bağımsız duruma gelmesini engelleyebilecek; Batılı devletlerin bölgeye büyük yatırımlar yaptıktan sonra, Rusya'nın bölgeye müdahalesini engelleyici olmalarına fırsat vermemek için bu yatırımları engelleme imkanı kazanacak; Hazar havzasındaki doğal zenginliklerden daha fazla pay alabilecektir.

1998'den sonra ise Rusya'nın tutumu değişmiştir. Rusya konuyla ilgili daha pragmatik bir politika izleyerek bölgede kendi siyasi ve ekonomik çıkarları

¹⁴³ Cavid VELİYEV: a.g.e.,s.105-106

doğrultusunda hareket etmektedir. Bunun kanıtı olarak da, 1998 Kazakistan'la yapılan anlaşma ve 2001 Azerbaycan'la yapılan anlaşma gösterilebilir.¹⁴⁴

Rusya gibi İran da Hazar Denizi'nin sektörel bölünmesine güçlü biçimde karşı çıkmaktadır.

SSCB'nin dağılmasından sonra İran Hazar'ın statüsünün belirlenmesi konusunda üç teklif ileri sürmüştür:

1. Kondominum. Hazar'ın ve doğal kaynaklarının beş kıyı devlet tarafından ortak kullanılması: Bu teklif diğer kıyı devletler tarafından kabul görmemiş ve dolayısıyla uygulanma şansı olmamıştır.

2. Hazar'ın doğal kaynaklarının kullanılmasında ortak mülkiyet anlayışının uygulanması;

3. Su yüzünü ve dibinin kıyı devletler arasında beş eşit oranda (%20) paylaşılması: 1998'de Rusya ve Kazakistan arasında anlaşma imzalandıktan sonra Hazar'ın statüsü konusunda İran yalnızlaşmış ve bu tarihten itibaren Hazar'ın % 20'lik beş hisseye bölünmesini savunmuştur.

İran'ın Hazar'ın ortak kullanımına ilişkin beklentileri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- İran'ın başlıca amacı Batılı güçlerin, özellikle ABD'nin bölgeye yerleşmesini engellemektir;
- Batılı devletlerin Hazar'daki yatırımlarının güvenliğini sağlamak için atacakları adımlar (bölgede askeri güç bulundurmak, işbirliği yaptıkları kıyıdaş ülkeyi askeri ittifaklara alma gibi) İran'ın kendi güvenliğini zedeleyebilecek boyut kazanabilir;
- İran tarihin hiçbir döneminde, Rusya ve SSCB karşısında, Hazar'da önemli varlık göstermemiştir. Ortaya çıkan bu fırsat, İran'a alternatif larak bu olanağı sağlamaktadır;
- İran, Kazakistan ve Türkmenistan petrol ve doğalgazını taşımada kullanılacak boru hattının kendi topraklarından geçmesini istemektedir. Hazar'ın milli sektörlerle bölünmesi durumunda, bu boru hattının Hazar'ın dibiyile Azerbaycan üzerinden geçmesi gündemdedir. Buna engel olmak, yalnız Hazar'da veto hakkı edinerek söz sahibi olmakla mümkündür;

¹⁴⁴ Araz ASLANLI. a.g.m., s.15-16

- Bölgede, Türk Cumhuriyetleri arasında işbirliği sonucu oluşabilecek güçlü birlik, İran'ın bölgesel hedefleri ile bağdaşmamaktadır.
- İran günümüzde ve gelecekte kendine müttefik olarak gördüğü Rusya ile doğrudan iletişim sağlayabileceği tek sınır Hazar üzerinden olabilir. Hazar'ın sektörel bölünmesi bu olanağı ortadan kaldırmaktır. 1998'deki Rusya-Kazakistan anlaşmasından sonra, Hazar'a ilişkin politikasında yalnız kalan İran da, bu konudaki tutumunda bazı değişiklikler yapmıştır. Şöyle ki, Haziran 2000'de Tahran'da yapılan ECO Zirvesi'nde İran Hazar'ın statüsü ile ilgili olarak, Hazar'ın beş kıyı devleti arasında ortaklaşa bölünmesini (condominium) teklif etmiştir.¹⁴⁵

İran Hazar sorununun hukuksal açıdan değil siyasi açıdan yanaşmaktadır. Dünyanın ikinci büyük doğalgaz ve petrol rezervine sahip İran'ın zengin kaynakları Basra Körfezi ve güneyindeki Kuzistan bölgesinde bulunmaktadır. Bu nedenle İran'ın Hazar'daki kaynakları işletmesi ekonomik olarak yararlı görünmemektedir. ABD Enerji Bakanlığı verilerine göre İran'ın Güney Hazar'daki rezervlerinin miktarı 0.1 milyar varil tahmin rezervi ise 15 milyar varildir. Dolayısıyla İran'ın Hazar'ın paylaşımı sorununa yaklaşımı ekonomik değil siyasi karakter taşımaktadır. Ayrıca Hazar'ın statüsünün belirlenmeden doğal kaynaklarının kullanılmayacağını ileri süren İran, Azerbaycan'ın Şahdeniz yatağında işletim hakkı almaktadır.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Araz ASLANLI: a.g.m., s.17

¹⁴⁶ Cavid VELİYEV: a.g.e., s.113

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bahsedilenleri kısaca bu tür tamamlayabiliriz:

1994 yılı Azerbaycan'ın yeni enerji politikası stratejisinin başlangıç yılı oldu. Hükümetimiz ile dünyanın önemli petrol şirketleri arasında sözleşme imzalandı. 1994 yılında imzalanan bu anlaşma "Asrın Anlaşması" adını aldı. Bu, yatırımların hacmi ve kaynak temeli olarak götürülen "Azeri-Çırac-Güneşli" yatağının dünyadaki en büyük petrol yataklarından biri olması olgusu ile ilgili idi. 20 yılı aşkın bir süredir, bu yatak kullanılmaktadır ve ülkemizde petrol üretiminin temel birimi olarak kabul edilir.

Böylece, Hazar Denizi ilk defa olarak yabancı yatırımlar için açıldı. 1996 yılında Azerbaycan'la BP'nin liderliğindeki yabancı şirketler konsorsiyumu arasında Şahdeniz yatağına dair anlaşma imzalandı. "Şahdeniz" gaz yatağı "Güney gaz koridoru" için kaynak bazasıdır. 1997 yılında "Çırac" platformunda ilk petrol üretimi yapıldı. Bu, muhtemelen, petrol endüstrisi tarihinde rekordu.Yani, sözleşmenin imzalanması ile ilk petrol üretimi arasındaki zaman farkı sadece 3 yıl oldu.

1999 yılında Hazar Denizi ile Karadeniz'ini birleştiren Bakü-Supsa boru hattı çekildi. Böylece, Azerbaycan petrolü Gürcistan Karadeniz'deki Supsa limanına nakil edilmeye başlandı. Bu, genişlemenin temel unsuru idi. İlk kez olarak Hazar Denizi ile Karadeniz ham petrolü nakleden boru hattında birleşti.

2006 yılında BTC petrol boru hattı kullanıma verildi. Hazar ve Akdeniz denizleri ilk kez olarak boru hattı ile birleşti. 2007 yılında Bakü, Tiflis ve Türkiye'nin Erzurum şehirlerini birleştiren Güney Kafkasya doğalgaz hattı çekildi.

2011 yılında Avrupa Komisyonu ile Azerbaycan arasında Bakü'de Güney gaz koridoru konusunda deklarasyon imzalandı. "Şahdeniz" yatağı ve Azerbaycan'ın diğer doğalgaz yataklarından uluslararası pazarlara doğalgaz Güney gaz koridoru aracılığıyla nakledilecek. Güney gaz koridoru için kaynak bazası BP'nin emeliyatçısı olduğu "Şahdeniz" yatağıdır. "Abşeron", "Umut" ve diğer yataklar Güney gaz koridoru katkı verecek.

2012 yılında TransAnadolu-TANAP gaz boru hattının inşası ile ilgili Azerbaycan ile Türkiye arasında bir anlaşma imzalandı. Kısacası, TANAP Güney gaz koridorunun hayata geçirilmesinde önemli yer tutmaktadır. 2014'te Güney gaz

koridorunun temel koyma töreni Bakü'de yapıldı ve bundan önce ise 2013 yılında TANAP-ın pratik olarak uygulanmasına başlandı. Yunan-Türk sınırında TANAP boru hattına birleşecek Trans-Adriatic boru hattının (TAP) inşaatı 2016 yılında inşası öngörülüyor ve 2020 yılında uygulanmasına başlanması öngörülüyor. Hazar'da üretilen gaz TANAP aracılığıyla Türkiye'nin batısına, oradan Kuzey Yunanistan, Arnavutluk ve Adriyatik Denizi'ni geçerek İtalya'nın güneyine aktarılacak.

“Şahdeniz-2” projesinin gerçekleştirilmesi ve Trans-Anadolu doğalgaz kemerinin (TANAP) çekimi yakın gelecekte Avrupanın gazla teminatında Azerbaycan'ın statüsünü daha da yükseltecektir.

Tüm bu önemli aşamalar Azerbaycan'ın enerji politikasının uygulanmasında oldukça önemlidir.

Yüksek lisans tezinin incelenmesi sırasında şöyle bir soru ortaya çıkıyor. Ne için dünya ülkelerinin büyük çoğunluğu Azerbaycanla gaz ve petrol üretimi ve tüketimi işbirliğine ilgi gösteriyorlar?

Bunu aşağıdakılarla aydınlatmak mümkündür:

- 1- Azerbaycan siyasi açıdan en istikrarlı ülkelerden biridir.
- 2- Azerbaycan ekonomik açıdan gelişen ülkelerden biridir.
- 3- Azerbaycan'da zengin hidrokarbon rezervleri vardır.
- 4- Milli döviz olan manatın kuru sabit kalmaktadır.

Yabancı yatırımcılar ve devletler öncelikle ekonomik ilişkiler kurarken siyasi istikrara sahip ülkeleri tercih ediyorlar. Elbette, iktidar krizi, ülke genelinde çatışma olan devletlerle ekonomik ilişkiler kurmak en tehlikeli risk olarak kabul edilir. Ülkemizde son 20 yılda siyasi istikrar, halk ve rehber arasında yoğun birlik sağlanması olmuştur.

Ekonomik alanda sürekli gelişmesi olan devletle işbirliği dış devletlerin dış politikasında en öncelikli konudur. Azerbaycan son 11 yılda dünyanın sürekli gelişen ülkeleri arasındadır ve rekabet yeteneğine göre dünya ülkeleri arasında 38. sırada yer almaktadır. Ülkemizin tüm alanlarının sürekli gelişimi yabancı şirketlerin buraya

ilgisini daha da artırır, onlar ülke ekonomisine, öncelikle enerji sektörüne külli miktarda yatırımı güvenle yatırırlar.

Azerbaycanda hazırda mevcut olan hidrokarbon rezervleri hem iç talebi karşılamaya imkan verir, hem de petrol ve gazın dışa ithalini sağlıyor. Artık istismar edilen BTC boru hattı dünyanın çeşitli ülkelerine, özellikle Avrupa'ya kendi iç ihtiyaçlarını Azerbaycan'ın ürünleri hesabına ödemeye güven yaratmıştır.

Ülkemizin enerji alanında bölgenin en büyük projelere sahip olması bu güveni daha da artırır. Azerbaycan'ın petrolle birlikte büyük gaz hasılatçısı ülkesine dönüşmesi yeni ihracat imkanlarının artmasına ve buna uygun olarak daha büyük ölçekli projeleri gerçekleştirmeye olanak tanıyor. Buna göre de "Güney gaz koridoru" çerçevesinde TAP ve TANAP projelerinin yakında reallaştırılmasına ilgi gittikçe artıyor. Ukrayna olayları sonucunda Avrupa'nın en büyük gaz sağlayıcısı olan Rusya ile ilişkilerinin kesilmesi bu süreci daha da hızlandırıyor.

Genellikle, Avrupa ve Güneydoğu Avrupa ülkeleri için aşağıdaki önemleri var: bu ülkelerin 2012 yılında 26 milyar metreküp hacminde gaza olan ihtiyacının 2025 yılına kadar 44 milyar metreküpe ulaşması bekleniyor. "Güney gaz koridoru" projesinin önemli bir parçası olan TAP bu artan talebi karşılamak için gerekli ek gaz rezervini donatılmış yapa bilecektir.

Doğalgaz ithalat fiyatları açısından 2012 yılında Rusya'dan bu ülkeler pahalıya doğalgaz almıştır. TAP bu pazarlar için çeşitlendirilmesini sağlayacak ve daha rekabetçi bir ortam yaratacak, mevcut doğal gaz piyasası olmayan Arnavutluk ve Karadağ gibi ülkeler doğal gazla donatılacak, Güneydoğu Avrupa ülkeleri arasında ağlar, ulaşım sistemleri ve koordinasyon kurmakla bu ülkelerin gaz teminatını iyileştirecektir.

Dikkate alırsak, Sırbistan ve Makedonya'nın denize çıkış yolu yok, bu yüzden de donanım çeşitlendirilmesini gerçekleştirmek için doğal sıvı gaz terminalleri kura bilmiyorlar ve doğalgazı boru hatları aracılığıyla almalıdırlar. Bölge ülkeleri yakıt ihtiyaçlarını petrol ve kömürle karşılıyorlar, buna sebep de doğalgazın pahalı olmasıdır. Fakat TAP mavi yakıtın ucuzlaşması için ortam yaratacak ve kömür doğal gazla değiştirilecektir ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinin gazı ucuz fiyata alması enerji maliyetlerinin azalmasına neden olacaktır.

Gaz hattının çekilmesi nedeniyle işsizliğin oranı inecek. Projenin önemi gittikçe artacak ve icrası yönünde artık iyi sonuçlar elde edildi. Geçen yıl 10 milyar ABD doları değerinde anlaşmalar imzalandı ve bu da yatırım % 20 fazlasını oluşturmaktadır.

"Güney Gaz Koridoru" nin hazırlanması yönünde bir sonraki adım Avrupa ile Hazar havzasını bağlayan altyapının zamanında tamamlanmasıdır. TAP ve TANAP, Güney Kafkasya boru hattı ile birlikte 2019-2020 yılına kadar Avrupa pazarlarına gaz ulaştırılmalıdır. Birincil yıllarda 10 milyar. metreküp gaz nakledilecek ve Avrupa bu hacmi artırmak niyetindedir. "Güney Gaz Koridoru" AB'nin gaza olan ihtiyaçlarını %20 kadar kısmını ödeyebilmek potansiyeline sahiptir.

Azerbaycan'da son 10 yılda milli dövizin kuru sabit kalıyor. Ülkede sürdürülebilir ekonomik gelişme, sanayi, tarım ve diğer alanların, özel sektörün dayanıklı gelişimi yakın gelecekte de milli dövizin kurunu sabit tutmaya imkan verecektir. Bu da ülkemizde enflasyonun asgari düzeye tutarak, mali böhhranının önlenmesine elverişli ortam yaratacaktır.

Böylece, mali kriz tehlikesinden güvenli korunan, kendi dinamik gelişimini sağlayan Azerbaycanla ekonomik işbirliği dünyanın çoğu ülkeleri için uygun ve ekonomiktir. Bu ekonomik işbirliği, aynı zamanda ülkemizin hızlı gelişimine güvenli teminattır.

Azerbaycan'da petrol üretimi kendisinin zirve noktasına 2010'da ulaştı. Aynı yıl ülkede 50.8 milyon ton petrol üretilmiştir ki, bunun da 40,6 milyon tonu AÇG yataklarından çıkarılan petrolün payına düşüyordu.

Fakat son 5 yılda petrol üretimi %17,5 azalarak, 2014 yılının yekununda 41,9 milyon ton seviyesine indi (32,2 milyon ton AÇG). Belirlenmiştir ki, ortalama olarak her yıl petrol üretimi 1,78 milyon ton veya 13 milyon varil azaldı. AÇG-de üretimin azalma temposuna gelince 2014 yılında 2010 yılı ile karşılaştırıldığında hasılat 22,4 oranında düştü. Yani, AÇG'da petrol üretiminin azalma hızı Azerbaycan üzere azalma eğilimini hayli üstelemiştir.

Şekil 4. Azeri-Çırac-Güneşli’de petrol hasılatı yıllar’la mükayisede

Yıl	Hasılat (mln.ton)
2010	40,6
2011	35,4
2012	32,9
2013	32,2
2014	31,5

Azerbaycan jeologları düşünüyorlar ki, AÇG-nin işlenmesi sırasında (2005-2014) yataktan 263,8 mln. ton petrol üretimi bırakıldı. Genellikle yılda 1997-2014 yıllarında 354 milyon. ton üretilmiştir.

Önümüzdeki 5 yılda ise ortalama üretim yılda 700-750 bin ton (4 mln. varil) azalması, hem de istismar harcamalarının artması bekleniyor.

2014 yılı Eylül ayı üzere Azerbaycan'ın ihraç petrol boru hatları sistemi ile dünya pazarlarına 384 mln. tona yakın, aynı zamanda BTC ile 254,9 mln. ton, artık yılın sonunda 34,8 milyon ton (262 milyon varil), Bakü-Supsa boru hattı ile 69,1 mln. ton, Bakü-Novorossiysk hattı ile 39,1 mln. ton ve demiryolu ile 20,5 mln. ton petrol ihraç edilmiştir. Aynı dönemde BTC hattıyla 11,6 mln. ton Türkmenistan, 4,3 milyon. tondan fazla Kazakistan petrolü de nakledilmiştir.

2015 yılının Şubat ayında BTC ana ihraç boru hattı aracılığıyla 2 milyon 230 bin 224 ton Azerbaycan petrolü nakil olunmuştur. Cari yılın Ocak-Şubat aylarında bu kemerle 4 milyon 700 bin 277 ton petrol nakl edilmiştir.

Genellikle, kemer kullanıma verilen günden 2015 yılı mart ayının 1'e kadar BTC-ye 268 milyon 540 bin 123 ton petrol vurulmuştur. Ayrıca, 2015 yılının Şubat ayında BTC boru hattı ile 380 bin 500 ton Türkmenistan ve 247 bin 022 ton Kazakistan petrolü nakil onaylandı.

Doğu-Batı koridorunun kullanıma verilmesi Azerbaycan'ın Avrupa pazarlarına petrol ihracının güçlendirilmesine tam zemin yaratmıştır. Genellikle, ilk ihraç petrolünün nakline başlangıcından şimdiye cumhuriyetimizin petrol üretimi 5,6 kez, gaz üretimi 5,2 kat artmıştır. Şimdiye Azerbaycan'ın petrol-gaz sahasına 60

milyar dolardan fazla yabancı sermaye yatırılmıştır. Hazırda Azerbaycan dünyanın 33 ülkesine petrol ve petrol ürünleri ihraç ediyor. Azerbaycan'ın onaylı petrol rezervlerinin hacmi 7,2 milyar varil, gaz rezervlerinin hacmi ise 2,5 trilyon metreküp oluşturuyor. Önümüzdeki yıllarda dünyada petrolle birlikte, gaza olan talep önemli ölçüde artacak ve cumhuriyetimiz bu dönemde en önemli ihracatçı biri olacaktır.

Azerbaycan'ın dünya pazarlarına serbest ve hızlı çıkışını sağlamak için 7 petrol ve gaz ihraç boru faaliyet gösteriyor.

Gerçekleştirilen ekonomik politika sonucunda ülkenin enerji güvenliği sağlanmış, Azerbaycan dünyada enerji kaynaklarının güvenli ihracatçısına ve bölgenin en önemli transit merkezine dönüşmüştür. Hidrokarbon kaynaklarının üretimi ve Avrupa pazarlarına ulaştırılması amacıyla gerçekleştirilmiş büyük projeler Avrupa'nın petrol ve gazla teminatında Azerbaycan'ın önemli yer tutmasına ortam yaratmıştır.

Gelecek yıllarda, yani, 2020 yılına kadar olan dönemde petrol, gaz işleme ve petrokimya fabrikalarından oluşan kompleksin inşası planlanıyor. Kompleksin düzenlenmesi zorunlu yatırımların yapılmasına, ekolojik normativlere riayet olunmasına, son ürünün üretimine kadar olan teknolojik zincirin kurulmasına, hazır ürünün rekabet yeteneğinin yükseltilmesine, bu alanda ihracatın hacminin ve çeşidinin genişlemesine yardımcı olacaktır. Bununla beraber, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi yatırım etkinliği daha da arttırılacak, onun çeşitlendirilmesi yönünde gerekli adımlar atılacak, dahil yabancı ülkelerde yatırım qoyuluşlarına önemli yer ayrılacaktır. Bu ise ülkenin enerji politikasında güvenilirlik faktörü rolünün artırılmasına ve dünya enerji piyasaları ile entegre ilişkilerinin güçlendirilmesine hizmet edecektir.

Bununla birlikte, petrol gelirlerinin petrol sektörüne yönlendirerek bu alanın gelişmesinde da ciddi başarılar kazanılmış, son on yılda petrol sektörünün yıllık ortalama büyüme oranı yüzde 11 olmuştur. Petrol sektöründe yeni üretim alanlarının açılması ve yeni iş yerlerinin oluşturulması, üretim, ulaşım ve kamu altyapı geniş çapta geliştirilmesi, modern sosyal altyapı tesislerinin kurulması, aynı zamanda yeni eğitim, sağlık, spor tesislerinin inşası söz konusu dönemde genel olarak ülkemizin dinamik ve dayanıklı yükselişinin temelini oluşturmuştur.

Azerbaycan'ın dış politikasında temel olarak işgal olunmuş topraklar ve Hazar'ın statü sorunları mevcuttur. Ermenistan tarafından işgal edilmiş toprak problemi üzere ancak 11 Mayıs 1994 yılında Ateşkes imzalamakla başarı elde etmiştir. Hazar'ın statüsü meselesine gelince ise Batılı petrol şirketlerine anlaşmalar teklif ederek durumu iyileştirme ve Hazar'ın sektörel bölünmesi fikri üzerinde durma çabaları göstermiştir. Sonuçta Hazar havzası ülkelerle anlaşmalar elde edilmiştir.

20. yüzyılın başındaki kısa süreli bağımsızlık döneminin ardından uzun süre Sovyetler Birliği işgali altında bulunan, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren giderek güçlenen bağımsızlık mücadelesi ve dünyadaki gelişmeler sonrasında bağımsızlığına tekrar kavuşan Azerbaycan için diplomatik alanda kurumsallaşmak, dış politika geliştirmek çok kolay olmamıştır. Daha bağımsızlık mücadelesi sırasında dış ilişkilerini geliştirmeye başlayan Azerbaycan, bağımsızlık mücadelesini dolayısıyla Rusya ile soğuk ilişkiler içerisinde olmuştur. Rusya'nın, Azerbaycan'ın bağımsızlık çabalarına ve daha sonra bağımsız oluşuna sıcak bakmaması ve Azerbaycan'daki milliyetçi hareket birbirlerini tetiklemiş, Azerbaycan'da bağımsızlık sonrası ilk devlet başkanlığı seçimini kazanan Ebülfez Elçibey dönemin şartları itibariyle aşırı denecek düzeyde Rusya karşıtı ve Batı (özellikle, Türkiye ve ABD) yanlısı söylem ve politika içerisinde olmuştur. Azerbaycan bağımsızlığına kavuştuğunda, ülkenin başında Sovyetler Birliği döneminden beri ülkeyi yönetmekte olan, eski Komünist Parti Azerbaycan Birinci Sekreteri Ayaz Mutallibov bulunmaktaydı. Mutallibov'un Rusya'ya karşı çekingen politika izlemesi ve Ermenistan saldırıları karşısında halkı ve ülkenin toprak bütünlüğünü korumak üzere resmi ordu kurmamakta direnmesi, Azerbaycan'daki bağımsızlık yanlıları tarafından sert şekilde eleştirilmekteydi. Nitekim, yoğun gösteriler sonrasında Mutallibov istifa etmiş, yapılan devlet başkanlığı seçimini bağımsızlık mücadelesinin lideri Ebülfez Elçibey kazanmıştır.

Bağımsızlık sonrası ilk dönemin dış politikasında temel hedefler, bağımsızlığın pekiştirilmesi, toprak bütünlüğü ve güvenliğin sağlanması olmuştur. Bu doğrultuda, Rus Ordusunun Azerbaycan'dan çıkarılması; Karabağ sorununun Rusya'nın tekelinden çıkarılması; BDT üyeliği sorunu; Azerbaycan petrolünün işletilmesi sorunu öncelikli olarak ele alınmıştır. Elçibey'den sonra göreve gelen Haydar Aliyev, kendisinden önceki yönetimlerin yürüttüğü dış politikanın

sonuçlarını, bölgedeki dengeleri gözeterek, biraz da kendi yönetim anlayışının ve daha önceden sahip olduğu ilişkilerin etkisiyle kendine özgü dış politika izlemiştir. İlk başta, Rusya'nın tepkilerini azaltmak için ve aynı zamanda beklentileri nedeniyle Rusya yanlısı politika izlemiş, ama daha sonra beklentileri yerine gelmediği için, giderek daha fazla dengeli dış politikaya dönmüştür. Aliyev zamanında, Azerbaycan dünyanın bir çok ülkesi ile ikili ilişki kurmuş, Avrupa Konseyi'ne üye olmuş, diğer çok sayıda uluslararası kuruluş ile ilişkiler geliştirmiştir. Azerbaycan Dış Politikası kurumsallaşmış, belirli çerçevede de olsa dengeye oturmuştur. Azerbaycan, yüzünü Batı'ya çevirmiş, ama komşularıyla ilişkilerini de sorunsuz biçimde yürütmeye çalışmıştır. Bağımsızlığından günümüze kadar birinci cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov dışında diğer üç cumhurbaşkanı Azerbaycan'ın dış politika sorunlarının çözümünde Batıyla yakınlaşmaya öncelik tanımıştır.

Tezin esas konusu olan ülkenin enerji politikasının onun uluslararası alanda konumuna etkisi olduğu için ve yukarıda belirlediğimiz gibi şu sonuca vara biliriz ki, hali-hazırda Azerbaycan Ermeni diasporasına karşı bağımsız siyaset yürütüyor ve tabii ki, burada da enerji zengini ülke olması büyük rol oynamaktadır. Çünkü, projelerin gerçekleşmesi Azerbaycan sorunlarının Batı basınında yer almasına aynı zamanda Avrupa ve ABD'deki Ermeni lobisinin Azerbaycan karşıtı çalışmalarını dengelenmesine neden olmaktadır. Diğer taraftan da Hazarın bölünmesi sorununda Batılı enerji şirketleri ile işbirliğine girerek, enerji anlaşmaları imzalayarak, hem sorunların çözümlenmesini, hem de Rusya ve İranın bölgedeki nüfuzunu azaltmış oluyor. Fikrimce, Azerbaycan enerji üzere Batıyla enerji anlaşmaları kurarak kendi dış politika sorunlarını çözmeye çaba göstermekle yanı sıra Azerbaycanın uluslararası ilişkilerde konumunu sağlıyor. Enerji politikasının güçlenmesi ekonominin güçlenmesi demektir. Ülkenin ekonomik gücünün artması uluslararası düzlemde de konumunu pekiştiren unsurlardan biridir. Hazırda Azerbaycan kendini güvenli ortak olarak onaylamış konumundadır. Özellikle ülkenin işbirliği mekanına dönüştürülmesi, Avrupa'nın enerji güvenliğinin sağlanmasında rolü ve diğer faktörler Azerbaycan'ın uluslararası alanda önemini daha da artırıyor.

KAYNAKÇA

Resmi Belgeler

A.C.Enerji Bakanlığı. “Energetika haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
http://www.minenergy.gov.az/db/Energetika_haqqinda.pdf

A.C.Enerji Bakanlığı. Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı
www.eco.gov.az/qanunlar/serencamlar/462.doc

BM Deniz Hukuk Sözleşmesi: Kısım 1, Madde 3.
<http://denizmevzuat.udhb.gov.tr/dosyam/denizhukuku.pdf>

Kitaplar

ARAS, Osman Nuri. Azərbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, İstanbul: Der Yayınları, 2001.

ARAS,Bülent and Michael P.Croissant.Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region. July 1999

AHMEDOV,M. Azərbaycan: Yeni Neft Erası ve Beynelxalq Siyaset,Bakü 1997.

AKİNER,Shirin, İbrahimov, Rovshan and Huseynov, Ariz. İnterregional Cooperation in Eurasia. Sam, Baku 2013

Azərbaycan tarixi. XIX – XXI esrin evveli. Bakı- BDU neşriyyat.2010.

CABBARLI,Hatem ve Abdullayeva,Vusala. Azərbaycan'ın dış politikasının temel özellikleri. Haziran 2009

CEFERSOY, Nazim: Eyalet Merkez Düzeyinden Eşit Statüye: Azerbaycan-Rusya ilişkileri (1991-2000). Ankara- ASAM Yayını, 2000

CEFERSOY, Nazim. Elçibey dönemi dış politika. ASAM yayınları, 2001.

ÇELİK ,Kenan ve Kalaycı, Cemalettin “Azerbaijan Petroleum: Past and Present”, T.R. Primeministry Turkish International Cooperation Agency, No: 16, Autumn-Winter-Ankara, 1999, p.105-128.

ƏCƏMOV.A.K., MÜASİR DÖVRDƏ AZƏRBAYCANIN XARİCİ SİYASƏTİNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI. No-4, 2012.

GARIBOV, Azad and Ibrahimov, Rovshan. Geopolitical Competition in the Central Asia the dynamics of relations with Azerbaijan. Vol .9, SAM-Baku, 2013

GASIMOV, Musa. Azerbaycan Beynelhalk Münasibetler Sisteminde 1991–1995, Bakı- Gençlik, 1996.

HACIZADE, E.M. “Neft təsərrüfatının iqtisadi strukturunun modernizasiyası” Bakı: Elm, 2003.

HASANOV, Ali. Azerbaycan Respublikasının Milli inkişaf və təhlükəsizlik siyasəti. Bakı-Letterpress, 2011.

HASANOV, Ali. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı, "Azərbaycan", 2005.

HASANLI, Cemil. AHC'nin Harici Siyaseti . Bakı-GARISMA MMC, 2009

HUMBETOV, Mahir ve Qasimli, Vüsal. Yaşıl inkişaf, Enerji səmərəliliyi və alternativ mənbələr. SAM-Bakı, 2014.

ISMAYILOV, Eldar and Papava, Vladimer. The Central Caucasus. CA&CC Press AB- Stockholm, 2005

KARIMOV, Rashad and Gao Fei. Chinas's Energy Policy throughout the Central Asia to Azerbaijan. SAM-Baku, 2013

MEHDIYEV, E. Azərbaycan neft sənayesi XIX əsrin son rübündə. Bakı Altay nəşriyyatı, 2000.

NESIROV, Elman. Azərbaycan-ABŞ Münasibətləri, Bakı, Qanun Nəşriyyatı, 1998

PASHAYEVA, Gulshan, Rzayeva, Gulmira və digərləri. Hellenic Azeri green energy Forum energy cooperation and environmental protection in the wider black sea area. No.10, Athens- ICBSS, 2011-2012

QARAYEV, Siyavuş. AXC-nin neft siyasəti. "Nəqliyyat hüququ". 2008. №3

VELİYEV, Cavid. Azərbaycanın dış politikasında enerji boyutu. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Universiteti. Ankara, 2006)

ZIYADOV, Taleh. Azerbaijan as a regional hub in Central Eurasia. ADA-Baku, 2012

Makaleler

ALİEVA, Leila. "The Foreign Policy of Azerbaijan", Central Asian and Caucasian Prospects Briefing Paper No. 9 (October 1996)

ASLANLI, Araz .“Xəzərin statusu və Transxəzər əməkdaşlığı kontekstində İran-Azərbaycan münasibətləri” Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. 2014

AĞACAN, Kamil: “İrannın Kafkazyə politikası” http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0163_iraninkafkasyapolitikasi.htm No.16, 1996

ARAS,Bülent and Michael P.Croissant.Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region. (July 1999)

ALİYEV,Vasif. “Neft strategiyası”
<http://www.azpress.az/index.php?p=8§ionid=102> 18.09.2010

ASLANLI , Araz, “Azerbaycan-İran Hazar Denizi Krizi ve Son Durum”
http://www.avsam.org/turkce/gunlukyorumlar/Azerbaycan-İran_Hazar_Krizi.pdf.
Eylül.2008

BAĞIROV, Sabit “AZERBAIJANI OIL: GLIMPSES OF A LONG HISTORY”
<http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/1.-AZERBAIJANI-OIL-GLIMPSES-OF-A-LONG-HISTORY>.

CEFERSOY, Nazim. “Bağımsızlığın 20.yılında”. Güney Kafkazyə.der.Cavid Veliyev ve Araz Aslanlı. Ankara 2011

CECCORULLI,Michela, Frappi, Carlo ve diğərleri. EU-Azerbaijan Perspectives on Cooperation, “The EU Eastern Partnership: Common Framework or Wider Opportunity?” <http://sam.az/uploads/Frappi-Pashayeva.%20The%20EU%20Eastern%20Partnership%20%282%29.pdf>

COHEN, Ariel. “Azerbaijan-US interests in the South Caucasus: 20 years after independence” The Geopolitical Scene of the Caucasus A decade of perspectives. İstanbul,2013 Nisan. 51-83

HASANOV, Ali. Azərbaycan Respublikasının Milli inkişaf və təhlükəsizlik siyasəti. Bakı-Letterpress,2011.

HASANOV, Ali. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı,"Azərbaycan", 2005.

HACIYEV,Şahmar. “Enerji resurslarından əldə edilən gəlir və AR İqtisadiyyatı” Strateji təhlil,SAM,Bakı 2013. 123-139.

HACIYEV,Şahmar. “ EU energy security challenges” SAM Comments vol.12.December 2013. 2-24

GOKSEL, Nigar. “Turkish Policy quarterly- Can turkey rebound to achieve its 2023 targets?” Vol.12 No.2, http://turkishpolicy.com/pdf/vol_12-no_2-editorial.pdf Summer 2013.

MAMMADOV,İlgar. “Geopolitics of Energy in the Caspian Sea Region Azerbaijan’s Challenges” April 2009

MEMMEDOV ,Novruz. “Azərbaycanın xarici siyasətinin əsas istiqamətləri haqqında”Azerbaijan focus,SAM-Bakı, Ocak-Mart,2010. 17-51.

MEMMEDYAROV Elmar. “Uğurlu xarici siyasət strategiyasının Azərbaycan modeli: nailiyyətlər və perspektivlər” www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=28464 Sentyabr,2013

MEHDİYEV,Nurəddin. “Erməni lobbisi”. <http://www.virtualkarabakh.az/read.php?lang=1&menu=21&id=29#.VVHFvvntmko>

MERZLİAKOV, “Legal Status of the Caspian”, International Affairs, A Russian Journal (March 1999).

MURADOVA ,Mina, ABBASOV, Rufat: “Azerbaijan Eyes Iran as Baku Seeks to Diversify Energy Imports”,
<http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav010506.shtml> 4
January,2006

NESIROV,Elşad. “Azerbaycanın neft ve qaz senayesi: Nailiyyetler ve perspektivler” Azerbaijan Focus. (SAM-Bakı, Ocak –Mart,2010). 75-85

PAMİR, Necdet. “Güney Kafkazy ve Enerji”.Güney Kafkazy.der.Cavid Veliyev ve Araz Aslanlı. Ankara 2011.

QASIMOV,Dilbadi. “Azerbaycanla Avrupa Konseyi ilişkileri” Azerbaijan Focus. SAM,Bakı, Kasım-Aralık, 2010. 97-113.

ROBERTS, John. “Caspian Pipeline Politics and European Energy Security” The South Caucasus 2021 Oil, Democracy and Geopolitics, JAMESTOWN FOUNDATION 2012. 85-107

RZAYEVA, Gulmira. “Natural Gas in the Turkish : Domestic Energy Market: Policies and challenges”, <https://www.oxfordenergy.org/2014/02/natural-gas-in-the-turkish-domestic-energy-market-policies-and-challenges/> 10 February,2014

RZAYEVA,Gulmira. “Mürəkkəb dəhliz-Avropaya qaz ötürülməsi yalnız iqtisadiyyat deyil” Strateji təhlil SAM-Bakı, 2013.105-123

RZAYEVA,Gulmira and Kolar, Stanislav “Energy efficiency in public buildings” SAM Review ,Vol.12. Bakı 2013. 5-28

RZAYEVA, Gulmira and Theodoros, G.R Tsakiris “Strategic imperative : Azerbaijani Gas strategy and the EU’s southern Corridor” Sam Review, Baku 2012. 5-38

RZAYEVA, Gulmira and Amanda Paul. “Azerbaijan – the key to EU energy security” www.epc.eu 24.10.2011.

SADIQOV, Vaqif. “Azərbaycan və Avropa” Azerbaijan focus. SAM-Bakı, Ocak-Mart, 2010. 85-107.

SEYİDOV, Səməd. “Azərbaycanın Avropa məkanına inteqrasiya mərhələləri” Azerbaijan focus, SAM-Bakı, Ocak-Mart, 2010. 51-75

SULTANOVA, Gülnare. Azərbaycan Demokratik Respublikasının Dövlətçilik Fealiyyəti, <http://www.uludil.gen.az/adr/015.php>

SÜLEYMANOV, Elin. “The south caucasus: The U.S and Turkey succeeded together” The Geopolitical scene of the Caucasus A Decade of Perspectives, edited by Nigar Göksel and Zaur Şiriyev, İstanbul, 2013. 11-51.

ŞİRİYEV, Zaur and Kornely, Kaka Chia . “Azerbaijani Georgian relations – The foundations and challenges of the strategic alliance” Sam Review, Baku, 2013. 44-54

SHAFER, Brenda. “Azerbaijan’s foreign policy since independence” Caucasus international . The Caucasus and its neighbors: Toward the future Vol.2.No:1.(Ankara- Avrasya Bilim Adamlari Dernegi, Spring 2012). 73-85.

İBRAHİMOV, Mahir. “Xəzər bölgəsi-Rusiya-Sovet-İran Tarixşünaslığında” No.4, 2009. ss.375-379

İSMAILZADE, Fariz, “Azerbaijan Signals Eastward Tilt With Presidential Visit to Japan”, Eurasia Daily Monitor, Vol.. 3, Nu. 49, (13 Mart 2006)

VAİCIUNIENE, Rasa. “Azerbaijan-to open new stage in European Security”,
<https://www.usacc.org/news-a-publications/investment-news/1013-azerbaijan-to-open-new-stage-in-european-energy-security.html>

VELİYEV, Cavid ve Çelikpala ,MitatAzerbaycan-Gürcistan-Türkiye. Bölgesel işirliğinini başarı örneği. Policy breif.Sayı 03. Mart.2015

Raporlar

Think Tank reports on Azerbaijan and the South Caucasus. “Azerbaijan and its neighborhood in 2003-2013: reforms,developments and future perspectives” .
http://sam.az/uploads/PDF/Think%20Tank%20Reports%20Book_Final.pdf Baku-2014

“Turkish energy strategy in the 21st century: weathering uncertainties and discontinuities”<http://energypolicy.columbia.edu/sites/default/files/energy/GRF%20Energy%20Report.pdf> Task force Reports 2013

Gazeteler

Azerbaycan qazetesi
Halk qazetesi

İnternet adresleri

A.C.Dış İşleri Bakanlığı resmi sitesi: <http://mfa.gov.az/?options=content&id=857>

[A.C. dış siyaseti yönleri:](http://www.pirimov.com/2011/02/21/xarici-siyaset/)

<http://www.pirimov.com/2011/02/21/xarici-siyaset/>

A.C dış siyaset prioritetleri:

http://www.azerbaijan.az/portal/WorldCommunity/ForeignPolicy/foreignPolicy_a.html

Avrupanın Rusyaya doğalgaz bağımlılığı:

<http://manset.at/infografik-avrupa-rusya-dogalgaz-bagimliliği-turkiye/>

Azerbaijan International, (6.4) Winter 1998.

http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/64_folder/64_articles/64_maresca.html

“Azerbaycan Beynelxalq alemde ”Prezident kitabxanası:

<http://files.preslib.az/projects/axc/meqaleler.pdf>

Azərbaycan beynəlxalq aləmdə:

<http://www.xalqqazeti.com/az/news/social/4023>

İlham Əliyev: Azərbaycanın xarici siyasəti prinsipliliyi və müstəqilliyi ilə seçilir:

<http://www.ikisahil.com/index.php/g%C3%BCnd%C9%99m/item/15333-ilham-%C9%99liyev-az%C9%99rbaycan%C4%B1n-xarici-siyas%C9%99ti-prinsipiall%C4%B1%C4%9F%C4%B1-v%C9%99-m%C3%BCst%C9%99qilliyi-il%C9%99-se%C3%A7ilir.html>

International Energy agency. “World Energy Outlook 2010”.

www.worldenergyoutlook.org/media/weo2010.pdf Baku-2010

Neft siyasəti : http://www.azerbaijans.com/content_777_az.html

Neft strategiyası:

http://www.azerbaijan.az/portal/Economy/OilStrategy/oilStrategy_a.html

Neft fondu sitesi: www.oilfund.az

Normativ hüquqi aktların eektron bazası : <http://e-qanun.az>

SOCAR resmi sitesi:

<http://socar.az/socar/az/activities/transportation/baku-tbilisi-erzurum-gas-pipeline>

<http://socar.az/socar/az/activities/transportation/baku-tbilisi-ceyhan-btc-main-export-oil-pipeline>

<http://socar.az/socar/az/company/about-socar/history-of-socar>

Dünya iqtisadi sistemində Azərbaycanın mövqeyi möhkəmlənir:

<http://www.anl.az/down/meqale/ses/2011/fevral/154491.htm>

Trans-Xəzər layihəsinin sirrləri :

<http://hafta.az/index2.php?m=yazi&id=121739www.contact.az>

TAP projesi sitesi : <http://www.tap-ag.com/the-pipeline>

ÖZET

AZERBAIJAN’IN ENERJİ POLİTİKASININ ULUSLARARASI İLİŞKİLERDEKİ KONUMUNA ETKİSİ

Tezin ana amacı Azerbaycan’ın enerji politikasının onun dış siyasetine gösterdiği etkilerini öne çıkarmaktır. Tez Azerbaycan’da petrolun bulunma tarihinden başlayarak, Azerbaycan’ın sırayla keşf olunmuş “Azeri-Çırac-Güneşli”, "Şahdeniz", "Umut" ve "Abşeron" gaz yatakları, dünyanın en büyük enerji projelerinden olan Güney gaz koridoru çerçevesinde TANAP ve TAP projeleri, Azerbaycan petrolü ve gazının dış pazarlara çıkarılması amacıyla kullanıma açılan Bakü-Novorossiysk, Bakü-Supsa, Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum boru hatları gibi önemli petrol-gaz projelerinde yer alması proseslerinden ibarettir. Belirtmek gerekir ki, ülkenin enerji alanında başarısına 1994 yılında imzalanmış “Asrın Anlaşması” sebep olmuştur. Tezde Azerbaycan’ın uluslararası ilişkiler sistemine katılması sonucunda uluslararası örgütlerle ilişkilerin kurulması ile yanı sıra, dış siyasetde enerji siyasetinin önemi, aynı zamanda Azerbaycan Devlet Petrol Şirketinin (SOCAR) faaliyeti, ülkenin enerji güvenliği ve mevzuat süreci yer almaktadır. Sonuç olarak, Azerbaycan’ın uluslararası alanda konumu ve tüketici ülkelerin Azerbaycan’la enerji alanında işbirliğine ilgi gösterme nedenleri verilmiştir.

Yüksek lisans tezi Azerbaycan, Türkiye ve diğer yabancı ülkelere olan enerji ve diplomasi alanları üzere uzmanların yazmış oldukları makale, kitap ve dergilerinden kullanılarak hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: petrol,doğalgaz,Asrın Anlaşması,enerji,proje.

ABSTRACT

THE EFFECTS OF ENERGY POLICY ON THE STANCE OF INTERNATIONAL RELATIONS OF AZERBAIJAN

The main objective of thesis is to show effects of energy policy on foreign policy of Azerbaijan. The thesis begins with history of petrol in Azerbaijan and is consisted of discovered oil and gas fields like “Azeri-Chirak-Guneshli”, “Shahdeniz”, “Umud”, “Absheron”, being the part of TANAP and TAP projects in the framework of “Southern Corridor”, also essential petrol and gas transit projects such as, Baku-Novorossiysk, Baku-Supsa, Baku-Tbilisi-Ceyhan, Baku-Tbilisi-Erzurum. It should be noted that, the reason of the success of country in the energy field is “Contract of the Century”, signed in 1994. Beside them, there is written about joining to the international relations system of Azerbaijan, so establishing relations with international organizations, the role of energy policy on the foreign policy, and also activities of State Oil Company of Azerbaijan, energy security and legislation procedure.

As a result there is stated about the stance of the country in the international system, also showed the reasons of the interests of energy consumer countries to Azerbaijan on energy cooperation.

Master thesis is prepared by using articles, books and journals of energy and diplomacy experts from Azerbaijan, Turkey and other foreign countries.

Keywords : oil, gas, Contract of the Century, energy, project.

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
“Türk Dünyası İşletme” fakültesi
“Uluslararası İlişkiler” branşı üzere Yüksek Lisans 2.sınıf
BM-12T grup öğrencisi
Nergiz MEHERREMOVA'nın
“Azerbaycan'ın enerji politikasının uluslararası
ilişkilerdeki konumuna etkisi” konusunda yazmış
olduğu bitirme tezine

REY

Nergiz MEHERREMOVA tarafından hazırlanan bitirme tezi Özet, Giriş, 3 Bölüm, Sonuç ve Kaynakça bölümlerini içermekte ve tamamı 100 sayfadan oluşmaktadır. Öğrenci “Azerbaycan'ın enerji politikasının uluslararası ilişkilerdeki konumuna etkisi” konusunda yazmış olduğu bitirme tezinde genel olarak Azerbaycan'ın enerji ve dış siyasetini, dış siyasette sorunların çözümünde enerjinin rolünü ve etkisini incelemiştir.

Nergiz MEHERREMOVA'nın “Azerbaycan'ın enerji politikasının uluslararası ilişkilerdeki konumuna etkisi” konusunda yazmış olduğu bitirme tezi yukardaki açıklamalar doğrultusunda hazırlanmıştır.

Bitirme tezi savunmaya tavsiye olunur.

Dr. Cavid VELİYEV

Hazar universitesi
“Siyasi bilimler ve uluslararası ilişkiler” fakültesi
Öğretim görevlisi

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
“Türk Dünyası İşletme” fakültesi
“Uluslararası İlişkiler” branşı üzere Yüksek Lisans 2.sınıf
U-12T grup öğrencisi
Nergiz MEHERREMOVA'nın
“Azerbaycan'ın enerji politikasının uluslararası
ilişkilerdeki konumuna etkisi” konusunda yazmış
olduğu bitirme tezine

REY

Nergiz MEHERREMOVA tarafından hazırlanan bitirme tezi Özet, Giriş, 3 Bölüm, Sonuç ve Kaynakça bölümlerini içermekte ve tamamı 100 sayfadan oluşmaktadır. Öğrenci “Azerbaycan'ın enerji politikasının uluslararası ilişkilerdeki konumuna etkisi” konusunda yazmış olduğu bitirme tezinde genel olarak Azerbaycanın enerji ve dış siyasetini, dış siyasette sorunların çözümünde enerjinin rolünü ve etkisini incelemiştir.

Nergiz MEHERREMOVA'nın “Azerbaycan'ın enerji politikasının uluslararası ilişkilerdeki konumuna etkisi” konusunda yazmış olduğu bitirme tezi yukardaki açıklamalar doğrultusunda hazırlanmıştır. Bitirme tezi savunmaya tavsiye olunur.

Doç.Kadir BAYRAMLI

“Türk Dünyası İşletme” fakültesi

Öğretim görevlisi

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

«Təsdiq edirəm»
Magistratura mərkəzinin direktoru
/A.S.A./
« _____ » « _____ » 20__ il.

MAGİSTRANTIN FƏRDİ İŞ PLANI

Magistrant Nəzix Kəhəzərova Məhəmməd q.
(A.S.A.)

Magistr dissertasiyasının mövzusu Azərbaycanın enerji politika-
sında uluslararası əlaqələrdə rolununun əhəmiyyəti.

Elmi rəhbər Dr. Cavid Fəlixo İsmayil oğlu.
(A.S.A., elmi dərəcə və elmi ad)

Məsləhətçi _____
(A.S.A., elmi dərəcə və elmi ad)

Kafedra Türk Dünyası İşletmə Fakültəsi

İxtisas /Magistr proqramı/ 060213 "Beynəlxalq Münasibətlər"
(adı və şifri)

İxtisaslaşma Beynəlxalq Münasibətlər və Diplomatiya (türk proqramı)
(adı)

Magistr proqramının rəhbəri _____
(A. S.A., elmi dərəcə və elmi ad)

Magistraturada təhsil aldığı dövr 2013 - 2015

Magistr dissertasiyasının kafedraya təqdim edilməsinin son müddəti 15 May

Magistrant (A.S.A.) N.Ə.M. Ş.Ə.B. imza, tarix

Magistr proqramının rəhbəri (A.S.A., elmi dərəcə və elmi ad) _____ imza, tarix

Elmi rəhbər (A.S.A., elmi dərəcə və elmi ad) G.V.İ. Məy imza, tarix

Kafedra müdiri (A.S.A., elmi dərəcə və elmi ad) Dr. Fəziz Şurudov imza, tarix

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Nərgiz Məhəmmədova Məhəmməd

“Azərbaycanın enerji siyasətinin ictimaiyyətə
ilənilməsi konumuza etisi” mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı *06.0213 "Beynəlxalq Münasibətlər"*

İxtisaslaşma *Beynəlxalq münasibətlər və Diplomatika
(tərəf proqramı)*

Elmi rəhbər: *Dr. Cavidbəliyev*

Magistr proqramının rəhbəri:

Kafedra müdiri

BAKİ - 2015